

Jamoatchilik kengashi raisi:
Abdulla O'RIPOV

Jamoatchilik kengashi:
Feruza MUHAMMADJONOVA
Saidvafo BOBOYEV
Abulqosim MAMARASULOV
Ahmad OTABOYEV
Minhojiddin MIRZO
Shuhrat SIROJIDDINOV
Shunqor XUDOYBERDIYEV
Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:
Sobir O'nar

Bosh muharrir o'rinbosari:
Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib:
Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:
Bobur ALIMOV
Iqbol MIRZO
Abduqayum YO'LDOSHEV
Abdusaid KO'CHIMOV
Sirojiddin SAYYID
Rustam MUSURMON
O'rozboy ABDURAHMONOV

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA
Rassom: Dadaxon BAHODIROV

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahri-
riyatining kompyuter markazida sahi-
falandi.

Manziligiz:

Toshkent. sh.

O'zbekiston shohko'chasi, 16-«a» uy.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/faxc: +99837 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Yoshlik" № 7 (236) 2010 y.

**O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, «Kamolot»
yoshlar ijtimoiy harakati muassisligidagi
yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali.**

1982 yildan chiqqa boshlagan.

MUNDARIJA

ADIB XONADONIDA

Normurod NORQOBIL. Adabiyot mangu yoniq qalb nuridir. 2

NASR

Qo'chqor NORQOBIL. Osmon ostidagi sir. Qissa. 8

Uyg'un RO'ZIYEV. Ikki hikoya. 29

Keldiyor TO'LIYEV. Dunyoning darvozasi. Hikoya. 38

NAZM

Zikrilla NE'MAT. Men seni sevarman hammadan ko'proq. 6

CHORSHAM. G'azallar. 28

Ilhom KAROM. Dunyo tavof qilsa arziydi, erkam. 36

Abdu NABI. Tun haqida qo'shiqlar. 43

ADABIYOTSHUNOSLIK

Muqaddas TOJIBOYEVA. Fuzuliy haqida fozil inson so'zi. 19

Mahbuba RAHMONOVA. Afsona va naql. 20

TADQIQOT

Marhabo QO'CHQOROVA. "Ozodlik" va "Fiyesta"
asarlari ramz va peyzaj. 46

JAHON SHE'RIYATI

Avetik ISAQYAN. Yorug' va tiniq she'riyat. 22

SAN'AT

Jahongir QOSIMOV. Kinoni kino qiladigan adabiyot! 24

BIRINCHI UCHRASHUV

Zumrad MASHARIPOVA. Mening ismim majnuntol. 35

Gulchehra ASHUROVA. Bizning qalbmizda jo edi olam. 44

YELPUG'ICH

Abdurazzoq OBRO'Y. Parodiyalar. 48

Bosishga 22. 07. 2010 yilda ruxsat berildi.

Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyat hisob tobog'i 6,0.
Indeks 822 ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda Matbuot
va Axborot agentligi tomonidan 0253 raqami bilan ro'yxatga
olingan. Jurnaldan ko'chirib bosilganda «Yoshlik» dan olindi»
deb izohlanishi shart. «Avto-Nashr» MChJ bosmaxonasida
chop etildi. Buyurtma № yo-1 **Manzil:** Toshkent shahri,
8-mart ko'chasi, 57-uy. Адади 2930 донa.

Нормурод НОРҚОБИЛ:

«Адабиёт мангу ёниқ қалб нуридир»

Эртак!

Биз уни халқ оғзаки поэтик ижодининг асосий жанрларидан бири, яъниким тўқима ва уйдирмага асосланган, сеҳрли-саргузашт ва маиший мазмундаги эпик бадий асар сифатида биламиз. Лекин айна шу жанр айрим кишилар тақдирида нечоғли аҳамиятли бўлишини ва ҳатто инсон қисматини болаликдан белгилаб бе-

ришини ҳаммамиз ҳам билавермаймиз. Масалан, каминанинг ёзувчиликка ҳавас ва иштиёқи болаликда эртаклар туфайли юзага келган десам сира янглишмайман. Не бахтки, онам Ҳанифа Омон қизи эртакчи аёл эди. У минглаб эртаклар биларди ва ҳар оқшом то ярим тунгача қорачироқ нуридан ёритилган ўн болорли уйимизда эртак айтиларди. Замон оғир, китоблар

топиш қийин, топилганини ҳам бирпасда ўқиб ташлардик. Боз устига, катталар қатори биз болалар ҳам меҳнатга тортилгандик. Дейлик, куз ва қиш тунлари оддийгина кўрак чувиш биз болалар зиммасида эди. Кундузлари ҳар бир хонадонга аравада қоп-қоп кўрак олиб келиб ташланарди ва тонггача биз уларни чувиб бўлишимиз лозим эди. Бола учун дунёда кўрак чувишдек зерикарли ва бемаъни иш бўлмаса керак. Ўртада уйилиб ётган кўракларни кўрганда олам зимистон тортиб кетарди, ташқарида қора совуқ, тунда бошланиб тонгга яқин тинадиган шамол-

нинг увиллаши юракка баттар ғашлик соларди. Бунга узоқ-яқиндаги бўриларнинг увлаши қўшилганда дунё яккаш хавф-хатардан иборатдек туюларди. Ана шундай пайтларда эртақ жонга ора кирарди. Онамиз эртақ бошлаши билан уй ичи кенгайиб, ёришиб кетгандай бўларди. Ўртада уйилиб ётган ёқимсиз кўрақларни бармоқларимизгина сезар, ақл-ҳушимиз эса эртақ воқеаларига оғарди. Бўриларнинг увлашлари бамисли ҳофизнинг қичқирғидек туюлиб, мурғак юрагимизда ортиқ даҳшат хиссини туғдирмасди. Негаки, айтилаётган баъзи эртақларда у қонхўр махлуқ эмас, танти ва мард жонивор сифатида талқин этиларди-да. Умуман олганда, айрим тунлари бўрилар қишлоқ оралаб, кимнингдир кўрасига тушгудек бўлса, одамлар бу ҳодисани фожеа ўрнида қабул қилмас, енгилгина қўл силтаб: “Ака кеп, ҳақини обкетди-да”, деб қўя қолишарди. Бир томондан эртақ, иккинчидан эса қишлоқ катталарининг бўриларга нисбатан бу хил қараш ва муносабатлари биз болалар қалбида уларга нисбатан озми-кўпми ҳурмат хиссини уйғотмай қолмасди.

Ташқарида шамол қутурар, ичкарида эса онамиз эртақ айтарди. Эртақ баҳонасида ўртадаги кўрақ чувилиши лозим эди. Шунинг учун эртақ деганлари бир-бирига уланиб кетаверарди. Узоқ тунда айтилдиган эртақнинг сеҳри бошқача бўлади... Кейин-кейин эса тенгқурларим орасида ўзим эртақ айтишни одат қилдим. Улар қолиб, катта ёшдаги болалар оғзимга тикилганини кўриб ҳайрон қолардим ва билганларим тугаб қолгудек бўлса, ўзим эртақ тўқий бошлардим. Тўқиган эртақларимда ёвузлик ва ёруғликдан ташқари, ҳайвонот дунёсига нисбатан бўлган муносабатиму муҳаббатим акс этарди. Сўнг менда уларни қоғозга тушириш фикри пайдо бўлди. Бирон ерда чоп эттириш эмас, шунчаки ёзгим келгани учун ёза бошладим. Машқларимни бирон газета ёки журналга юбориш тушунчаси йўқ эди менда. Ахир учинчи синф боласида бу фикр қайдан бўлсин. Кейинчалик эртақ тўқишдан қониқмай, билиб-билмай ҳикоя жанрига қўл урдим. Бу ҳолат тафаккур қила бошлаганимни билдирарди. Тафаккур қилиш эса каминада эртақ айтиш иштиёқини сўндирди, камгап бўлиб қолдим. Оқшомлари майса устида ўмбалоқ ошиб, болалар билан кураш тушиш иштиёқи тарк этди мени. Камина энди борлиққа ўзга нигоҳ билан назар сола бошлаганди. Табиат ҳодисалари ва фасллар алмашувидан ўзимча маъно қидирадиган бўлдим. Уй бурчагидаги жавонда ўқиган китобларимнинг сони ортгани сайин нафақат тафаккуримда, балки феълимда ҳам ўзгаришлар содир бўла бошлаганди. Китоблар таъсирида қишлоққа сиғмай қолдим. Дала-дашту қир-адирларга интила бошладим. Қишлоқдан нариса қир-адирлик, сўнг чек-чегарасиз тоғлар бошланарди. Сукунат бағрига

чўмиб, истаганингча хаёл сур, халал берувчи бирор кимса йўқ, жониворлар эса ғиж-ғиж эди. Бу пайтда жониворларга озор беришдан тийилгандим. Чунки бу дунёда барча нарса табиий уйғунлик асосига қурилгани ва табиатга озор берувчи ёлғиз жон одам боласи эканлигини фавқулудда англаб етгандим. Оқибат, ёввойи табиат ва жониворлар дўстимга айланди. Улар ҳақида ёза бошладим. Ўқувчиларга ўзим кўра билган ва ҳис қилган дунёни кўрсатиш, уларни оғоҳлантириш учун ёза бошладим. Мен дунёни ўзгартиришни истардим. Ёзганларим билан гўё дунё ўзгариб қоладигандек эди. Бунинг қарангки, тақдир жониворларга нисбатан муносабатим ўзгачилигини сезгандай, неча ва неча бор мени бўриларга дуч қилди. Итлар ҳақида гапирмасам ҳам бўлади. Уларнинг овозиданоқ нима демоқчи эканлигини сезадиган бўлдим. Чунки улар менга шунчаки ит эмас, табиий уйғунликнинг жонли бир бўлаги эди. Садоқатни ўшаларда кўрдим, мардликни бўриларда учратдим. Қишнинг қирчиллама кунларидан бирида қирнинг тор ўзанида уларнинг тўрттасига тўсатдан рўпарў келган ва азбаройи кўрққанидан елкасидаги милтиқни олишга ҳам қурби етмаган йигитча мен эдим. Суриштириб келса, улар эмас, мен бўриларнинг йўлидан чиқиб қолгандим. Шунда улар нима қилди дерсиз? Нима қилишарди, қоринлари тўқ эканми, худди тўнкани четлаб ўтгандай, йўртишганча ёнимдан ўтиб кетишди. Ҳатто бирининг қуйруғи баримга сурғалиб ўтгандай бўлди. Энди улар ўрнида хашаки итларни тасаввур қилиб кўринг – улар ё ташланган бўларди, ё изларига қайтиб кетарди. Бўрилар эса изларига қайтишни хаёлларига келтирмагандек, менга эътибор ҳам беришмади. Йиртқичларнинг бу қилиғи, яъни одамни писанд қилмаслиги жуда қизиқ бўлади. Буни сўз билан ифодалаш қийин. Бунақа пайтда улар сизга нигоҳини қадамайди, шунчаки бир қараб қўяди. Уларнинг бу шунчаки бир кўз ташлаб қўйишида улғуворлик, ўзига ишонч, майдалиқдан йироқлик ва яна кўп нарсалар борки, бу ҳолатни фақат бадий асарларда тас-

вирлаш мумкин. Шунга ўхшаш ҳолатларни зоти тоза итларда ҳам кўрганман.

Ҳозир ўйлаб қоламан. Нечун бу хил ҳолат ва ҳодисаларга болаликдаёқ дуч кела бошлаганман? Бундан ташқари, азим кентда яшаб туриб, нечун ҳозирда умримнинг ярми тоғу тошларда, дашту саҳроларда кечмоқда? Жавоб эса битта – бу қисмат. Тақдирнинг менга аталган инъоми бу. Болаликдан эртақлар оламида улғайишим эса тақдирнинг туҳфасидир. Ахир шу эртақлар эмасми, болаликдаёқ менда китобларга ҳавас уйғотиб, дунёқарашимни шакллантирган, қалбимга эзгу туйғулар бахшида этиб, табиат ва жониворларга нисбатан муҳаббат ҳиссини юзага келтирган. Шунинг учун барча оналарга ҳайқириб айтгим келади, болаларга эртақ айтинг, оналар!

Ижод ҳақида сўз юритар бўлсам, ёзганларимни узоқ вақтгача бирон ерда чоп эттиришга ошиқмаганман. Дарвоқе, болаликда ёзган машқларим – эртақ ва ҳикояларимнинг бари йўқолган. Қандай қилиб йўқолган, бунини ўзим ҳам билмайман. Шунчаки машқлар бўлгани боис уларга ҳозирда ачинмайман. Кейин ёзганларимни эса... Қайтамга ҳаётни яхшироқ ўрганиш мақсадида турли касбларда, ҳатто ўзим ёқтирмаган ишларда ҳам ишлаганман. Эндиликда ўйлаб қоламан, тўғри қилганманми-йўқми деб. Чамаси, тўғри қилганга ўхшайман. Касб, касбга боғлиқ турфа характерларни ўрганишнинг ўзи бўлмайди. Бу катта бир мактаб ҳаётимда.

Ўзимча ҳаётни ўрганишга якун ясаб, соҳам бўйича матбуотда иш бошлашим билан ўтган асрнинг саксончи йилларида, гўзал бир ижодий муҳитга тушиб қолганман. Ўткир Ҳошимов, Эркин Аъзам, Усмон Азим,

Сирождидин Саййид, мусаввир Одил Бобожон – буларнинг ҳар бири ўзига хос олам эди. Бу давраларда тафаккур ёлқинларди, фикр нурларди. Адабиётга ўзни фидо айлаш тушунчаси қанотлантирилди. Эртақлар мени оёқлатган, ижодий изланишлар дунёқарашимни шакллантириб, ўзгичмани англаган бўлса, бу ижодий муҳит каминага устозлик қилди деса сира хато қилмаган бўламан. Турган гап, ижодий муҳитда гап кўп, у кишини мукамалликка етаклайди. Сўзнинг залворли кучини теран ҳис қилган ҳолда, унинг қатидаги ранглари илғай бошлайсиз. Ва тинимсиз ижодий изланиш ҳаёт тарзингизга айланади. Адабиёт қисматингиз, унингсиз тириклик маънисиз ва туссиз эканини англашга ёрдам беради. Мухтасар қилиб айтганда, адабиёт мангу ёниқ қалб нуридир. Халқ онгининг шаклланишида, унинг ўзини англашда адабиётнинг беқиёс роли мавжудлигини янада теран туйганингиздан сўнг эса, улкан бу адабий жараённинг зангламас бир мурватига айланган кўйи, унинг азалий ва абадий ҳаракатига ўз улуш ва ҳиссангизни кўшиш иштиёқида ёна бошлайсиз. Бу яратиш иштиёқидир. Афсуски, ушбу иштиёқ кўпларда жуда тез сўнади. Адабиёт эса қалби мангу ёниқ ижодкорлар ишидир ва фақат уларгина унинг бадиий ва маънавий хазинани янги дурдоналар билан бойита олади. Хуллас, саксонинчи йиллардан қатор ҳикояларим “Ёшлик” журналида, сўнг бошқа газета-журналларда юз кўрсата бошладим.

Шу кунгача ўн бешга яқин китобим чиқди. Шу ўринда китобхонлик хусусида андак фикр юритмоқчиман. Бу ёруғ оламда китобдан зўр дўст йўқлиги биздан аввал ҳам кўп таъкидланган. Ҳақиқатдан китобдан зўр дўстнинг ўзи йўқ ва унинг ўрнини ҳеч қайси санъат тури боса олмайди. Ўз оиласида китобхонликни шакллантира олган ота-она тарбияда кўп нарсани ютади. Бу болада, айниқса, онанинг роли ўзгачадир. Чунки болалар кўпроқ аёллар билан мулоқотда бўлади-да. Турмуш ўртоғимиз Тўхтаҳон муаллима, мактабда тил ва адабиётдан дарс беради. Болаларнинг ёши ва қизиқишига қараб китоб танлашда жуда устаси фаранг, минг қилсаям, ўқитувчи-да. Қисқаси, китоб ўқиган боланинг ҳаяжони сал бўлакча бўлади, унинг ҳаяжони пайтида андак эътиборли бўлсангиз, болада китобхонлик ҳисси янада ошади. Акс ҳолда қуруқ ўқувчига айланиб қолиши мумкин. Уларни фикрлашга ундаш учун боланинг ҳаяжонига эш бўлиш лозим. Донолар айтишадики, боласига ўргатмаган ва сўнг боласидан ўрганмаган одам ҳаётдан орқада қолиб кетади деб. Шу боис уйдаги чуғур-чуғурлардан ҳам нимадир ўрганаёпмиз.

Адабиётда шовқинни ёқтирмайман, бир-иккита нарса яратиб кўйиб, ўзини даҳо санайдиганларни жиним севмайди. Ўқувчи тушуниши қийин бўлган ҳолда мураккаб ёзиш керак, дейди шунақалардан биттаси. Кейин аллақандай оқимларни рўқач қилиб, ўзбек адабиётида биттаям ҳақиқий истеъдод йўқ дейди. Масалан, Навоийни ким ўқияпти дейди. Гапидан шу нарса англашиладики, у ўзбек адабиётини ўқимаган, ўқимагани ҳолда унга баҳо беришга тиришади. Фарб адибларидан бир-иккисининг номини санаб, шунақанги ваъз-

хонлик қиладики, оқибат, калавасининг учини йўқотиб, нима деяётганини ўзи ҳам билмай қолади. У Навоийни мактаб дастурида ўқиган, “Ўткан кунлар”ни варақлаб ҳам кўрмаган. Чўлпон ва шунингдек, бошқаларнинг номини эшитишни ҳам истамайди. У вайсашни, даъво қилишни яхши кўради. Сўнг ўзини ҳеч ким тушунмаётганидан нолиб, ҳаммани ғирт нодонга чиқаради.

Бу хил кимсалар баҳсга арзимади. Унинг ёнидан, қирнинг тор ўзанида ўзимга йўлиққан бўридай, индамай, шунчаки бир кўз ташлаб ўтаман. О-о, шунчаки кўз ташлаб ўтишдан ёмони йўқ ва шунда унинг нигоҳида

“истеъдодга нисбатан ҳурматсизлик бу” деган таънани ўқийман.

Ҳа, адабиётни истеъдодпилар яратади, истеъдодсизлар эса қора қуюндай доим улар атрофида чарх уриб, даҳоликка даъвогар бўлиб юраверади. Бу ҳам куну тундек, азалий ҳолат эрур.

Мендан кўпинча, нималар ёзаяпсиз, деб сўрашади. Ёзаяпман, лекин ўша ёзаётган нарсам ҳақида аввалдан бир нарсa дейишдан ҳамиша истиҳола қиламан. Аввалдан айтиш, назаримда, нон ўрнига ҳамир тутишдек бир гап эмасми?!

АДИБ ҲАҚИДА

Нормурод Норқобилов 1953 йилнинг июнида Қашқадарё вилояти Яккабоғ туманининг Қишлиқ қишлоғида туғилган. 1982 йилда ҳозирги ЎзМУнинг журналистика факультетини тугатган.

1987 йилда илк ҳикоялар тўплами – “Зангори кўл” чоп этилган. Шундан сўнг “Унутилган қўшиқ” (1990), “Юзма-юз” (1993), “Сариқ гул” (1996), “Пахмоқ” (1997), “Темур ғори” (1999), “Аразчи чумчуқ” (1999), “Бекатдаги оқ уйча” (2000), “Овул оралаган бўри” (2005), “Жўшқин дарё” (2005), “Бўрон қўлган кун” (2007) ҳикоя ва қиссалардан иборат тўпламлари ва “Дашту далаларда” (2009) романи босилди.

Адибнинг “Қуёши ботмайдиган юрт”, “Шим ёхуд хотинлар жанжали”, “Белбоғ” каби асарлари асосида кўп қисмли видеофильмлар яратилган. Бир қанча ҳикоя ва қиссалари рус, қозоқ, беларус, қирғиз, татар, араб, турк, хитой ва бошқа тилларга таржима қилинган.

Н. Норқобилов “Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими” унвони ҳамда “Шухрат” медали билан тақдирланган.

Зиқрилла НЕЪМАТ

Мен сени севарман ҳаммадан кўпроқ

ХУР ВАТАН ЎҒЛОНИМАН

Мен ҳур Ватан ўғлониман,
Эл тинчлиги – бахтдир менга.
Шундай гўзал юртни берган,
Минг шукрим, тақдир менга.

Боболарим қурган қўрган –
Тенгсиз тожу тахтдир менга.
Аждодлардан мерос туён –
Шижоату шахддир менга.

Ўзга юртнинг жаннатлари
Мисли хору хасдир менга.
Ўз юртимнинг хаслари ҳам
Азиз, муқаддасдир менга.

Яйраб эсган ҳур саболар
Юрт меҳридан мастдир менга.
Эл меҳридан мосуволар
Энг нотавон касдир менга.

Юртим, бағринг бахтга тўлса,
Энг эзгу ҳавасдир менга.
Халқим мени, ўғлим деса,
Шу бахт ўзи басдир менга.

АЙТИЛМАГАН ҚЎШИҚ

Мен сенга бир қўшиқ айтмоқчи эдим,
Меҳримга, умримга туташ бир қўшиқ.
Гўё бир кафт сувдек тутмоқчи эдим,
Мен уни лабинга энтикиб, жўшиб.

Аммо сен даъфатан “Бас!” деб ҳайқирдинг,
Хор айлаб қалбимнинг ёнишларини.
“Менга севинч керак, бахт керак, – дединг –
Бошга урамани хонишларингни?!”

Сўнг кетдинг. Ортингдан эргашиган йиллар,
Ўтдилар ёнингдан бепарво, лоқайд.
Кўнгли шодликларга мойил, эй дилбар,
Бугун қайлардасан, бахтлимисан, айт?!

Хотирласам, ҳануз бағрим тиглайсан,
Ҳамон қийнайсан мен – шўрлик ошиқни.
Биламан, энди сен қўмсаб йиглайсан
Айтилмасдан қолган ўшал қўшиқни.

ШЕЪР ЭМАСДУР

Шеър эмасдур, эл дилин шод этмаса,
Бир кўнгили мулкани обод этмаса.

Мисраси жонларга ором баҳи этиб,
Қалб уйин гамлардан озод этмаса.

*Шеър эмасдур, Ҳақ қуёшидай ёниб,
Дўстни шод, душманни ношод этмаса.*

*Оҳ уриб, ёзганларинг, айт не керак,
Аҳли ишқ бир сатрини ёд этмаса?!
Шеър эмасдур, унда гул аксин кўриб,
Богда булбул оҳу фарёд этмаса.*

*Шеър эмасдур, унда гул аксин кўриб,
Богда булбул оҳу фарёд этмаса.*

*Ялт этиб мисли баҳор чақмоғидай,
Абри найсонларни барбод этмаса.*

*Шеър эмас, Зикрилло қалб туйғуларинг –
Нурли бир оламни бунёд этмаса.*

ТУРНАЛАР

*Арғамчи солганча “қурей-қурей”лаб,
Кўкда учиб борар оппоқ турналар.
Олисларда қолган ёримни ўйлаб,
Бунда менинг юрак-бағрим тирналар.*

*Эсимдадир, баҳор айёми эди,
Ишқимизнинг гўзал оқшоми эди,
Ҳаёт мисли муҳаббат жоми эди,
Севгимизга бўлди гувоҳ турналар.*

*Бошимиздан парвоз этиб ўтдилар,
Ишқ-вафодан овоз этиб ўтдилар,
Икки қалбни эъзоз этиб ўтдилар,
Бошимизга бўлиб паноҳ турналар.*

*Турналар, оқ турналар, оқ турналар,
Юрагимдан отилган оҳ – турналар.
Турналар, оқ турналар, оқ турналар,
Сизни кўрсам, юрак-бағрим тирналар.*

*Аммо бизнинг севгимизга кўз тегди,
Дўстлар қолиб, ганимларга сўз тегди,
Садоқатнинг турнасига ўқ тегди.
Айтнинг, недир менда гуноҳ, турналар?!
Ёрсиз менга энди дунё бири кам,
Айрилиқда адо қилди мени ғам,
Осмонларга олиб кетинг мени ҳам,
Бўлай сизга содиқ ҳамроҳ, турналар.*

*Турналар, оқ турналар, оқ турналар,
Юрагимдан отилган оҳ – турналар!
Турналар, оқ турналар, оқ турналар,
Сизни кўрсам, юрак-бағрим тирналар.*

*Турналар, оқ турналар, оқ турналар,
Юрагимдан отилган оҳ – турналар!
Турналар, оқ турналар, оқ турналар,
Сизни кўрсам, юрак-бағрим тирналар.*

БИЛМАДИ

*Ёр кўйида кўздан оққан ёшимни,
Еру осмон билди, жонон билмади.
Ҳижронида чеккан оҳу воҳимни,
Кўкда Чўлпон билди, жонон билмади.*

*Висолига зор-интизор бўлганим,
Согинчида саргайганим-сўлганим,
Гуллар териб, йўлига зор бўлганим,
Гулу райҳон билди, жонон билмади.*

*Ёндирди-ку ишқ икки жаҳонимни,
Кимга айтай нолаю афғонимни?
Ёрга қурбон бўлмоққа шай жонимни,
Тан ичра жон билди, жонон билмади.*

*Мажнунлигим дашту чўллар билдилар,
Дайди еллар, тошқин селлар билдилар,
Ошиқлигим барча эллар билдилар,
Жумла жаҳон билди, жонон билмади.*

*Зикрилло дер, ишқим зебо билмади,
Ё билса-да, назар-писанд илмади,
Ҳижрон менга қанча жафо қилмади,
Аҳли замон билди, жонон билмади.*

БУ КЕЧА

*Осмонда ой ҳалқа бўлди бу кеча.
Чоршамъ*

*Осмонда ой ўроқ бўлди бу кеча,
Юрагимга яроқ бўлди бу кеча,*

*Ёр ўзгага ёр бўлди-ю, ёронлар,
Жоним менадан йироқ бўлди бу кеча.*

*Бағрим эзиб бевафолик шамоли,
Ёр сочига тароқ бўлди бу кеча.*

*Ишқ чақмоғи тилкалаган дилимга,
Ой парчаси қуроқ бўлди бу кеча.*

*Бу дардимни кимга айтиб йиғлайин,
Чекканим оҳу воҳ бўлди бу кеча.*

*Ошиқнинг ҳоли шул экан, Зикрилло,
Ишқ дунёси алдоқ бўлди бу кеча.*

Қўчқор НОРҚОБИЛ

ОСМОН ОСТИДАГИ СИР

Қисса

Кишлоқ узра хушхабар тарқалди. Аҳли кишлоқ хайратда қолди. Кун чиқса ҳам, ой чиқса ҳам Хайринисонинг бошида порлайдиган бўлди. Подаётқонинг пойидаги кўримсиз кулбада улғайган етимчанинг донғи-довруғи етти иқлимга кетиб, номи оламнинг оғзига тушиши ҳеч кимнинг, ҳатто Рўзи башоратчининг ҳам хаёлига қилмаган эди. Тўғри-да, тоғ тагидаги дўппидайгина кишлоқдан чиққан қиз бутун дунёни ўзига қаратиб турса...

Аслида бу кишлоққа на телевизорнинг, на радионинг кераги бор. Ҳар бир хонадоннинг ўзи алоҳида телевизор, бўлакча радио – ҳар бир уйдан ўзига хос янгилик, хабар тарқалади. Кишлоқнинг бир бурчидаги шивир шу лаҳзанинг ўзидаёқ қанот боғлайди, қарабсизки, киприк қоқиб улгурганча ҳамма-ҳамма бохабар. Шундай бўлгач, телевизор таъкидлаб, радио тасдиқлаб турган, айнан шу кишлоққа тааллуқли Хайри беванинг фарзанди билан боғлиқ жаҳоний хушхабар кишлоқ осмонида момақалдироқдай гумбурамаслиги мумкинми?

Ойда-йилда бир кўриниб-кўринмайдиган тоға бўлмиш Наби валломат хотинининг ҳай-ҳайлашига қарамай, ўғлим ҳарбийдан қайтса сўяман деб боқаётган кўчқорни етаклаб Хайринисоникига йўлга тушди. Эл кўзи-да, эл кўзи! Айрим оғзи билан юридиганларнинг ичи куйсин. Тоғанинг қандай одамлигини кўриб қўйишсин... Шу пайтгача тумшуғи булутга етиб турган, димоғидан ёғ доғ бўлгудай ҳамсоя Ҳаби дўкондорнинг ҳовли ҳатлаганига нима дейсиз? Болаларига бош ирғаб, имо қилган эди, бир бидон ёғ, учтўрт кути тўла ичкиликни ҳамсояникига ўтказиб ташлашди. Қариндошнинг кўлини қайирма деб Ҳасан бўла тугунча тутди: “Ками-кўстинга ишлат. Мен ёнингдаман, Хайри...”

Бола-бақранинг бақир-чақири, хотин-халажнинг вағир-вуғури ҳукмрон ҳовлида эс-хуши билан бирга ўзи ҳам учиб юрган Хайринисо бир гапириб ўн кулар, қутлагани келганларга эси кирари-чиқари бўлиб жавоб қайтарар, ҳовлининг у бошидан бу бошига зир-зир югурар, нималаргадир уннамочки бўлар, лекин хаёлини йиға олмай, супа четига чўк тушиб, бир нуқтага тикилган қўйи кўз ёши ҳам тўкиб оларди.

– Ҳой, овсин, берман келинг! Бугун энди келдикетди кўп бўлади. Хотинларни ичкари уйга олиб, эркакларга сулага, ҳамсоянинг ҳовлисига жой ташласак, нима дейсиз? Қозон-товоқни қизларга қўйиб беринг.

Пешинга бормаи ҳовли одамга тўлди. Мўмин кишлоқда шунақа: тўй-ҳашам, аза-маърака ўртада ўтади. Эшитган-эшитмаган келади. Одамлари ҳар бири ўзича донишманд, мағрур бўлишига қарамай, бир-бирига елка тутаяди, қайишади, бир-бирини овоз қўйиб тергамайдиган русми-тамойил вожиб.

Кўчқор йиқитилди. Қозон осилди. Қудрат почтачи Сапи момонинг самоварини олиб келиб ўт қалади. Хушвақт фермер эски, шалоқи чиққан “Жигули”сини гуриллатиб келиб, айвоннинг нақд бўсағасида тўхтатди. Ўчоқ томон қозон кўтариб бораётган ёш-яланглар базўр ўзларини четга олиб қолишди.

– Отанг отиб олганми дейман, Сайфи? – ғудранди оёғи тойиб, мункайиб кетгач, истил шолвори қозон куяга беланган Азим пўрим.

– Отам ичмайди, оғзинга қараб гапир, – ўқрайди Сайфи.

– Ичмагани шуми? Эл-эломон йиғилган маъракада орқасидан ёв қувгандай шалди роқ аравасини учи-

риб ўтди. Хайрият, бостирмага бориб урилмади. Йўқса Хайри холага уйингдаги сигирингни олиб келиб берардинг.

– Сигир беради-я, энаси отасини чархпалак қилиб учирворади...

– Бас қилинглар. Қани, қозонни кўтардик.

Хушвақт фермер улови юкхонасини очиб, қоплардан сабзи-пиёз, картошка-шолғомни айвонга, дунё ғийбати билан андармон хотин-халаж олдида дурсиллатиб ташлади.

– Ҳой уккағарди аёллари! Жағларингга ем бермай иш билан шуғулланинглар. Мана, манавиларни тозаланглар. Жума ошпазнинг жиғига тегманглар. Масаллиқ вақтида тайёр бўлмаса, жизғанаги чиқиб жириллайди.

– Фермер қайнимдан ўзим айланай, – деди айвонда бир тўп аёл ичида савлатдор гум-гурсдай бўлиб ўтирган Қурбоний амма. – Акангизга кўп мақтайман, шу инингиз қорувли чиқди деб. Ҳадеб хуржинни эгнингизга ортиб бозор қатнайвермай, Хушвақт пермерга бир бормисан денг, ҳамма нарсани ест қилади дейман. Қаёқда, акангиз хода ютгандай, тип-тикка! Эй, қўй, тинч ўтир. Ноқулай бўлади, дейди. Нима ноқулайлиги борми, пермержон?

– Ҳечам-да, амма. Ноқулайлиги йўқ. Чолингизнинг ўзи одамга эл бўлмайди. Оҳ, кўча-кўйда юришини кўрсанг, министр дейсиз! Министр-а...

– Хушвақтжон, куйинг манг. Чол-да, шу фоз юришдан бошқа ҳеч нарса қолмаган.

Хушвақт фермернинг кўнгли юмшади. Тақдир ҳазилини қаранг-га, тоғни урса талқон қиладиган Мамат полвон бугун аёли олдида ўсал. Зап полвон эди. Нарёғи Тожикистон, буёғи Туркменистондан келган курашчиларнинг оёғини осмондан қиларди. Елкаси ер искамади. Даврада боши ҳам бўлмади. Тўйнинг энг катта тобоқини Мамат полвон кўтарарди, совриннинг зўри ҳам шуники эди. Ё қудратингдан, шундай одамлар ҳам қариб-қартайар экан-да. Лекин ҳозир ҳам қарашиди қирғийни қулатадиган ўт бор-ов, шиддат-шижоати сўлмаган хотини шундай одамни ўсал қилаётганидан фермер хижолат тортди, ичида нимадир зил кетгандай бўлди. Юзига қизиллик урди.

– Амма, кечқурун уйингизга ўтаман, – деди тилига эрк бериб юборганидан мулзам тортиб.

Элдан айланай, элдан қўймасин, дегани шу бўлса керак. Ҳовлида бип-бинойидай тўй бошланиб кетди. Турдиқул прокатнинг стол-стулини опкелишди. Қари-қартанга супада жой қилинди. Мўмин кишлоқнинг катта-кичиги йиғилган Хайри беванинг ҳовлисида карнай-сурнай садоси янгради. Кишлоқ кичкина эди, етти маҳалласи бўлмаса ҳам тўйнинг овозаси ён-атрофдаги кичик-кичик етти кишлоққа етадиган бўлди.

...Бадабанг, қарса-курс тўй авж олиб кетганидан кўнгли ёруғ тортган Амир оқсоқол қиёфасига жиддий тус бериб, тўғри супага қараб йўл олди. Туман марказдан қайтган оқсоқолни супада ўтирган қариялар андак қизиқиш билан қарши олишди, хўш нима гап дегандай унга зимдан кўз қирини ташлашди. Даврага, сукут чўқди.

– Гап бундай, кайвонилар, – дея сўз бошлади оқсоқол томоқ қириб, – эртага вилоятдан ҳам катталар келишаркан. Хайрини қутлашаркан. Катта раҳбарнинг ўзи ҳам иштирок этади. Тартиб-интизомни сақлаб туриш керак. Анови зормандадан эҳтиёт бўлинглар. Ичадиган уйига бориб ичсин. Меҳмонлар кеп-кетсин,

кейин нима қилишса, қилишаверсин, Мўминда тўйнинг бир кун бўлганини ким кўрибди..? Кейин нима нағмаси бўлса қилишаверади.

– Тўғри. Асад пиён билан Али калга эҳтиёт бўлсак кифоя. Уйингда ўтира тур, йўқсам, отаннинг соқолига ўт қўямиз, деб қўрқитамиз. – Қодир чол хи-хилаб кулди.

– Бова, ҳазилнинг ўрни эмас. Бу – сиёсий тўй!

– Элнинг йиғинига сиёсатни аралаштирманг, жиян, – деди Шариф бобо.

– Тўғри, лекин ўзларингча тўйни бошлаб юбориб-сизлар. Марказдан келишимни ҳам кутмабсизлар, – оқсоқол иззатталаблик билан ёрилди.

– Эшонбовалардан рухсат ол келдик. Тоблари йўқ экан. Яхшиси у кишини ҳам бир йўқлаб қўйсангиз ёмон бўлмасди. Ҳарна маҳалла оқсоқолисиз, Амирвой...

Шу маҳал шими поччасини тиззасигача қайириб олган болакай супа ёнига чопиб келиб шоша-пиша бидирлай кетди:

– Шариф бова, қишлоққа жар солиб чиқайликми?

– Эҳ-ҳа, ҳалиям шу ердამисанлар, тирранчалар. Ҳе, отангни жилигига...

– Олим акамнинг мотоцикли энди соз бўлди-да, бова. Нима, деб айтилик, нима деб бақирайлик, деб сўраяпти Олим акам? – деди бола бурнини тортиб.

Супада кур тортган чоллар жим қолишди. Ҳамма бир-бирига назар солди. Ва ниҳоят Шариф бобо:

– Тўлқин амакиникига, Тўлқин танкикига тўйга деб қичқиринглар, овозларинг Вахшиворга етсин, – деди хўрсиниб синиқ оҳангда. – Ҳа, шундай денглар, болаларим. Бугун Тўлқин танк тирилган кун. Тўлқин танк овозларингни эшитадиган кун. Бугун Тўлқин танк ҳаммаларингни кўриб, билиб ётибди. – Сўнг ўзича: – Эҳ, худойим-а, тақдири-амал дегани шумикин? – деб кўшиб қўйди.

Олимбой эски “Иж” мотоциклининг педали бир тепиб ўт олдирди-да, ҳаё-ҳуй деб қишлоқни қоқ иккига бўлган ягона кўчадан Обшир қишлоққа – юқорига қараб йўл солди. Унинг ортига ёпишиб олган болакай чийилдоқ, қулоқни тешгудай овозда жар соларди.

– Ҳамма-а-а, Тўлқин танкикига тўйга-ааа... Тўйга-а-а-а-а-ёв. Тўлқин танкикига-а-а-а, тўй-га-а-а-а-а!!!

Ҳовлиси адоғидаги ариқ бўйида таҳорат олаётган Рўзи махсумнинг ичида оғриқ турди, юрагини нимадир чимиллатиб чаққандай бўлди. Толнинг биладдай новдасига орқасини бериб ўтириб олди. Болакайнинг чийилдоқ овози махсумнинг асабини қақшатди, чакка томирлари лўқиллаб оғриди.

– Хурсанд калнинг неварасига ўхшайди. Таги пастнинг овози бунча совуқ бўлмаса, – гўдранди махсум, сўнг юрагини куйдираётган ўтдан қутилиш учун шалдираб оқаётган ариқ сувидан беихтиёр ҳовучлаб-ҳовучлаб ича бошлади. Овоз тобора яқинлашиб келарди.

– Ҳаммааа-а-а Тўлқин танкикигаа-а. Тўйгаааа-а-ёв!

– Оғзингга ўқ теккур. Тўлқин танк тирилиб келгандай ваҳима қилади-я...

Махсумни уятми, ҳасадми, нимадир исканжага оларкан, бошини тиззаларига қўйиб, минг азоб ичида қулоқларини бекитиб олди. Бироқ хотира лавҳидан ўқинч ва алам ёшларига беланган Хайринисонинг қарғишга қўл очиб уввос тортган ҳолатини ҳайдай олмади. Ўтирган жойида ихраб юборди ва ўзига ўзи пичирлади: “У замон ўлдирган бўлса, бу замон энағар Тўлқин танки тирилтирди...”

* * *

Тўлқин танк у ёқда, дарё ортида хизматни ўтаб қайтгандан сўнг бир замон ҳардамхаёл бўлиб юрди. Элга эш, қарига ёш бўлолмади. Одамовиликни орттириб келди. Ўзиям тамакини кетма-кет, орадан шамол ўтказмай паровоздай тутатарди. Бир нуқтага термулиб тураверарди. Эл-элдош, қавм-қариндошдан бегона-сираб, хаёлпараст бўлиб қолган йиғитни отаси Раҳим полвон кўп жойларга олиб бориб даволатди. Энаси Марям момо эскичилик деди, сув деди, ўт деди, чилтон деди, жин деди, олиб бориб ўқитмаган муллеси, силатмаган кинначиси қолмади. Дўхтирдан бўлдими, табибдан бўлдими, Тўлқин танк элга қўшилди, рангрўйи ўзгариб, одам сиёғига қайтди, тўй-томошаларга чиқадиган бўлди, қони тортиб яна тўйларда кураш туша бошлади, от изини той босди – Раҳим полвон тўй-маъракада хотиржам оёқ узатиб ўтирадиган бўлди. Изида издоши бор. Тўлқин полвон бор. Бироқ, Тўлқинбойнинг тўйини кўролмади. Ўғли афғонда бўлган кезлар Раҳим полвон юрак ўйноғини орттирганди. Қўрқув, ваҳима полвоннинг ичини тўкиб, ҳадигу хавотир асорати соғлиғига чанг солиб бўлганди. Бояқиш ўлди-кетди. Лекин бамайлихотир оёқ узатиб кетди. Ўғлининг элга қўшилганини кўриб кетди.

Ўлимидан икки кун аввал ерни ёстиқ, осмонни кўрпа қилиб ёпиб олган Раҳим полвон дўсти-давradoши Тўйчи полвонни чақиртирди. Тўйчи полвоннинг бир бурдагина бўлиб қолган бўйинсасига боқиб, кўнгли чўқди, юраги эзилди. Бемор билан қўл беришиб кўришаркан, кафтига теккан муздай шилимшиқ нарсадан сесканиб кетди, ўлим нафасини туйиб, пешонасини совуқ тер қоплади.

– Ошна, сени бекорга чақирмадим. Кўриб турибсан, елкам ерга малол келаяпти. Бу дунёдан насибам узилганга ўхшайди, – Раҳим полвоннинг томоғига нимадир тикилгандай бўлди. Овози қалтираб чиқди.

– Қўй бу гапларни. Бурга тепганга ўхшайди сени. Шунга шунча ваҳима қиласанми, сени қара-я, – Тўйчи полвон беморнинг кўнгли учун ҳеч нарсани сезмаганга олиб бепарво сўзлашга уринди.

– Мени оутма, Тўйчи. Эллик йилдан бери енгүелкадош дўстмиз. Даврамиз бир бўлди. Қуру тўримиз бир бўлди. Ҳамиша бир-биримизнинг оримизни олиб курашдик. Бу атрофда сендай оркаш полвон йўқ ҳисоб. Ҳамиша сенга тан бериб келдим. Буни бугун тилимга чиқараяпман, ошна. Гапнинг бўлари, Тўлқинбойимнинг тўйини кўролмаслигим аниққа ўхшайди. Сезмай қолдим, дард бирдан йиқитди. Шу болам афғон урушига кетганини эшитган кунимда кўкрагимда бир нарса пайдо бўлганди. Болам ўша ёқдан келгунигача неча бор ўлиб тирилдим. Кўксимдаги оғир тош каттариб, ич-этимни эзиб юборган, билсанг ошна. Ҳа майли, дийдиёнинг нафи йўқ...

Тўйчи полвон дўстининг беҳудага ўз дардини дастурхон қилиш учун чақиртирмаганини билиб, ҳис қилиб турарди. Тўғрида, Раҳим полвонни энди кўриб тургани йўқ.

– Хуллас, ошна, шу қизинг Хайринисони Тўлқинимга келин қилсак. Энди бу ёғи икковига ҳам ўзинг оталик қилсанг. Узанги йўлдош ошначилигимиз ҳурмати, илтимос қиламан, сўзимни ерда қолдирма, Тўйчи ошна!

Тўйчи полвон бироз каловланиб турди-да, хўп маъносида бош ирғаб, ризолик билдирди.

Раҳим полвоннинг йили ўтгач, аҳду қарор – эр йигит лафзи, деганларидай Тўйчи полвон дангиллама тўй қилиб, қизи Хайринисони Тўлқинга узатди. Бироқ Раҳим полвон қизини эрга берди деса, биров полвон ўғлини уйлантирди, Тўлқинжон отаси билан ошна бўлгач, ота ўрнида оталик қилди, дейишди. Нима бўлганда ҳам элнинг кўнглидаги иш бўлди.

Олахуржун елкасига тушган куёв хўжалик техника омборидаги “Олтой” занжирли тракторни инженердан қабул қилиб олди. Бир ой қорамойга беланиб таъмирлади. “Олтой” гуриллаб ўт олганда, Тўлқин қалпоғини тепага отиб, бор овозда қичқирди:

– Уррра-а-а! Танк соз бўлди. Танкни тузатдим. Халойиқ, танкмисан танк тайёр бўлди.

Гараждагиларнинг кулавериби ичаги узилди. Ҳамкасбларга худо берди:

– Танкиннинг пушкаси йўқ-ку... Ёки бу урғочи танкмикин?... – деди Ҳайдар тракторчи ҳаммага эшиттириб дўриллаган овозда.

– Эй, Тўлқинбой, афғондаям танк ҳайдагансиз-а?, – ўсмоқчилади Ражаб қоровул нимагадир шама қилиб.

– Ҳа, ҳайдаганман. Етти юз ўн олтинчи танкни ҳайдаганман. Бутун Афғонистонни кезиб чиққанман, – Тўлқин коса тагидаги нимкосани пайқамади.

– Хўш, энди манави урғочи танкнинг кетига пулуг боғламасдан, бир ўша ёққа – Афғонга олиб бориб келмасангиз бўлмайди. Йўқсам, уволига қоласиз.

Қоровулнинг пичинги Тўлқиннинг энсасини қотирди:

– Нега ундай дейсиз?

– Ахир у ёқдаги танқдан қочириб, насл олмайсизми. Бир умр бепушт бўлиб юраверадиими?

Бўлди кулги. Бўлди қаҳқаҳа. Тўлқиннинг ҳамқишлоқларининг беғараз ҳазилидан кўнгли яйради. Бугун кайфияти чоғ эди, “танк” тузалди, энди далага чиқиб ишлайди.

– Тўлқинбой, агар афғонга яна қайтиб боришдан чўчиётган бўлсангиз бошқа йўли ҳам бор, – деди Ҳайдар тракторчи.

– Хўш, қанақа йўли бор? Ўша ёққа боришга юрагим дош бермай, очиғи кўрқиб тургандим.

– Ҳозир “танк”ингизга пулуг тиркаб тўғри Рўзи махсумниқига борасиз. Камида йигирма сотих ери ҳайдовсиз ётибди. Сўраб-нетиб ўтирмай, ерини ҳайдайверасиз. Ишни тугатгач, махсум ҳаққингизга дуо қилиб, “Олтой”га дам солиб қўяди. Кейин кўрасиз, “танк”ингизнинг бўйида бўлади.

Техника омборидаги ҳангома шу кунгидеки қишлоққа ёйилди. Тўлқин ўзига танк деган лақаб орттириб олди. Одамлар Тўлқин танк дейдиган бўлди. Бориб-бориб қишлоқдошларининг шундай чақиришларига ўзи ҳам кўникиб кетди. Одамлар Тўлқиндан миннатдор эди, қишлоқ аҳли Тўлқинни яхши кўришди: “Тўлқин танк барака топсин, еримизни ҳайдаб берди...”, “Ана, Тўлқин танкка айт, ерингни текислаб беради...”, “Тўлқин танк адирликдан ер очишимизга ёрдамлашди...”, “Тўлқин танк тоғдан ўтин судраб олиб келиб берди”. Хуллас, Тўлқин танк аллада азиз, тўрвада майиз бўлди-қолди. Рўзғорига ҳам барака инди. Қўлинг қуруқ бўлмасин деб қишлоқдошлар хизмати эвазига чой-чақа бериб турди. Мол-ҳол қилди, кўрасига қўй, катагига товук кирди. Фақат ҳовлисида пилдираб, югургилаб товугига тош отадиган боласи йўқ эди. Тўлқин танкнинг ичи эзилиб борарди. Ичи қуйиб-кул бўлиб борарди. Йиллар

ўтаверди. Тўлқин танк яхши ният билан Денов бозоридан олиб келган бешик ҳамон уй бурчида осилиб турарди. Ўргимчак тўр ташлади бешикка. Хотини Хайринисонинг туман марказига дўхтирга қатнайвериби силласи қуриди. Охири қўл силтади. “Пешанамдан кўрдим. Худонинг айтган яхши куни ҳам бордир”, деб ўйлади.

Тўлқин танк одамлардан яна ўзини олиб қочадиган бўлиб қолди. Гўёки ҳамма унга қўлини бигиз қилиб кўрсатаётгандай туюларди. Олдинги одамовилигига қайтди. Яна қора ўй-хаёллар ғужғон ўйнаб, бошида оғриқ қўзғала бошлади. Кечалари алаҳсиб ухлай олмади. Кўзи илинди дегунча сон-саноксиз танклар босиб келаверар, қиёмат-қойим жанг майдонида қолиб кетарди, гоҳида гўдагини бағрига босиб югурётган Хайринисони соч-соқоли ўсиқ, саллала, қурол тутган кишилар қувиб боришар, ушлаб ўртага олишар, шафқатсизларча отиб ташлашар эди. Баъзида аллақарлардан пайдо бўлган болакай Тўлқин танкка қараб чинқириб югурар, навқирон пайтида ўзи жанг қилган Чорикор чангалзорлари, Погман ва Гардез тоғлари, Кандаҳор чўлларидами, қаердадир ўша югириб юрган болани ҳимоя қилиш учун кўксини ўққа тудар, югурай деса зил-замбил оёқлари ўзига бўйсунмас эди. Бундай пайтларда бақириб уйғониб кетарди. Урушнинг хотира оғриғини инсон тафаккуридан ҳеч бир куч суғуриб олиб ташлай олмас экан. Уруш одамзотни барибир мағлуб этиб, уни ўз комига тортиб оларкан, инсон уруш хотираси комида яшаркан.

Оғзига кучи етмаганлар ғийбат қилди, бу дунёда ғаними йўқ одамнинг ўзи йўқ экан. Тўлқин танкнинг афғон урушида нафақат калласи кетган, пушти ҳам куйиб кул бўлган, дегувчилар ҳам топилди. Тешик қулоқ эшитади-да, бундай пайтлар Тўлқин танкка еру осмон қоришиб кетгандай, елкасини бир оғир юк босиб ер қаърига киргизиб юбораётгандай туюларди. Қишлоқ юқорисидаги оқтепа пойида кўксини зах ерга бериб, юзтубан ётарди. Куйиб ёнган бағрини ерга босиб совутарди, ҳовуридан тушарди. Шундай кезлари ўтмишнинг туманли манзаралари хаёлини қоплар, зил-замбил бошида оғриқ турарди.

* * *

...Дастлаб қарсиллаган, сўнг лаҳзада борлиқни ларзага солиб гумбирлаган портлаш эшитилди. Қўрғон томон ғизиллаб бораётган танк лопиллаб ҳавога кўтарилиб, оний ҳолатда муаллақ тургандай бўлди-да, гурсиллаб ерга қулади. Тўлқиннинг қулоқ-чаккаси шангиллаб, боши кузатув ойнасига урилди. Ҳуш-беҳуш ҳолатда танк портлади, деган ўй хаёлини чақиндай тилиб ўтди. Кейин эшик қопқоғини қандай очиб қай ҳолатда танк ичидан ташқарига отилиб чиққанини эслаб олмади. Ёнидан кўкиш тутун кўтарилиб, чанг-тўзон ўрлаб, портлаш рўй берди. Зарб билан урилган иссиқ ҳаво тўлқини тўрт-беш қадам нарига, хароба кулба девори ёнига учириб юборди. Қовуғида жизиллаган оғриқни ҳис этиб ҳушидан кетди.

Қобулдаги марказий госпиталда тўрт ой даволанди. Елкасидаги, сўл курагининг пастидеги жароҳат енгил эди, тез битди. Бироқ қовуғини ёриб кирган снаряд парчасини олиб ташлаш ўлим билан баробар бўлди. Ит азобини тортиб қийналди. Яра захми умуртқагача етди. Дард ҳам, даво ҳам тақдирнинг ёзиғи. Куни бор экан, ҳаётга қайтди. Госпиталдан чиқадиган куни пала-

тага даволовчи врач полковник Стоногин кириб келди. Каравотга ётқизиб, обдон кўриқдан ўтказди. Киндиги пастига, қовуғига ўртанча бармоғи билан уриб кўрди, тумба устидаги касаллик варақасини олиб синчиклаб кўздан кечирди. Тўлқинга “бўлди, ўтиравер” ишорасини қилиб, ўзи ҳам унинг ёнига чўқди. Йигитнинг елкасига қўл ташлаб, нигоҳига термулиб турди, сўнг муҳим гапни айтмоққа шайланиб, лаблари пирпиради... Куйиб-пишиб нималарнидир гапираётган полковникнинг сўзларини ўрисчага шашти паст Тўлқин унчалик англаб етмай, бош ирғаб кўярди. Йигитнинг бунчалар бамайлихотир бош силкитиши полковникнинг энсасини қотирди, шу билан бирга раҳмини келтирди. Каравот ёнида серрайиб турган ҳамшира юзини бурди, елкалари силкиниб, пиқиллаб йиғлаб юборди. Полковник жарангдор овозда: “Ну ладно, самый главный ты живой!” – деди.

Тўлқин бу гапнинг тагидаги мазмун-моҳиятни анчагача англай олмай юрди. Сўнг тириклигинга шукур қил, тириклик ҳамма нарсадан афзалдир, деган маънога йўйди.

* * *

Оқтепа пойидаги зах ерга бағрини босиб ётган, дунё кўзига қоронғу кўринган кезларда полковникнинг ўктам овози қулоқлари тагида жарангларди. Бутун аъзойи бадани титроққа тушарди, уятдан ер ёрилса-ю, ерга кириб кетса... “Энағар билган экан-да... Шунинг учун менга ғалати қараш қилиб гапирган... Пуштим куйганини сезган экан, мен овсар унинг куйиб-пишгани сабабини тушунмабман. Ҳамширанинг йиғлагани-чи?... Бу кунингдан ўлганинг яхши... деганимиди бу. Уф...ф, одам тирик туриб ҳам ўлар экан-да, полковник? Мен тирик бўла туриб ўлган одамман, полковник!..”

Тўйдан олдин таомили тақдир деб уялиб-нетиб, кўзига кўринмай юрган Тўлқинга Тўйчи полвон одам юборди. Ҳузурига чорлади. Тўлқин уялди. Бетини без қилиб бўлғуси қайнота ҳузурда хўроздай бўп турса эпдан бўлмас. Эл-улус бор. Элагининг эпақаси кетган оломоннинг оғзига эрмак бўлсинми...

Тўлқиннинг истиҳоласи полвонга хуш келди. Ори бут экан, томири тоза-да, тарбиянинг таги зил кетмабди, деб кўнгли хотиржам тортиди: “Ундай бўлса, ўзим борганим бўлсин!”.

Тўйчи полвон Тўлқинни кўчада тутди. Полвонни кўриб Хурсан калнинг дарвозасига ўзини ураман деб тайсаллаган эди, улгуролмади, полвоннинг гуриллаган овозидан жойида тошдай қотди:

– Ҳов бола, бери ке! Қочма, ўғлим!

Полвоннинг қаршисида туриш қийин бўлди, унинг ўсиқ қошлари орасида ялтиллаб турган ўткир нигоҳларига дош беролмади. Ияги ўмганида. Полвон дуриллаб гапирди, назарида бутун қишлоқ эшитиб тургандай Тўлқин ўзини кўярга жой тополмай қолди:

– Отангинг васияти вожиб бўлди, сени куёв қилдим. Бу деганим ўғлим йўқ эди, ўғлим бўлдинг деганим. Хайринисо – якка-ёлғизим. Хотиним бундан олдин тўрт ўғил туғди, тўртовиям турмади, ерни семиртирди, йўғасам тўртови тўрт томонимда тик устун бўлиб бошимдаги осмонни суюмасмиди? Бу дунёда топганим – ўғлим ҳам шу, қизим ҳам шу. Болам, насиҳат-ниятим – боламга қўл кўтармайсан, томилинг тоза сувга теккан – Полвон наслдансан, чин эркак аёлга қўл кўтармайди, болам. Ожизага қўл кўтарган эркакнинг эркаклиги

қолмайди, рўзгорининг ҳам баракаси учади. Уқдингми, болам? – полвоннинг овози қалтираб чиқди.

– Тушундим, Полвон ота! Тушундим. Аёлимга кўтарилган қўлим синсин, қўлим узилиб тушсин, – деди Тўлқин ҳам.

– Биламан, болам, биламан. Отангинг боласи-сан! Ожизнинг оҳидан кўрқадиганлар хилидансан. Томиринг тезак қуйқали кўлмақдан сув ичганда оғзимнинг елини шамолга бермасдим, болам.

Полвон кетди. Тўлқин йўлнинг қоқ ўртасида ўзига келиб-келмай сўррайиб туриб қолди.

Тўлқин Хайринисога сира қўл кўтармади. Уч йил ўтди, беш йил ўтди – зор-зардобни ичига ютди. Нима десин? Нима қилсин? Оҳини кимга айтсин. Эшитган қулоққа ёмон. Ўл-а, бу кунингдан дейишмайдим, бу кунингдан ўлганинг авло демайдиларми? Йўқ, Тўлқин танк аёлини урмади, ўзини урди, ургандаям ерга, қаттиқ, тош-метин ерга кўтариб-кўтариб урди. Полвоннинг боласи эди Тўлқин танк. Уни ҳали ҳеч ким бундай алфозда, ўзичалик ерга урмаган эди, ўзини ўзи ерга урди, ёлғиз қолган паллалардан пахтазор ўртасидаги лайлак тут тагига бориб ўзини ўзи ерга уриб-уриб йиғлади, ичи эзилиб йиғлади. Ичи тўкилиб йиғлади, хилватда ҳаловат билмади – уй ичини қулфлаб, икки дунёси зимистон бўлиб, ўзини ерга отди, тутқаноқи тутиб, қуёнчиғи кўзиб, ўзини ерга урди.

Тўрт томирини тупроқ чиритган, тўрт мучасида тўрт ўлимнинг армони қотган Тўйчи полвон ҳам бу дунёнинг номардлигига тан берди, ҳаё-хуйт, деб этак силкиб, бу дунёни тарк этди. Армони Тўлқин ўғли, Хайринисо қизининг бешигида бувак йиғламади. Чолининг ими-жимиди ўз ишини битириб, чархи чиғирни ўзига омонатга қолдириб кетганидан кўнглига қил сиғмай қолган Музтар кампир, қизи Хайринисо чеҳрасидаги синиқликними, сўниқликними аҳён-аҳёнда пайқаб, жазаваси тутиб қоларди. Кампирнинг тишсиз оғзидан шу даражада ҳақорат тошлари ёғилардики, бу тошу дашномлар ўқи кимга қаратилганини Хайринисо ҳис қилиб турар, ичидан эзилиб кичрайиб, шу муштдеккина кампир олдида ўзини ожизу нотавон сезарди.

– Қилобдан кетгурнинг геррайишига ўласанми? Сени буйтиб хода ютиб юришингга бировнинг оқ бути қора куярмиди. Қилиқсизники қирқ қарич деб шуни айтсалар керақда, темир-терсак ичиди мойга ботиб, шувиллатиб шувиллак чалгандан кўра ўзингни қаратсанг ўласанми, бўйнинг узилгур! Ўзингдиям, бошқалариям овораи жаҳон этиб нима қиласан, кўкайимни қуриптиб, кўктомиримни чиритди-я, бу гўрсўхта.

Хайринисо “гўрсўхта” кимлигини билади. Эри. Эрини қарғаяпти энаси. У шўрликка ҳам осон дейсизми? Ўз дарди ўзи билан. Хайринисо эрини яхши кўради. Гоҳида балки “айб” ўзимдадир, шундай эркакни оввораю жаҳон қилаётгандирман...” деган ўйга боради. Қўрқувдан сесканиб кетади. Эрини ўзидан айри тасаввур қилолмайди. Минг бери таҳлика ўти ичида хаёлига келган машъум ўйдан тўлғониб, чидай олмайди. Ўзини кўярга жой тополмай типирчилаб қолади. “Ундай эмас. Айб мендамас. Термизга текширувга борганимда дўхтир опа ичингиз тўла бола деб эди...” – деган ўй билан ўзини юпатади, ёнган кўксига сув сепади. Бироқ, бу таскин ҳам узоққа чўзилмайди. “Айб” эрида экан, мабодо эри тузалмаса-чи! Бундай кезде ҳам Хайринисо ваҳима гирдобига кириб қоларди. На унисига чидайди,

на бунисига. Хуллас, ёстигини эридан бошқа бировга юмалатишни истамас, бундай бўлишни тасаввурига ҳам сиғдирилмасди. Эрининг дўқ-пўписасидан чўчиб мум тишлаб тўйга ризолик берган Музтар кампир ҳол сўраб келган қизига ҳовлини бошига кўтариб арзи-дод айларди:

– Ҳой, менга қара, болам. Анави қирчинингдан қийилгуринга айт, трактори билан қўшмазор бўлавермай ўзини уёқ-бу ёққа кўрсатсин! Қартайиб кўксингда сутинг қотгач, супрақоқдига зор бўлиб умринг ўтади.

Тўйчи полвон йўқ-да, Тўйчи полвон йўқ. Овозини осмонга қўйиб, ҳовлини бошига кўтарадиган бўлди кампиршо. Хайринисо энасининг уйдан кўнгли чўкиб, қадди букилиб қайтади. Қир этагидаги ўз уйига келгунча бошида турфа хаёллар айланади. Энаси айтгани каби чинданам кўкрагим қуриб қолдимикан, деб кўксига қўл юбориб кўради, эти увишиб, қўл теккан юмшоқ жойига титроқ киради, қаёқда, ҳали қаримаган, қуруқ ўтинга айланмаган. Бу қилиғидан юзига қизиллик уриб, уялиб кетади, чор теваракка аланглаб қараб қўяди. Хайрият ҳеч ким кўрмади.

Кўраси атрофида куйманглаб, гўнг уюмини томорқага сочаётган Рўзи махсум кўпорилиб тушган пахса девор оша адирга туташ йўл адоғига қарайди. Қип-қизил кўйлаги шамолда олдга ҳилпираб, келишган бели-бастини кўз-кўзлаб кетаётган Хайринисо Рўзи махсумнинг кўзига ловуллаган олов бўлиб кўринади. Махсум энтикиб тикилади. Кафтини пешонасига соя-бон қилиб қарайди. Ичида нимадир кўзғалиб, бўғзига тикилиб қолгандай бўлади. Қони кўпириб-тошади. Оғир-оғир нафас олади, энтикиб, хўрсиниб қўяди:

– Энагар, Тўлқин танк, шундай жувонни хор қилди, – дейди ўзига-ўзи ютиниб. Сўнг адир адоғидаги гурил-лаб ёнаётган қип-қизил олов кўздан ғойиб бўлгунга қадар тикилиб туради-да, ҳувиллаган ҳовлида бир ўзи сўппайиб қолгани, хотинини Руқиянинг беш яшар қизини етаклаб онасиникига, қўшни қишлоқ – Обшир-га қайтмас бўлиб кетгани алам қилади, ёлғизлик жон-жонидан ўтиб, суяк-суягини қақшатиб оғритаётганини ҳис қилади, беҳол пахса деворга суяниб ўтириб қолади. Уккағарди қизи Руқия мард экан. Оғзиниям очмади. Ти-шиниям ёрмади. Элга овоза қилмади, лозимини боши-га илиб айюҳаннос солиб, қишлоқни бошига кўтариб шаллақилик қилмади. Қизининг кўлидан ушлаб ета-клади, кетди! “Уйингга ўт тушсин. У дунёи бу дунё хору зор бўлиб ўласан. Манави норасиданинг уволи тутуди...” “Худога солдим. Икки кўзинг кўр бўлмаса, ро-зимасман” деди қизининг кўлидан тортқилаб. Охирги гапни айтганда Руқиянинг кўзига ёш келди. Рўзи мах-сум ток ургандай сесканиб кетди, оёқ-қўли бўшашиб, эти увишди. Назарида, хотини ўзи билан юрак-бағрини ҳам суғуриб олиб кетаётгандай эди. Даҳлизда қуниш теккан товукдай қалтираб турган Тамара малла ўз она тилига ўзбекчани уриштириб, пойма-пой сўзлаб ўзини оқламоққа уринарди:

– Ҳой, ты совсем дура, мен яхшиликка келувдим, эрингга уқутувга, дам солдирувга келувдим. Нега так шовқин-сурон соласин... Ибей, соседлар эшитсалар не дейди. Ким айтади сени мулланинг хотини деб.

Руқия эшик кесакисига суяниб, илкис қаради. Нигоҳида қаҳр учқунлари сачрагандай бўлди:

– Овозингни ўчир, мегажин. Болталаб ташламаган-нимга шукр қил, қари кампир... Ўзингни ўқитгани келган бўлсанг, бу исқиртнинг қўйнида ётиб ўқиттирасанми?..

Тамаранинг уни ўчиб, нафаси ичида қолди.

Рўзи махсум музтар бўлди, тили калимага келмади.

Шундай қилиб хотини кетди, лекин кетганда ҳам қишлоққа гап оралатмай кетди, дими-дирс бўлиб кет-ди. Тамара билан икковининг орасида бўлиб ўтган гап фақат уччовига ва биргина Худога аёнлигича қолди.

Мана шундан бери Рўзи махсум сўққабош. Беш йил бўлди, ҳовлидаги дорда аёлнинг кийими илин-мади. Тамара ҳам қишлоқни тарк этди. Айтишларича Уфага, опасиникига кетганмиш.

Қишлоқ аҳли негадир Рўзи махсумдан чўчирди.

Унинг уйи ҳам қишлоқнинг четида эди. Бир ўзи якка-мохов бўлиб яшарди. Эл орасида махсумнинг қори бобоси жодугар ўтган, кўзга иссиқ қиз-жувонларни дуоибанд қилиб, ортидан, эргаштириб кетаверган, деган гап-сўзлар юрарди. Рўзи махсум элнинг тўй-маъракасида ўзини кўрсатарвермас, унга тўй ёки маъ-рака соҳибининг ҳам кўзи учиб ўтирмас эди.

... Мана, ҳафтадирки Рўзи махсумнинг халовати йўқ. Шунча йилдан бери билинмаган ёлғизлик энди билингандай. Уйқуси қочди. Кўзини юмди дегунча, уфқ йўлида қип-қизил кўйлагини шамолда ҳилпиратиб, сими-симбатини кўз-кўз қилиб кетаётган Хайринисо-ни кўради. Ҳаром томирида жодугар бобосининг қони қайнаб, кўкнори боши қизиб, кўзи қизаради. Нафси-наҳс оралиғида турли режалар тузди. Охири, кат-та бир семиз қўчқорни Хумор момонинг неварасига етаклатиб, тўғри кампирнинг ҳовлисига кириб бор-ди. Қишлоқда ғийбату-ғурбатнинг бошида турадиган Хумор кампир бундай мулозаматдан гангиб қолди. “Момо, савоб учун, ўғлингиз Ҳайдарқул армиядан келса оёғининг тагига думалатасиз. Тўхтасин бобом хешимиз эди, Худо раҳматли чолингизнинг ҳам руҳи шод бўлади, ният қилганман, момо.” Рўзи махсумнинг гапи кампирни сариёғдай эритди, кўнглини сел-село-б қилди, раҳматли чолиннинг тиригида тўқимга алмаш-тирмайдиган Рўзи махсум бугун чолнинг хурматини жойига қўйиб, кўрага сиғмайдиган қўчқор тортиқ қилгани момонинг ҳушини учириб, дили-димоғини чоқ қилган эди.

– Ҳа, энди, момо, ўтадиган беш кунликда бир-биримизга меҳр-оқибат кўрсатсак, нимаси ёмон. Айниқ-са, қишлоқдаги сиздай, дугонангиз Музтар момадай кайвони кампирларнинг дуосини олишнинг ўзи ҳам савоб-ку. Ҳазрат Навоий ҳам инсоннинг кўнгли Каъба-дан азиз, деб бежиз айтмаганлар, момо. Ҳа, айтмоқчи, дугонангиз Музтар кампирнинг соғлиги яхшими, раҳматли полвон бобо кетиб кампир ҳам сўппайиб қолди. Бу дунё-дун шу экан-да, момо...

– Нимасини айтасиз, иним. Кеча кўрганинг бу-гун йўқ, деб шуни айтадилар. Музтар ҳам изимиздан чироғимизни ёқадиганинг томирига болта тегди деб куюнади. Шугина, ёлғиз қизиям тирноққа зор ўтаяпти. Кампирнинг дарди шунда. Ўлиб ўлолмади, шўрлик. Тинчи-ҳаловатига ўт кетган, дарди бир ўзи-ю, якка Оллоҳимга аён...

– Момо, суқсурдай қизининг умри завол топаяпти. Биласиз, бу қишлоқ, бир-бирига чатишиб кетган. Баримизнинг томиримиз бир. Қариндош-уруғимиз. Бегона йўқ. Мениям момомга раҳмим келади. Самарқанддаги нафаси тошни ёриб, сувни тескари оқизадиган мулла ошнам дам солинган дуоли дорилардан берувди. Узим айтсам ноқулай, момо, сиз Музтар момомга айтинг, қизи Хайринисони бизникига олиб келсин. Ноумид

шайтон дейдилар... Илло, дуойи дармонимиз муста-
жоб бўлса... Музтар момога жоним ачиганидан айта-
япман буни.

Мулла рўзи шу тобнинг ўзида мўъжиза кўрсатиб,
Хайринисонинг бўйида гумона пайдо қилгани каби
Хумор кампир бир қалқиб кетди, беихтиёр кўзига ёш
келди, қўлларини дуога очиб махсумнинг шаънига би-
сотидаги жами яхши гапларни айтди, сўнг қуруқшаган
бармоқларини намли юзига тортиб махсумга тикилди:

– Боради, Махсумжон, боради. Зора бир бечора-
нинг мушқули осон бўлса...

...Хайринисо остонадан кўчага ҳатлаши ҳамона
қалқиб кетди, энаси Музтар момога суяниб, ўзини ту-
тиб қолди. Азойи бадани куйиб, ичида титроқ турган
жувоннинг юрак уриши тезлашиб, бошига лўқиллаб
оғриқ кирди.

– Эна ғалати бўб кетаяпман, оёқ-қўлим қалтира-
япти. Дармоним йўқ, эна, – деди базўр.

– Махсумнинг дами ўткир, болам, бу дуонинг кучи,
– деди кампир ҳам ўзида алланечук титроқ сезиб, –
Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Кеча яхши
тушлар кўрдим. Раҳматли отанг боғимизда олма териб
юрибди. Юзи ойдай тиниқ, кулиб-чарақлаб турибди.
Бу яхшиликка, худо хоҳласа, этагинг тўла бола сенинг.
Махсум ҳам айтди-ку, қизингизнинг йўлида банд со-
линган деб. Махсум шу бандни олади. Илоё, умридан
барака топсин...

Хотини тўрт кундирки майизми, қанд-қурсми ту-
гунча қилиб эрталабдан онасиникига отланади. Тўл-
қин танк Хайринисонинг кейинги пайтлар ҳардам
хаёлроқ бўлиб қолганини сезиб юрибди. Аввалдан
жини суймайдиган қайнонаси яна “пропаганда”ни
бошлаган кўринади. Мижғовсираб қизини тергагани-
тергаган. Буларнинг оиласига бурун суқишни сира кан-
да қилмайди. Доимо бир балони бошлаб юради шум
кампир. Тўлқин танк қайнонасини ичида бўралаб
сўкиб, кўнгли таскин топди-да, хотинидан бугун яна
каёққа отланиб қолганини сўради.

– Энамни кўриб келаман, тоби йўқ, – деди.

Хайринисо шундай деди-ю, ёлғон сўзлаганидан
дув қизариб кетди, назарида, эрига нисбатан ноҳўя
хатти-ҳаракатлар қилаётгандай, эридан сир тутган
нарсаси эрининг иззат-нафсини топтаётгандай, шу
билан эрини ҳақоратлаётгандай туюлди. Бор гапни
эрига шартта айтмоққа чоғланган эди, Тўлқин танк
билганингни қил, деган каби қўл силтаб, булдозер
занжирига оёқ қўйиб кабинага кирди-да, уни ўт ол-
дирди. Булдозер гуриллаб, Обшир адир томон йўл
солди.

Музтар кампир оёғим оғрияпти, деб оҳ-воҳ қилди.
Қирилиб кетгур жин кўчадан адирлик бўйлаб мах-
сумнинг уйига қатнашверишга ҳолим йўқ болам, деб
зорланди. Ўзинг бор, ихлосни канда қилма деб қизига
ялиниб-ёлворди. Махсумнинг дами ўткирлигини яна
бир бор қизига писанда қилди.

Қишлоқдан айрилиб қолган, нишоблик орқали тор
сўқмоқ олиб борадиган махсумнинг кулбаси ҳаёт ум-
монидан улоқтириб ташланган кемадай файзсиз ва
кўримсиз эди. Хайринисо пахса деворга омонат тир-
калган эшикни тақиллатиб очиб, ичкарига ҳатлаши
ҳамона ботинида ваҳима кўзгалди, бир уйи ортимга бу-
рилиб қайтиб кетаман, деб тараддудланиб турган эди
ҳамки, рўпарадаги пастқам уй эшиги очилиб, даҳлизда
Рўзи махсум пайдо бўлди:

– Келсинлар, биби, келсинлар, – деди томоқ қириб
чийиллаган овозда, эгнидаги желак ёқасидан икки қўли
билан ушлаб, курашга шай полвондай қаддини ғоз ту-
тиш қилди.

Хайринисо ноилож эшик ёнида туриб қолди.
Махсум яна бир бор томоқ қирган эди, оёқлари ўзига
бўйсунмай, беихтиёр даҳлиз томон юрди. Димиққан,
ним қоронғи хона ичи фонуснинг хира ёғдусида ютиб
юбораман дегандай ваҳимали кўринади. Махсум бур-
чақдаги исқоти пўстак устига бориб ўтирди. Жувонга
бери кел, ишорасини қилиб, қўли билан ёнига чорлади.
Хайринисо сеҳрлангандай махсумнинг ёнгинасига бо-
риб ўтирди, носнинг бадбўй ҳиди димоғига урилгандай
бўлди. Махсум томоқ қириб қўлини дуога очди. Хай-
ринисонинг кўз олди хиралашди. Махсум узундан-узун
нимарсаларни овоз чиқариб ўқий бошлади. Хайринисо-
нинг азойи бадани терлаб, титроққа тушди. Бирпасда
махсумнинг қиёфаси ўзгариб, мутлоқ бошқа тусга кира
бошлади. Махсумнинг кўкрагидан юқориси, бош қисми
туйқус бўри кўринишини олди, сўнг танасида тулпор-
нинг боши пайдо бўлди, хуллас махсумнинг қиёфаси
дамба-дам тушунарсиз бир ҳайвоннинг қиёфасига ки-
раверди. Ўтакаси ёрилган Хайринисо қўрқув азобида
шилқ этиб махсумнинг тиззасига йиқилди, ҳушидан
кетди...

Хайринисо зил-замбил бошини базўр кўтарди.
Боши лўқиллаб оғрирди. Нима воқеа рўй берганини
англай олмай, бир оз карахт аҳволга тушиб қолди. Та-
наси пийпаланганини, гулли чит қўйлаги бари кўкрагига
сурилиб, бадани ярим очиқ ҳолда ётганини ҳис этди.
Ток ургандай сесканиб, ови тиззасига тушиб қолган ло-
зимини тўғрилаб кийди. Нима бўлганини англаб, тел-
банамо кулиб қўйди. Хаёли ўзида эмасди, гўё ичига
бир нарса кириб олиб, уни сархуш этарди. Сўнг хона
бурчидаги тунука печ ёнига қўйилган бир челақ сув ва
занглаган тоғорага кўзи тушди. Ботинидан келаётган
буйруққа итоат этиб, челақдаги илиқ сувга чўмич сол-
ди – ювинди. Гўёки, ҳеч нарса рўй бермагандай оҳиста
кийиниб ҳовлига чиқди. Назарида у бу ҳовлида узоқ-
узоқ йиллардан бери яшаб келаётгандай эди. Айни
тобда унинг ўйлашига, фикрлашига нимадир монелик
қиларди, у сеҳрланган кўйи кўчага чиқиб Обшир адир
томон – ўз уйига йўл олди. Борлиқ шафақ оғушига
чўмган намозшомда тоғ томонда бир парча олов кўзга
ташланарди. Муддаосига етган махсум мамнун ҳолда
унга термулиб турарди.

Хайринисо худди сеҳрланган каби инон-ихтиёрини
Рўзи махсумга топшириб қўйди. У ҳар куни эрталаб,
“Энамни кўргани бораман”, деб йўлга чиқарди. Тўлқин
танк хотинининг ўзидан узоқлашиб, орада совуқчилик
тушаётгани, Хайринисонинг бетгачопар бўлиб бораёт-
ганини қайнонасининг қилмиши деб тушунди: “Жоду-
гар кампир қизини ҳар куни менга қарши қайраяпти,
урғочи шайтон ерга кирмагунча менга тинчлик бер-
майди, мени бунча ёмон кўрмаса...”, деган ўй кўнглига
оғриқ солди.

Хайринисо бу оқшом ҳам эрини хушламай қарши
олди.

Тракторнинг тар-тури ўчиб, эри гурсиллаган қадам
билан супа ёнига яқинлашганда Хайринисо сапчиб
ўрнидан туриб, овқат иситиш баҳонасида ўчоқ бошига
югургилаб кетди. Гилосга қизиллик, довуччага хол уриб,
пишиқчилик оғзида турган ёзнинг илк оқшомида Тошкул
дўқондорнинг бир шиша виносини тик туриб урган

Тўлқин ўзича қадим бир куйни хиргойи қилиб келди-да, супа қирғоғига чўккалаган бўлди. Сўнг ўзини кўрпача устига ташлаб, сархуш ҳолда хотинини ёнига чақирди.

– Хайри-и-и, ҳо, Хай-ри-и-и. Ке буёққа, овқат-повқатинг керакм-а-ас.. Ёнимга ке.

Хайринисонинг кўнгли айниди. Ўхчиди, зардолига суянган кўйи алланечук аҳволда, ҳолсизланиб ўтириб қолди. Бу ҳол иккинчи бор такрорланаётгани, ботинида сақлаган сир, кўрқув, ўлим янглиғ бир фожиа юзага қалқиб чиқаётганини англаб, эрига мунғайиб қаради. Офтобада юз-қўлини ювиб, ўзини дадил тутишга чоғланди. Ўрнидан турган эди, боши чириллаб айланди, лаҳзада кўз олди қоронғулашиб зардоли танасига суяниб қолди. Чалқайрамон бўлиб сузик кўзини кўкка тикиб, ҳалиги зорманда таъсирида сархуш ётган Тўлқин танк энди ўдағайлай бошлади:

– Хайри, ҳо, Хай-ри-и-и... Энангди сени... Хайриии... Ке буёққа!!!

Хотини дарахтга суяниб жойида тош қотиб тураверди. Айни шу алфозда нафақат эри, балки бутун эркак зотини кўрарга кўзи, отарга ўқи йўқ, бошқоронғу Хайринисо эрига нафрат билан қаради: “Қирилиб адо бўлгур ношуд эр, мени итнинг олдига ташлаб, чалқайромон ётиб қариллашингга ўлайинми..?”

Сабри чидамаган Тўлқин танк ўрнидан кўзғалиб айиқ юриш қилиб хотини томон йўл солди. Бориб хотинининг белидан кучди. Тўлқин танк хотинининг кенг-мўл чит кўйлаги ичидаги қорни войишдаги кадидай дўппайиб турганини пайқади. Аъзойи-бадани бўшашиб кетди. Бошида чақин чаққандай бўлди, хотинини кучоқидан бўшатиб турган жойида кўлларини осмонга чўзиб йиғлаб юборди-да, телбаларга хос қиёфада ўчоқни айлаиб югура бошлади, сўнг тош қотиб турган хотинининг ёнига келиб, уни яна кучмоқчи, суйиб-эркаламоқчи бўлди. Хотини жон уҳмида унинг кўлини силтаб ташлади, ғайри-шуурий тарзда эрининг кўксидан итарди. Ҳазаб ва нафрат олови важоҳатли тус олган кўзларини эрига тик қадади. Бу ўткир, кўрқинчли нигоҳларга эркак дош беролмади, унинг ичидан нимадир узилиб кетгандай бўлди.

Хайринисо худди ақлдан озган каби бошини чайқаб, эрининг ёқасига чанг солди:

– Мени ўлдир! Мени ўлдир! Менга ит тегиб бўлди. Мен хор бўлдим. Нега бакрайиб турибсан. Гумонам сендан эмас... Сен ношудсан!

Аёл уввос тортиб йиғлади-да, ўзини эрининг оёғи остига ташлади. Икки дунёси қоронғу тортган Тўлқин танк қарахт аҳволда, бояги хушҳолликдан асар ҳам қолмай ичган виноси бурнидан булоқ бўлиб гарангсираб турарди. Кайфи тарқаб, ҳуши учган Тўлқин танк бошига кирган оғриқдан ихраб юборди. Аёлнинг хиёнат қилганини англаб, ўзини қўярга жой тополмай қолди. Ярадор арслондай ўкирди. Ерда ғужанак бўлиб ётган хотинини юзи аралаш тепиб юборди-да, ҳовли эшигидан кўчага отилиб чиқди. Боши оққан томонга йўл олди. У кўз ёшларини тутиб туролмас, бўғзида қонзардоб оқиб ихрар, бу дунёда нималар бўлаётганини англаб-англамай тепалик томон югургилаб борарди. Ҳаллослаб, ҳарсиллаб бораркан нималардир деб гўлдирар, сўкинарди.

* * *

...Саҳармардонда тепалик адоғидаги даладан ўт ўргани чиққан Болта муаллим Рўзи махсумнинг эшиги

ёнидаги қари тут шохида осилиб турган қора нарсга кўзи тушди. Махсум отининг эгар-жабдуғини илиб қўйибди, деган хаёлга борди-да ўз ишига андармон бўлаверди. Муаллим ғумай ва шамак аралаш ажриқ ғарамини арқон билан боғлаб елкасига олаётиб, яна тут томонга кўзи тушди-ю, қалқиб кетди, оёқ-қўли бўшашиб, жойида ўтириб қолди. Ғира-ширалик чекиниб, тонг ёришгани боис қари тут шохида арқонга осилиб турган одам гавдасини кўрди. Тут ёнида арқони ечилган сигир бу дунёнинг даҳшатига молфаҳмлиқ билан қараб кавш қайтарарди.

Муаллим Тўлқин танкнинг танасини арқондан холос этаётиб, унинг оёқ-қўли аллақачон совиб бўлганини пайқади. Таҳорат олгани чиққан Рўзи махсум ҳовлиси адоғида Тўлқин танкни елкалаб турган муаллимни кўриб ҳуши учди. Беихтиёр қўлида офтоба тутиб, тут томон югурди. Тўлқин танкнинг бўйнидаги арқон, тарашадай қотиб, докадай оқариб кетган юзи, хийла очик оғзи, лаби бурчида сизиб турган қон юқини кўриб ўтакаси ёрилди. Қўлидан офтобаси тушиб кетди.

– Нега бундай қилдийкин? Ўзини осиб қўйибди, бечора, – деди Болта муаллим мурдани ерга ётқизиб, сўнг қалтироқ кўллари билан юзига фотиҳа тортди.

Тўлқин танкни сўнги манзилга қўйиб келишгач, қишлоқ аҳли орасида турли гаплар тарқалди. Кимнинг оғзига элак билан урасиз; эл бўлгандан кейин гапиради-да, шамолни тўхтатиб бўлмайдикун ахир. Қишлоқчилик Тўлқин танкни уруш бошига етди, афғон уруши ўлдирди, шўрликнинг хаёли жойидамас эди, боши заҳарланган, урушдан соғ қайтмаган экан, вос-вос бўлиб қолганди, дейишди. Одамлар урушни қарғади, навқирон ўғлоннинг икки дунёсига ўт қўйган, ўн саккиз-йигирма ёшида мусибат оловига ташлаган шум тақдирдан койинишди. Урушда бўларича бўлиб келган, неки илллати бўлса ўша афғон урушида топган дейишди, чоллар. Хотинлар лабини қимтиб гапирди: Шўрлик Хайринисо, шунча йил ўтиб энди бўйида бўлган экан, бу кўргиликни кўринг, энди рўзғорига файз кирди, деганда шўр пешонанинг эри ўзини осиб қўйганини айтмайсизми?” Хуллас, Тўлқин танкнинг ўлими бир оз вақт элга эрмак бўлди.

Вақт ўтиб, бу дийдиёлар ҳам тинди. Гўёки Тўлқин танкнинг шундай қисматга маҳқум бўлганини одамлар олдиндан билгани каби бу ҳолатга унчалик тааж-жубланарли ҳол деб қаралмади. Биргина Хайринисога қийин эди. У ўз ёғига ўзи қоврилар, кун ўтиб қорни каттариб, норасида ўзини сездиргани сайин кўз олди қоронғулашар, азойи-баданини кўрқув чўлғарди. У тунлари ўз тақдирини қарғаб йиғлар, кечалари телбаланган куйи кафтини дуога очиб, лаблари пичирлаб Рўзи махсумга ўлим тиларди. Назарида Рўзи махсум уни эртанги умидидан, бахтидан, яхши кунидан, туғилажак фарзандидан жудо қиладигандай эди. Рўзи махсумни эслаши ҳамона юрагини ваҳм босиб, ичида қалтироқ тутарди.

Куз оёқ узатиб, қиш остона ҳатлади. Хайринисонинг кўзи ёриди. Қиз туғди. Икки ойдан бери ҳовли-жойини ташлаб қизиникига келиб олиб бошида парвона бўлган Музтар кампир қизини ўз уйига кўчириб кетди. “Бу жинхонада гўдакни ажина чалиб кетади... Уйини ҳам гўр ютсин...”, – деб марҳум Тўлқин танкнинг ортидан яна бир бор ғазабини сочиб, аччиқ-бичиқ гап айтиб, кўнгли таскин топгандай бўлди.

Орадан йиллар ўтди. Хайринисонинг суянчи ҳам, овунчи ҳам қизи Ёдгорой бўлди. Бўйи чўзилиб мактабга қатнай бошлади. Ўтган азобли кунлар, олис ва зимистон хотиралар ичра Ёдгорой ойдай порлаб, қуёшдай балқиб Хайринисо ҳаётини тиниқ ва ёруғ бир оламга олиб чиқди. Хайринисо якка-ёлғиз фарзанд бўла туриб онаси Музтар кампир қазо қилганида ҳам ўзини тамоман йўқотиб қўймади, тўғри, юрагидан нимадир узилгандай бўлди, бироқ ёнида тақдирининг қуёши бўлиб порлаган Ёдгорой бор эди. Очиғи, Музтар кампирнинг вафотидан сўнг, Хайринисонинг кўнгли бир оз таскин ва хотиржам бўлгандай бўлди. Рўзи махсум билан боғлиқ воқеалар хусусида ҳатто ўз онаси билан ҳам сирдош бўлишни сира-сира истамасди. Онаси тўшақка михланиб, жон таслим қилгунга қадар бир жиддий ғамгин нигоҳ уни таъқиб этар, азоблаб келарди. Назарида онаси кутилмаганда Рўзи махсумнинг исмини айтиб кўз нури, умри мазмунидан жудо қиладигандай эди. Онасининг вафотидан сўнг юрагидаги кўрқув ва хавотир тутунни ёйилгандай бўлди. Бу ёруғ дунёда энди унга биргина Рўзи махсум халал берарди. Назарида Вахшивор тоғларининг аллақайси ғорларида даҳшатли бир шамол, махсум тимсолидаги бўрон бекиниб ётибди. Бир кун у кўзғолиб Хайринисонинг ҳаётини остин-устун қилиб, ўзини эса тақдирнинг қоронғу ва зах пучмоқларига чирпирак қилиб учиради. Биргина ўзига, махсумга ҳамда Яратганга аён сир Хайринисога тинчлик бермасди, Рўзи махсум тирик экан, Хайринисо хавотирдан холи яшай олмасди. Шу боис қизи Ёдгоройни олиб қишлоқдан узоқ-узоқларга Рўзи махсумлар яшамайдиган жойга кетишни истарди. Бироқ қайга борсин? Бева боши билан қаерга сиргинди бўлсин? Етим норасидаси билан кимнинг кўнглидан жой топсин. Ўз уйи, ўлан-тўшагини ташлаб қаерлардан бошпана ахтарсин? Тубсиз жарлик янглиғ ўй-хаёллар домида қолган аёл якка-ю-ягона суянган Ёдгоройининг беғубор нигоҳида порлаган нурдан умид чироғига чўғ олар, қизининг нигоҳларида ялт этган шуъла унинг бесаранжом дунёсини ёритар, шу ёруғлик унинг ҳаётига файз бахшида этарди.

Хайринисо ўзини ўтга урди, чўққа урди – қизини ўзгаларнинг фарзандидан кам қилмади, топганини қўшқўллаб боласига тутди. Қишлоқ мактабига фаррош бўлиб ишга кирди. Тунлари қиз узатадиган ёки келин туширадиган хонадонларнинг каштасини тикди, кўрпа-ёстиғини қавиди, кўни-кўшнилари томорқасини ўтаб, кирини ювишдан ҳам ор қилмади. Эшигини тақиллатиб кўнглини сўраб келган совчилар кўп бўлди, боши очик аёлнинг бошига осмон қулайди, дегувчилар кўп бўлди, уларга қарата Хайринисонинг жавоби битта бўлди: “Боламни ўгай ота кўлига қаратмайман...”

Хайринисо Ёдгорой иккинчи синфга кўчганда уни туман марказидаги интернатга берди. Бир ҳисобда яхши бўлди, иссиқ-совуғи интернатнинг бўйнида. Ётоғи бор. Энг муҳими Рўзи махсумнинг кўзидан панада. Хайринисо қизини кўргани ҳафтада бир борса боради, бормаса йўқ. Олдинги борганида муаллимлари мақтагани, боши кўкка етиб, бир ҳафта қушдай учиб юриб, кўнгли чоғ бўлди. Қизининг бадий гимнастика тўғарагида машқларни яхши бажараётгани, спортга ўқуви баландлигини эшитиб роса қувонди. Ўрис муаллиманинг узундан-узун гапидан тушунгани шу эди – худо хоҳласа, Ёдгорой зўр гимнастикачи бўлади.

Қаҳратоннинг аёзли шони. Совуқ. Ҳавога болта отсанг, музлаб қолади. Эгнига гуппи чопон илиб, юз-кўзини жун рўмол билан танғиб олган Хайринисо қия очик ёғоч дарвоза олдидаги аравадан кўмир туширяпти. Азбаройи совуқнинг зўридан жун рўмоли беркитган юзига аёзнинг игналари санчилади. Оёғидаги кирга этикнинг оғир ва бесўнақайлиги боис зўрға қадам ташлайди, муз қотган ердан тақиллаган овоз чиқади. Хайринисо кўмир тўла зил-замбил челақларни кўтариб ҳовли ўртасига келган эди ҳамки, ёғоч эшикнинг ғийқиллаган товуши эшитилди. Номозшомда ким келдийкин, деган ўй билан челақларни ерга қўйиб, ортига ўгирилди. Турган жойида тош қотди, азойи баданида қалтироқ туриб, бўғинлари бўшашиб кетди. Не кўз билан кўрсинки, Рўзи махсум дарвозага суяниб турибди. Эгнига қалин пахталик кийиб, қулоқчини қулоқларини тушириб олган махсум айна дамда Хайринисонинг кўзига бало-қазо тимсоли бўлиб кўринди. Аёл ўзида журъат топиб, дарвоза томон юрди. Махсум тараддудланди. Хайринисо ерга энгашиб дўппайиб турган тошга ёпишди. Тош жойидан кўчмади – музлаб, ерга қапишиб қолганди. Аёлнинг бу қилиғи махсумни сергаклантирди. Ердан қаддини ростлаган Хайринисога махсум хезланиб қаради:

– Нега келдинг? – деди аёл лаблари қалтираб.
– Ўзим... Ҳолингдан хабар олай дедим.
– Йўқоолл! – Хайринисо қўлга тушгудай бирор нарса қидириб тимирскилана бошлади.
– Қизингни гимнастикачиликка берибсан деб эшитдим. – Махсумнинг ҳам овози қалтираб чиқди.
– Сенинг нима ишинг бор? – Аёл дарвоза томон яқинлаша бошлади.
– Хар ҳолда...
– Гапирма, иблис. Йўқол бу ердан!
– Қўрқма, кетаман. Сирингни оламга ёйсам, нима қиласан?!

– Сени ўлдираман, аблаҳ. – Аёл турган жойида гир айланиб, махсумга ҳамла қилиш пайида у-бу нарса излай бошлади.

– Егани нони йўғу, итининг отини маржон қўйибди, деган мақолни эшитганмисан. Ана шу мақол сен ҳақингда. Гимнастикада нима бор, қисиб ўтирмайсанми, кўрпанга қараб оёқ узатмайсанми?

Махсумнинг масхаромуз гапи жон-жонидан ўтиб кетган аёл ўзини тутиб турулмади. Жон ҳолатда юғриб келиб махсумнинг кўкрагидан итарди. Махсум гандираклаб кетди:

– Йўқол, ифлос! Икки кўзинг кўр бўлади сен ифлоснинг! Кет бу ердан.

Хайринисо аравадаги кўмирнинг қиррадор бир бўлагини олиб жон ҳолатда махсумнинг юзига туширди. Махсум қалқиб кетди, сўнг лаҳзада гурсиллаб қулади. Ихраб юборди, ўтақаси ёрилиб эмаклаб бошлади, бир амаллаб ўрнидан турди-да, жуфтакни ростлаб қолди. Хайринисо эшик кесақисига суянган кўйи уввос тортиб йиғлаб юборди. Сўнг юзини кунботарга, қиблага буриб икки кўлини дуога очди:

– Илоё, икки кўзинг кўр бўлсин! Кўзинг оқиб тушмаса, розимасман!

Аёл титроқ кафтлари билан юзига фотиҳа тортди. Махсумнинг иккинчи аёлдан шу тахлитда қарғиш эшитиши эди.

...Мотоциклнинг гуриллаши тиниб, боланинг чин-кироқ овози ўчгунга қадар Рўзи махсум кўзларини қисиб, тол новдасига орқа бериб ўтирди. Оқиб ўтаётган сой сувининг шалдираши ҳам кўнглига сокинлик бахш этолмади. Ўтмишда бўлиб ўтган воқеалар хотира азобига айланиб кўксининг бир бурчида қотиб қолган армон дарди юрагини баттар сиқа бошлади, қовоғи оғирлашиб, кўз олди қоронғулашди.

– Ҳамма Тўлқин танқикига тўйга а-а, тўйгаа-а-а. Тўйга-а-а-аёв!!

Боланинг олислардан эшитилаётган чийилдоқ овози юрагини тилка-пора қила бошлади. Махсум тол танасига суяниб ўрнидан турмоқчи, юмук кўзларини очмоқчи бўлди, зил-замбил киприклар оғирлик қилди, махсум кўзларини очди, лекин борлиқ зимистон эди, у ҳеч нарса кўрмасди. У йўлак бўйлаб урина-сурина даҳлизгача келди. Назарида туш кўраётгандай, бир оздан сўнг уйғониб, ёруғ оламни кўрадигандай эди. Айвон деразасидаги радио ҳамюртимиз Ёдгорой Тўлқин қизининг бадий-ий гимнастика бўйича жаҳон чемпиони бўлганлиги ҳақидаги хушxabарни, айна дамда Тошкент аэропортида жаҳон чемпионини тантанали кутиб олиш маросими бўлиб ўтаётгани, эртага спортимиз маликаси ўз ота юртига йўл олиши ҳақидаги хабарни тарқатди. Махсумнинг баданидан совуқ тер чиқиб кетди. Бир силтаниб зимистонлик чоҳига, даҳлиз ёнига гупиллаб йиқилди. Унинг хира-нурсиз кўзларида алам ва кўрқув қотиб қолганди. Изтироб кўланкаси из ташлаган жонсиз ва қонсиз юзига очилиб қолган жағи аянчли тус берарди. Адирлик тарафдан тўйга чорловчи боланинг овози элас-элас эшитилар, Вахшивор тоғлари томондан эсган эпкинлар унинг овозини олис-олисларга олиб кетарди.

...Тўйхонада ўйин-кулги авжига чиққан паллада махсумнинг қўшниси Норбой қизил совуқ хабар олиб келди:

– Махсум омонатини топширибди, биродарлар! Ҳовлисида йиқилиб жон берибди.

Тўйхонани ғам кўланкаси кезиб ўтгандай бўлди.

– Тўй билан аза ёнма-ён деб шуни айтадилар-да. – Амир оқсоқол юзига фотиха тортиди.

Махсумнинг укаси Сойибкул овозини баралла қўйиб оғамлаб йиғлаб, тўйхонадан чиқиб Рўзи махсумнинг уйига қараб югургилаб кетди. Қишлоқ одамлари бир-бирига хеш-ақроба, қавми қариндош, чатишиб кетган. Бундай пайтда марҳумнинг иззати ҳаққи ўйин-кулги элга унча хуш келмайди. Одамлар тўғри махсумникига йўл олишди. Тўйхонадан чиқишгач, Амир оқсоқол қишлоқ аҳлига амр этди:

– Халойиқ, Ёдгорой қизимизни шу хонадоннинг яқинлари, қавми қариндошлари эртага эрталаб кутиб олишадди. Асосий тўйни махсумнинг еттисини ўтказиб қиламиз. Тўйга азани аралаштирмаганимиз маъқул. Нима дейсизлар?

– Тўғри, оқсоқол! Гапингиз тўғри! – маъқуллашди ҳамқишлоқлар. Одамларнинг юзида ачиниш, ўлим кўпчиликини бирлаштирган пайтда пайдо бўладиган тундлик зоҳир эди. Бу дунёдан ёлғизлик юкидан қадди дол бўлиб кетган сўққабош махсумнинг кемтик тақдири ҳар кимнинг хаёлида ўзига хос тарзда талқин этилаётган бўлса не ажаб? Лекин унда ачиниш ҳисси бор эди, десак тўғри бўлар. Хуллас, махсумга, марҳумга

ҳамма ачинаётган эди. Бу хабарни эшитиши ҳамано биргина Хайринисонинг шодлиги ичига сиғмади, кўнгли равшан тортиб, елкасидаги зил-замбил тош гумбурлаб қулагандай бўлди. Хонадонида тўйга тайёргарлик кўрилатган маҳалда оёқ остидан лоп этиб азанинг чиқиб қолиши Хайринисо учун тўй устига тўй бўлди. Чунки аёл тақдирини чилпарчин қилиб ташлаши мумкин бўлган кулфат шамолининг йўли тўсилган эди. У ҳаётида илк бор қазои барҳақдан мамнун бўлди.

Махсумнинг жасадини намозгардан олдин тупроққа қўйдилар.

Эртасига Мўмин қишлоқда тўй бўлмаса ҳам тантана давом этди. Пешин пайти яп-янги, қоп-қора маҳобатли машиналар қатори Хайринисонинг кўримсиз кулбаси ёнида тўхтади. Аҳли Мўмин бу дову-доскага эсанкираб пешвоз чиқди. Вилоятнинг улкан раҳбарлари кузатувида келган Ёдгорой олдинги машинанинг орқа эшигидан тушди-да, шашқатор кўз ёшлари юзини ювиб, эс-хуши кирди-чиқди бўлиб турган Хайринисонинг қучоғига отилди. Жиккаккина, навнихол, озгин, қорачадан келган кулча юз, истараси иссиқ қизнинг довуғи дунёга дoston бўлганига ишониб-ишонмай қараб турган ҳамқишлоқларнинг ҳам кўзларида ёш филтиллади. Катталар олдида парвона бўлиб кўл қовуштириб турган туман газетасининг учар мухбири Тўра Қора ён чўнтагидан дафтарча олиб нималарнидир ёза бошлади:

– Раҳматли Тўлқин танқининг қуёши энди порлади. Афсус бу қуёшни у кўролмай кетди, – деди мухбир бошини сарак-сарак қилиб чийиллоқ оҳангда. Туман ҳокими юринбосари Саъдулло Чориевич мухбирга еб кўйгудай бўлиб қаради, сўнг ижирганиб нимадир деб ғудраниб қўйди.

Қишлоқ қишлоқ бўлгандан бери бунақа тантанани кўрмаган эди. Хайринисонинг ҳовлисида митинг бўлди. Вилоятдан келган катталардан тортиб қишлоқ оқсоқолигача Ёдгоройнинг шаънига яхши-ёруғ гаплар айтди. Хайринисо ҳам қуруқ қолмади. Матонат дейишди, она дейишди, жасорат дейишди, лекин нима десаларда Хайринисога нисбатан чин, ҳақ гапларни айтишди. Вилоят марказидан келган раҳбар гапирётганда туман ҳокими ўринбосари ўрта қатордаги машина салонидан иккита оппоқ гулдаста олиб келди. Раҳбар сўзини тугатиб гулдастанинг бирини Ёдгоройга, бирини Хайринисога тутди. Хайринисонинг кўзи тиниб кетди, гулдастанинг муаттар ҳидидан кўнгли сархуш бўлди.

Расмий тадбир ярим соатлар чамаси давом этди. Сўнг салобатли машиналар қатори қишлоққа қай тарзда ваҳима солиб кириб келган бўлса, яна ўша алфозда қайтиб кетди. Одамларнинг билгани шу бўлди! Ёдгорой дунёда ягона. У мамлакатнинг фахри! Хайринисо беванинг қизи, раҳматли Тўлқин танқандан қолган Ёдгорой бугун дунёга довуғ солиб турибди.

Оқшомга бориб келди-кетди камайди. Ҳовлида қўни-қўшни, узоқ-яқин қариндошлар қолди. Супада Хайринисонинг кўксига бош қўйган қўйи худди болалигидаги каби эркаланиб ўтирган Ёдгорой ўйга чўмган алфозда сўз қотди:

– Эна, чарчамадингизми?

– Бу нима деганинг, болам. Мен энди чарчамайман, мен энди яшайман, болам, – Хайринисо кўз ёшларини тиёлмади.

– Бўлди қил-ей, Хайри. Кўзининг шўрваси ҳам ҳамиша тайёр тураркан-да-а? – қўшни Шодмон хола

шаддодлик билан Хайринисонинг сонидан чимчилаб ўйиб олди. Хола яна чимчилаймаи деб қўл чўзган эди, Хайринисо орқага сурилиб ўзини олиб қочди. Супада бир қур хотин-халажнинг кулгуси янгради. Ёдгорой пешайвон ёнига бориб, онасини имлаб чақирган бўлди.

– Энажон, хўп десангиз отажонимдан хабар олиб келсам. Ният қилган эдим, эна. Отажонимнинг қабрига гул қўйиб келаман, эна.

Ёдгоройнинг овози қалтираб чиқди.

Қуёш уфққа оққан. Кўкдаги парча булутлар қирмиз тусда. Фалақдан қизғиш нурлар тўкилаётгандай. Кўкдаги булутлар парча-парча бўлиб оловга айланиб шовуллаб оқаётган дарёга қулаб тушганга ўхшайди, дарё тубида ҳам олов оқмоқда. Бир бурчига тоғ чўққиси санчилиб, осмон қонталаш бўлган ана шундай сеҳрли паллада Ёдгорой онаси ордидан эргашиб, осма кўприқдан ўтиб, қабристон остонасини хатлади. Олам оловтус сукунатга чўмган. Хайринисо мазорот ичидан ўтган сўқмоқ бўйлаб эрининг қабри томон йўл олди. Она-бола қабристон ичкарасига киришгач, рўпарада тупроғи ҳали совуб улгурмаган қабр саҳнини лойсувоқ

қилаётган Сойибкулга рўбарў келишди. Хайринисо титраб кетди, ортга тисланди.

– Эна, сизга нима бўлди, юрмайсизми? – деди Ёдгорой онасининг ордидан турткилаган бўлиб.

Сойибкул қабр олдида афтодаҳол қиёфада гарангсиб турган Хайринисо ҳамда унинг ортида бир кучоқ оқ гул кўтариб турган озғин, қорамағиз Ёдгоройга ҳайратланиб қаради. “Тўлқун танкнинг қабрини излашяпти, топишолмаяпти шекилли”, деган ўйга борди.

– Эна, бу кимнинг қабри? Нега тўхтаб қолдингиз?

Хайринисо жим... Хайринисо қабр ичидан даҳшатли овозни эшитгандай бир сапчиб тушди.

– Бу махсум бобонгнинг, Рўзи махсумнинг қабри эна қизим. Рўзи махсумни танирмидинг, қизим? – Ҳеч нарсадан беҳабар Сойибкул Хайринисони даҳшатга солган, юрагига санчилган саволлардан холос этди. Аёл ўзини бироз енгил ҳис қилди.

Ёдгорой кучоғини тўлдириб турган оқ гулларнинг бир қисмини Рўзи махсумнинг совимаган қабрига қўйди. Хайринисонинг юраги увушиб кетди. Учовлон қабр ёнига чўк тушишди. Сойибкул тиловат қилди.

Фотиҳага қўл очишди. Хайринисонинг қўллари зил-замбил эди. Хайринисо қўлларини кўтаролмас, қўллари билан юзига фотиҳа тортишга мажоли етмас эди. Нигоҳини юмиб тиловат қилган Сойибкул буни сезмади. Бир нуқтага тикилиб турган Ёдгорой бу ҳолни пайқамади.

– Қизим, отангнинг қабри анави жийда ўсган жойда. Ана, панжара билан ўралган қабр ёнида... Ўнг томондан айланиб ўтганларинг маъқул.

Она-бола ўт-ўлан қоплаган қабр ёнида чўкдилар. Қиз қўлидаги оппоқ гулларни қабр устига ёйиб чиқди. Елкалари титраб пиқиллаб йиғлай бошлади. Ёдгорой ўзича нималардир деб пичирларди, нималардир деб кўнглини бўшатарди. Сўнг озғин қўлларини ёйиб, қабрни кучоқлаб, уввос солиб йиғлаб юборди. Хайринисо қизининг юзига тик қарашга ботинмасди, назарида ловуллаб ёнаётган қирмизи шафақнинг ҳарорати сиймосини жазиллатиб куйдираётгандай эди. У олов тафти урган юзларини Вахшивор тоғлари томонга бурди. Тоғ дараларида қудратли, даҳшатли шамол беркиниб, пайт пойлаб ётганга ўхшарди.

Муқаддас ТОЖИБОЕВА,
ЎзМУ докторанти

ФУЗУЛИЙ ҲАҚИДА ФОЗИЛ ИНСОН СЎЗИ

Жадид мунаққиди Вадуд Маҳмуд (1898-1976) адабий меросимизга оид ижтимоий-маърифий, илмий-адабий мақолалари билан XX асрнинг 20-30 йиллар адабиётшунослигида ўзига хос ўрин тутди. Унинг “Фузулий Бағдодий” номли мақоласи ўзбек адабиётшунослиги тарихида озарбойжон шоири Муҳаммад Фузулий ҳақида ёзилган илк тадқиқ ва дастлабки тажриба сифатида қадрли. Мазкур мақола ўз даврининг ўқувчилари учун арзигулик янгилик, илмий доира учун эса жиддий тадқиқот бўлди, десак хато бўлмас. Чунки бу иш туркий халқлар адабиётининг мумтоз шоири ҳақидаги қилинажак ишларнинг ибтидоси ёки дебочаси сифатида кейинги тадқиқотлар учун пойдевор вазифасини бажарган. Мақолада Вадуд Маҳмуд ўз олдига катта мақсадни қўйган: шоирнинг ҳаёти ва ижод йўли, дунёқараши, шеърятининг ғоявий-фалсафий асоси, ғазалларининг бадий ва тасаввуфий миқёси, ижодиётининг умумий мундарижаси, Фузулий мактабининг давомчилари ва шоирларнинг адабий-эстетик қарашларини очиқ бериш эди.

Мунаққид мақолада Фузулийнинг туғилиши ва шоир сифатида шаклланишига доир кенг қамровли фикрларни ўртага ташлайди ва айрим ноаниқ нуқталарга аниқлик киритади. Фузулийнинг Боғдод атрофида жойлашган Карбало шаҳрида, айрим ривоятларга кўра, Хулла шаҳрида ҳижрий IX (милодий XV) асрнинг охирида туғилиб, ҳижрий X (милодий XVI) асрнинг биринчи ярмида Ироқда яшаб, нашъу намо топганлиги, асли исми Муҳаммад, отаси Сулаймон деган олим бир киши бўлганлиги ҳақида маълумот беради. Вадуд Маҳмуднинг бу қарашлари Фузулий ҳаёти ва ижоди бўйича қилинажак барча тадқиқотларга дастур бўлиб хизмат қилди.

Тадқиқотда Фузулийнинг ижодда юксак мавқе­ларга эришувида унинг шеърят сирларини ўз ўтмишдошларидан чуқур ўрганганлиги, хусусан, “дос­тончи бўлиш эътибори ила Низомий, ғазалсаро

бўлиш эътибори-ла Ҳофиз” асарларидан кўп таъ­сирланганлиги ва тасаввуф илмини ҳам улардан ўз­лаштирганлиги эътироф этилади.

Вадуд Маҳмуд Фузулийда тасаввуф даражасини белгилашда қуйидаги хулосага келади:

- тасаввуф илмида қатъий эканлиги;
- тасаввуфий маълумотини тафсир ва ҳадис илмини чуқур ўзлаштириш орқали орттиргани;
- бутун вужуди ва руҳи билан ошиқлик мартабасига эришган Шахс бўлгани;
- мақсади “ризойи Худо” учун “шаръий йўл”дан ахлоқий поклик ва ҳалоллик билан бориш ва бу йўлда собит қолганини эътироф этади.

Тадқиқотчи ижодкорга холис ва тўғри илмий баҳо беришда ашъвий далил сифатида унинг асарларига таянади, ундаги нафосатни чуқур ҳис этган ҳолда асар замирида яширин ғоялардан маъно чиқара олади, натижада унинг тасаввуфлари адабиётшунослиқда бутун бир воқеликка айланди:

Бу давр ўзбек адабиётшунослигида Вадуд Маҳмуд Фузулийнинг таржимаи ҳоли ҳақида келтирган мукамал маълумот мавжуд бўлмагани сабабли шоир таржимаи ҳолини ўзига хос услубда содда, аммо аниқ қилиб кўрсатади. Ижодий дунёқараши кенг, шу билан бирга яқраган эмаслигини алоҳида эътироф этади. Яъни шеърят, тасаввуфий, диний илмлардан ташқари тиббиёт илмининг ҳам мукамал эгаси бўлганлигини, унинг тибб илмига доир “Чор унсур” отли асари мавжудлигини келтириш билан исботлайди. Фузулий араб тилини яхши билиши, форсийдаги ижоди ҳам ёмон эмаслиги, ҳатто бу тилда бир девон, бир неча қасида ва маснавийлар битганлиги, аммо туркчаси ҳаммасидан ҳам “самимий, санъаткорона ва гўзал” эканлигини алоҳида таъкидлайди. Бу билан Фузулийни асли туркигўй шоир бўлганлигига шубҳа қолдирмайди.

Вадуд Маҳмуд ушбу таҳлилий мақолада адабий таъсир масаласига алоҳида эътибор қаратади. Мақо-

ланинг “Фузулийнинг Туркистонга таъсири” бўлимида айнан шу ҳақда маълумот берилган. Фузулийнинг туркистонлик шоирлар ижодига кучли таъсири, унинг асарлари энг “маъруф китоблардан бири” сифатида кенг тарқалганлиги, Фузулийнинг таъсирида икки тиллилик пайдо бўлгани ҳақида алоҳида қайд этади.

Фузулий усулида шеър ёзган шоирлар кўплиги, айниқса, буларнинг ичида Умархоннинг ўғли Муҳаммад Алихон Фузулий услубини чуқур ўзлаштирганлиги, ҳатто шеърларини Фузулийникидан ажратиш қийинлигини эътироф этиб, шу йўлдаги “Оҳким, дўкди фалак қонимни мужгонимдан” деб бошланувчи ғазалини тўлалигича келтиради. Тадқиқотчи тўғри англаб етганидек, ғазал Фузулий шеърларига жуда ҳамоҳанг тарзда битилган. Шоир Муҳаммад Алихон шеърда Фузулий шеърларининг шаклий жиҳатларинигина эмас, балки ифода тарзи ҳамда ғоявий моҳиятини ҳам сингдиради.

Вадуд Маҳмуд Фузулий ижодини тадқиқ этар экан, шоир ижодини эстетик нуқтаи назаридан текширишга уринади. Бу борада мунаққид Фузулийнинг

таъсиригини эмас, Фузулийга Навоийнинг таъсири нечоғлик бўлганлигини, бу адабий таъсир натижасида “Фузулий бизда Навоийдан кўб ўқулмаса-да, Навоийдан кам ҳам ўқулмай” диган Фузулий мактаби яратилганлиги ҳақида қатъий хулосага келади.

Адабиётшунос олим Баҳодир Каримов Вадуд Маҳмуднинг адабий мероси бўйича қилинган тадқиқотида мунаққид фикрларига шундай қўшимча қилади: “Назмий тафаккурнинг сўлим гулшанидан таралган мисраларнинг мусиқий оҳанги нозиктаъб инсонни ўзига мафтун этади. Муҳаммад Фузулий ўзидан олдинги сўз гавҳари заргарларининг санъатига мафтун бўлди, дили кетди”.

Кўриниб турганидек, мунаққид Вадуд Маҳмуд Фузулийнинг кўп қирраларини фактлар асосида ёритиб берган. Мақола адабий-маърифий характерга эга. Мақоланинг афзаллиги ҳам шунда. Вадуд Маҳмуднинг қарашлари ўзбек олимлари томонидан XX аср бошларида яратилган фузулийшуносликдаги илк тадқиқот сифатида бугун ҳам илмий қимматини ҳамда аҳамиятини сақлаб қолди.

Маҳбуба РАҲМОНОВА

Афсона ва нақл

Фольклоршунослигимизда баъзан афсона ва нақл жанрига хос хусусиятлар аралаштириб юборилганлиги кузатилади. Бунга, албатта, ҳар иккала жанрнинг чегараси ва бадииятига хос хусусиятларнинг ҳозиргача илмий белгилаб кўрсатилмаганлиги сабаб бўлади.

Хожа Абдулоҳиқ Ғиждувоний ҳақидаги рисоладан шундай парча келтирилади: “**Нақл қилинишича**, ҳажни ният қилиб узоқ юртдан йўлга чиққан бир гуруҳ дарвишлар ўз шайхлари ҳамкорлигида Ғиждувонга келиб, Ҳазрат Абдулоҳиқнинг меҳмони бўлибдилар. Ҳазратнинг кичкина ҳужраларига ҳамма сиғибди, дўппидайгина қозондаги овқат барчага етиб ортибди. Ҳазрат Абдулоҳиқнинг суҳбатлари дарвишларга манзур бўлиб, ҳатто сафарни ҳам нутишибди. Шайх сафарни эслатганда, Ҳазрат Абдулоҳиқ Ғиждувоний: “Каъбага бораман деб риёзат чекманг. Марҳабо, мана бу нарвонга кўтарилдинг! Каъбатуллони кўрасиз ва шу ернинг ўзидан уни зиёрат этгайсиз”, дебди. *Дарвешлар қирқ зинали нарвонга чиқиб, Каъбатуллони кўрибдилар.* Шайх: “Бизда ҳам каромат бор!” деб Ғиждувоний Қалъаси устига чиқиб, чуқ дейиши билан

Қалъа бутун Ғиждувонни ҳаракатга келтириб, судрай бошлабди. Шайх: “Мен сизларни бутун шаҳрингиз билан Каъбатуллога элтаман!” дебди. Шунда Ҳазрат Абдулоҳиқ Ғиждувоний ўз муридларидан бирига қараб: “Қалъага лангар отинг!” деб буюрибди. Лангар отилгандан сўнг, Қалъа узилиб, шаҳар таққа тўхтаб қолибди.

Лангар отилган жой ҳозир Узилди қишлоғи деб аталади. Лангар отган мурид эса кейинчалик Хожа Лангар Ато номи билан машҳур бўлган экан”.

Ушбу афсонада иккита тарихий шахс (Абдулоҳиқ Ғиждувоний ва Хожа Лангар ота) номи тилга олинаётир. Шу жиҳатдан у тарихий шахслар ҳақидаги афсона сифатида таассурот уйғотади. Бироқ унда Узилди қишлоғининг келиб чиқиши ҳам изоҳланган. Шунисига кўра, у топонимик афсона сифатида қаралади. Демак, бу ҳолат шуни англатадики, биргина афсона таркибида тарихий ва топонимик афсоналарга хос хусусиятлар кўшилиб келиши мумкин.

Афсона сюжетида улуғ авлиёнинг ўз муридлари билан қирқ поғонали сеҳрли нарвон воситасида кўз

очиб юмгунча ҳаж зиёратига етишиши мотиви етакчилик қилган. Бунда сеҳрли нарвон мураккаб манзилни забт этиш воситаси сифатида талқин этилган.

Маълумки, қирқ зинали нарвон образи, одатда, сеҳрли эртақларда учрайди. Аммо қизиқ томони шундаки, эртақларда у ғаройиб эмас, оддий кўринишда тасвирланади. Масалан, “Ота васияти” эртагида ошиқ йигит малика белгилаган шарт бўйича қирқ поғонали баланд зинадан оқ тусли ғаройиб оти ёрдамида юқорига кўтарилиб, кўшқда ўтирган маликанинг қўлидан олмасини олиб тушгани учун унга уйланади, баъзи эртақларда эса маликанинг узугини олиб тушади.

Бизнингча, эртақ ва афсоналарга сеҳрли нарвон образи бежиз киритилмаган. Унинг генетик асоси халқ маросим ва удумлари билан туташади. Бинобарин, нарвон, айниқса, мотам маросимининг муҳим атрибутларидан бири саналади. У марҳумни ўзга дунёга кўчириш воситаси бўлиб хизмат қилади. Яъни одамлар марҳумни тобут-нарвонда ўликлар салтанатига кузатиб борадилар.

Мисол келтирилган бу матннинг афсона жанрига мансублиги унинг сюжети хаёлий уйдирмага асосланганлигидан яққол билиниб турса-да, берилган манбада у “Нақл қилишларича” дея бошланган. Аслини айтганда, афсона билан нақл фольклорнинг алоҳида, мустақил эпик жанрлари бўлиб, улар ижро мақсади, сабаби, ижро тарзи, жанр композицияси ва табиати жиҳатидан бир-биридан ўзаро фарқ қилади. Айтайлик, нақллардаги образлар ўта умумлашма характерда бўлади. Афсоналарда эса ҳар бир образ ўзига хос индивидуал хусусияти билан намоён бўлади. Шунингдек, нақллардаги образлар маълум бир ахлоқий фазилатни очиб беришга йўналтирилган бўлади ва улар рамзий тимсол сифатида гавдаланади. Қолаверса, нақллар ўғит бериш мақсадида айтилади, уларнинг ечими қутилмаганда содир бўлади. Мазмуни ибратлилиги билан ажралиб туради. Афсоналар билан нақлларнинг баъзида қориштириб юборилишига, бизнингча, қуйидагилар сабаб бўлади:

Биринчидан, нақл ҳам, афсона ҳам бесабаб айтилмайди. Нақл муҳокамага сабаб бўлган бирор воқеа ёки ҳодисани тасдиқлаш учун айтилса, афсоналар уни

изохлаш учун айтилади. Иккинчидан, нақл ўғит бериш вазифасини бажарса, афсона ахборот бериш вазифасини бажаради. Учинчидан, нақл мазмуни ибратомуз бўлса, афсона хабар-дарак мазмунида бўлади. Тўртинчидан, нақллардаги образлар рамзий ва мажозий хусусият касб этса, афсоналардаги образлар хаёлий уйдирмага асосланганлиги ёки реаллиги билан фарқ қилади. Бешинчидан, нақлларнинг сўнгида, яъни хулоса қисмида, албатта, қиссадан ҳисса берилади. Олтинчидан, нақл ва афсоналарнинг сюжети содда ва қисқа бўлади. Ҳар иккаласида воқеалар ахборот шаклида баён этилади. Шунингдек, уларда образ ва тушунчаларни бир-бирига зид қўйиш усули етакчилик қилади. Бироқ, нақллар афсоналардан кейин шаклланганлигига шубҳа йўқ. Чунки нақллар шакл ва мазмунига кўра иккига – синкретик ва соф нақлларга бўлинади. Синкретик нақлларнинг айримлари эса афсоналар билан муносабатда, уларнинг таъсирида юзага келганлиги кузатилади. Шунинг учун бундай нақлларда афсонага хос айрим хусусиятлар кўзга ташланади. Энг муҳими, уларда сюжет воқелиги хаёлий уйдирмага асосланади.

Алишер Навоий асарларида афсона, эртақ, нақл атамалари ўрнида биттагина «чўрчак» сўзи ишлатилган. Бу шуни билдирадики, афсона, эртақ, нақл жанрлари орасига чегара қўйиш масаласи анча кеч ҳал қилинган. «Чўрчак» атамасининг уларга нисбатан умумий тарзда қўлланишига шу нарса сабаб бўлганки, кишилар кичик кўринишдаги барча оғзаки ҳикояларни шу ном билан атайверишган. Маълумки, эртақлар кишиларда, асосан, бадий завқ уйғотиш мақсадини кўзлайди. Афсоналар эса кишиларга ахборот бериш вазифасида айтилади. Шу жиҳатдан уларнинг бадиияти ўртасида катта фарқ борлиги сезилади.

Хуллас, ўзбек халқ афсоналари воқеликнинг хаёлий уйдирма асосида ўта фантастик руҳда баён қилиниши, образлар силсиласида тарихий шахсларнинг бадий тимсоллари билан бир қаторда мифологик тасаввур ва эпик тафаккурга алоқадор персонажлар, мифик образлар ҳам салмоқли ўрин тутиши, сюжет тизимидаги анъанавий мотивларнинг муайян бир қисми тарихий-генетик жиҳатдан қадимги эътиқодларга бориб тақалиши билан характерланади.

Аветик ИСААКЯН

Ёруз ва тиниқ шеърияти

Аветик Исаакян – арман классик шоири. У 1875 йил 31 октябрда Арманистоннинг Александрополь шаҳрида дунёга келди. Шу ерда бошланғич таълим олиб, Эчмиадзин семинари ва Лейпцих, Цюрих университетларида таҳсил олди. Болалигидан шеъриятга катта муҳаббат кўйди, шеърлари адабий журналларда чоп этилди. Шоир узок йиллар чет эллар – Швейцария, Германия, Австрия, Италия, Францияда яшади; асарларида ўз Ватани соғинчи ва орзу-ўйлари билан нафас олди.

Унинг бой адабий мероси дунёнинг кўплаб тилларига таржима қилинган. Хусусан, улуг рус шоири Александр Блок унинг шеърларини рус тилига ўғираркан, дўстларига ҳайратланиб мактублар йўллайди: « ... Бу ажойиб шоирни таржима қилиш – ўта машаққатли. Меҳнатим қай даражада чиққанлигини муҳокама қилиш – менинг ишим эмас. Бироқ шуни айтишим лозимки, менинг бу шоирга меҳрим тушди, уни яхши кўриб қолдим... Исаакян – биринчи рақамли шоир. Эҳтимол, бундайин содда ва тиниқ тил талант бугунги кунда бутун Европада ҳам топилмас...»

Аветик Исаакян 1957 йил 17 октябрда Ереванда вафот этди.

Таржимон

* * *

Тунлар богимда кўз ёш
Тўкаётир мажнунтол.
Қайғудан кўтармас бош,
Изтиробда гамгин тол.

Ярқирар тонг ҳур мисол
Кўнгироқ соч бошини
Силкиб, артар мажнунтол
Тўккан аччиқ ёшини.

* * *

Тог чўққиси ортида қуёш,
Ғира-шира олисда ўтлоқ.
Тинди қушлар куйи-да юввош,
Менинг уйқум келмайди мутлоқ.

Том оралаб ой боқади, гул
Баргларида кўчади мезон.

Салқин ҳаво торқилайди йўл
Тун тоқида юлдузлар томон.

О, майин ел, юлдузли дунё,
Қани бу тун азиз дилдорим?
О, юлдузлар, танҳосиз, танҳо,
Қайда кезар тун бўйи ёрим?

Тонг отади, эшик очилиб,
Туман босар, ёғмоқда ёмғир.
Ёлғиз қайтар от ҳам дил тилиб,
Оҳ, ёр уйга қайтмайди, ахир!

ОНАМГА

Она юртдан олис-олисда
Саргардонман – на уй, на ором.
Она, қолдим айрилиб сиздан,
Ғариб сайёҳ каби беором.

Тогдан учган бу қушлар билар:
– Онам йўлда йўламадимми?
Денгиз бўйлаб шовдирар еллар:
– Онам салом йўламадимми?

Кўчиб кетди шамоллар бесас,
Жанубга йўл олади қушлар.
Юрагимга зар сочиб ҳавас,
Жанубга кўз солади қушлар.

Юзларингиз, ширин сўзингиз
Соғинаман, азиз онажон!...
Айлансайдим тушига, изингиз
Топар эдим албат, бегумон.

Тунлар тушсам дилингиз томон,
Қучсам – зўё ҳуши йўқ туман.
Кетсам – кулиб, йиғлаб, онажон,
Ёндиргувчи соғинчлар билан!

* * *

Ўлсам, кўминг мени Алагяз
Тоғидаги шоҳсупага, то
Эссин Манташ чўққисидан соз
Бошим узра энг сарин ҳаво.

Токи қабрим ёнида ийиб
Бугдойзорлар тебранган сайин
Мажнунтоллар сочини ёйиб,
Кўз ёш тўксин жимгина, майин.

* * *

Тушларимда – шўр сувлар бўйи,
Қалбда оғриқ, ёнбошлайман жим.
Аллалайди тушларим куйи,
Тўлқинларни ичиб тўймас қум.

Тушида – ёнлаб ўтар дўстларим,
Қувнаб, куйлаб, ҳайқирар бетин.
Менга боқмас, чорламас ҳеч ким,
Сукутдаман, тортаман гамгин.

* * *

Мендан узоқларда ўзга юртлар бор,
Унда яшаётган диллар мен каби.
Гоҳида ёлғизу, маҳзун ва бедор,
Ёниб-куяр, менга талпинар қалби.

Шунда туюлади ул олис қўлга
Йўллайман оташин, сирли ўтинчим.
Қўлим узатаман олтинсоч гулга,
Сочларини силай бошлар соғинчим.

* * *

Қанотлари учқур қорамтир бургут,
Осмондан тушгандай кўксимни ўяр.
Тишида – юрагим, парвозида ўт,
Энг баланд чўққини айланиб суяр.

Тоғларни қиялаб учар, кўк ичра,
Қалбимни иргитар илқис қонатиб.
Шундан қулогимдан кетмайди сира –
Шовуллаб туради бургут қаноти.

* * *

Тонг нурига ёғилар титроқ –
Қутлаётир тўрғай бу дамни.
У зулматдан, гамлардан йироқ,
Ёниб куйлар севги, оламни.

Қоронғулик ичра йўл очиб,
Юрак тўқар зарралаб ўқинч.
Бўзтўрғайнинг навоси сочиб
Ўтар эгик бош узра севинч!

* * *

Тушимга кирибди: тотли куй чалиб,
Тебраниб, эшилиб кетмоқда карвон.
Тоғ оралаб, ўрлаб, қалбга ўт солиб,
Нурларга қўшилиб кетмоқда карвон.

Карвонда борадур суюкли дилдор,
Кўзларида жилва, либоси ҳашам...
Ортидан қолмайман, соғинчим бисёр,
Карвон қалбим тилиб, кул этар танам.

Дил яра, беланиб чангу тупроққа,
Ёлғиз қолдим ютиб ҳасратли ўйим.
Карвон ўтиб кетди узоқ-узоққа,
Майин жаранглатиб қўнғироқ куйин.

**Рус тилидан Ойгул Суюндиқова
таржималари**

Жаҳонгир ҚОСИМОВ:

«Кинони кино қиладиган адабиёт!»

Гоҳида бир эътирозга дуч келамиз: “Киноижодкорлар ўзбек адабиётидан, шарқ фалсафасидан мутлақ узоқ. Шу боис, улар миллатга хос нозик хусусиятларни у қадар илғамайди”. Уйлашимча, бу таърифни кинорежиссёр Жаҳонгир Қосимовга нисбатан қўллаш инсофдан бўлмас... Чунки киночилар орасидан ўзбек адабиётига кўпроқ мурожаат қиладиган ҳам ва қалам аҳли билан тез-тез мулоқотда бўлиб турадиган ҳам айнан шу ижодкор. Унинг санъатда босиб ўтаётган йўлларига кўз ташлаганингизда, албатта, Асқад Мухтор, Хайриддин Султон, Эркин Аъзам, Тоҳир Малик, Мурод Муҳаммад Дўст ва Фахриёр номини учратасиз. Режиссёр билан суҳбатда бўлган одам Мавлоно Жалолиддин Румий асарлари унга ҳамроҳ эканига амин бўлади. Сиз у билан рассомлар ижоди ҳақида ҳам бемалол суҳбатлашишингиз мумкин. Ҳозирча бизнинг мақсадимиз бу эмас... Қолаверса, кино соҳасидаги масъул шахслардан бири бўлган бу санъаткорни ортиқча саволлар билан чалғитгимиз йўқ. Мен кино арбоб ҳузурига бордим. Айни дамда менга санъаткор шахсини очиб берадиган ўй фикрлар муҳим...

– Кино санъатми ё саноатми? Ҳамиша дунёни мана шу савол ўйлантиради, – *деб гап бошлади у.* – Кино Францияда коммерция учун туғилган. Одамлар шарманка орқали намойиш этиладиган турли манзараларни кўриш учун пул тўлаб, ҳордиқ чиқарган. Яъни у кўча томошаси сифатида кириб келди. Бироқ Дэвид Гриффит(1875-1948), Чарли Чаплин(1889-1977), Федерико Феллини(1920-93), Андрей Тарковский(1932-86), Ингмар Бергман(1918-2007) каби санъаткорлар кинони санъат даражасига кўтарди. Бугун бу – аксиома. У қайси мақсадда суратга олиншидан қатъи назар, инсонларни эзгуликка чорлаши керак. Аслида “Титаник”(реж.Жеймс Кэмерон) ёки “Индиана Жонс”(реж. Стивен Спилберг) каби филмлар ҳам тижоратни кўзлаб олинган, лекин улардаги бадий талқин кинони санъат эканини яна бир карра эъти-

роф этди. Бироқ биз тижорат атамасини ҳақоратомуз сўзга айлантириб юбордик.

Эллингичи йиллар Америка филмларига назар ташланг. Уларда ўпишиш саҳнасини кўрмайсиз. Бу ҳол олтишинчи йилларда кириб келганда, Американинг бир қанча сиёсатчиларию сенаторлари “бунга асло йўл қўйиб бўлмайди, биз халқимизни бузамиз. Эртага бизда қадрият деган нарса қолмайди. Энг ёмони оила яхлитлигига путур етказамиз”, деб роса эътироз билдирган. Уларнинг қай даражада ҳақ эканини бугун кўриб турибсиз. Аста-секинлик билан 1970–80-90 йилларга келиб, бу манзаранинг бошқача қопқалари очилиб борди. Эртага бизда ҳам айнан шу ҳолат рўй берса, сира ажабланмайман. Одамзот ўзи учун номаълум бўлган чиркинликлардан бохабар бўляпти. Марк Аврелийдан “Мана биз шунча қонунлар қабул

қияпмиз, лекин негә отасини ўлдирган болага ҳеч қандай жазо чиқармаяпмиз?” – деб сўрашганида, у: “Мен бу қонунни қабул қилмаётганим боиси, шу тушунчанинг ўзи одамда бўлмасин”, деган экан.

– Лекин цивилизацияда кадриятларни қай даражададир бой бериш эҳтимоли ҳам йўқ эмас-да! Барибир қурама маданият – замонавий дунёнинг шовқини ўз ҳукмини ўтказмасдан қўймайди...

– XVIII аср охирида фотография пайдо бўлганда, энди рассомларнинг куни битди, деб ўйлашган. Кино вужудга келганда театрға, телевидение эса киноға хавф солади, дейишди. Шукрки, ҳар бир санъат бир-бирига дахл қилмай ўз йўлида давом этяпти. Агар одамда ички мувозанат кучли бўлса, унга ҳеч қанақанги мегаполислару оммавий маданият таъсир қилолмайди. Инглиз адиби Даниэл Дефонинг “Робинзон Крузо” асарини эсланг. Қаранг, Робинзон кимсасиз оролда ёввойилашиб кетмасдан, аксинча, одам ейдиган қабиладан чиққан Жумавойнинг қалбига иймонни олиб кириб, Тангрини танитди. Мана сизга – кадрият!

Бола учун энг яхши ибрат амалий тарбиядир. Болалар шоири Сергей Михалков болаларини койиб, бирор марта насиҳат қилмаган экан. Кончаловский: “Айримлар отам менга эртақлар ўқиб берарди, дейишса, ҳавасим келади. Шунақа оталар ҳам бўлган экан-да! Фақат бир гапни эшитардик: “ҳой, халақит берма, даданг ишлаяпти”. Ҳамиша уни иш устида кўрардик. Бизга отамнинг ҳаёт тарзи тарбия вазифасини ўтаган”, деганди. Яқин ўтмишдаги турмушимизни кўз олдингизга келтиринг: ичкари ва ташқари ҳовли. Ичкари ҳовли аёллар билан бирга балоғатга етмаган болаларники, ташқари ҳовлида эса меҳмонлар аския-бозлигу маишат қилишган. Бу билан фақат номаҳрам нигоҳидан аёлларни ҳимоя қилиш эмас, ёт сўзлардан болаларни асраб қолиш ҳам кўзланган. Бундай гурунгларға болаларни яқинлаштиришмаган.

Агар дунёдаги жами урф-одатлар бозорға олиб чиқилган тақдирда ҳам, ҳар бир миллат вакили айланиб-айланиб, барибир, ўзининг урф-одатларини сотиб оларди, деган фикрга қўшиламан. Нега? Биринчидан, танглайи шу урф-одатлар билан кўтарилган, бошқасига кўниқолмайди. Иккинчидан, географик жиҳатдан мана шу жойга айнан ўзингни урф-одатларинг асқотади. Чунки бу тушунчалар асрлар давомида йиғилган. Бу йўллардан кимлар ўтмаган... Александр Македонский... араб истилочилари... мўғуллар – биз билган-билмаган... қанча-қанча тўнтаришлар. Ҳар бири ўзи билан нималарнидир олиб келган. Ва ҳар бири цивилизацияға ўз улушини қўшиб борган. Шулардан сараланганларигина халқ хотирасида яшаб келяпти.

– Бир ҳақиқат борки, ўзгалар танқидига учрамасдан олдин, ўзингдаги камчиликларни кўра бил...

– Бизда катта маънодаги бағрикенглик бор, шу билан бирга биқиклигимиз ҳам йўқ эмас. Ҳар бир муаммони шахсиятға бориб тақаймиз. Мен кимнинг-

дир ишини танқид қилдимми бас, унинг душманига айланаман-қоламан. Мутенамо ҳозиржавоблигу лаббайчиликни айтмай қўя қолай...

Ҳамма фойдали маслаҳатни табиатнинг ўзи беради. Дарахт гуллаши керакми, у баҳорни кутади. Агар худо кўрсатмасин, бўладиган ишни тезроқ бўлгани яхши-да, деб қишда гуллагудек бўлса, уни совуқ уриб қовжираб қолади. Ҳозиржавобу лаббайчи ижодкорлар ишини ҳеч нарсаға ярамай қолган совуқ урган дарахтға ўхшатаман. Улар “қалбимдан чиқяпти” деб даъво қилишади. Агар ҳақиқатанам, қалбда бўлганда эди, уларнинг муҳаббати дард билан чиқарди.

– Жаҳонгир ака, бир суҳбатингизда “Оталар сўзи – ақлнинг кўзи” телевизион кўрсатувини қабул қилишимизнинг сабаби, биз фақат унга насиҳатомуз дастур сифатида қараймиз, холос. Агар санъат асарига даъво қилгудек бўлса, бу ўша кўрсатувнинг фожиаси”, деб айтгандингиз. Мен бу фикрингизға қўшимча қилиб “Иблис девори” филмини ҳам айтган бўлардим.

– Сиз “Иблис девори”ни айтяпсиз, катта экранлардан тушмаётган “хонтахта”ларнинг бари очикдан очик қип-қизил дидактика. Шўрлик томошабинга ўйлаб кўришға ҳам имкон қолдирилмайди. Оқибатда одамлар учун ҳатто ўй суриш ҳам машаққатли меҳнатға айланиб боряпти. Ёшларнинг маълум бир қисми “хаёл” нималигини унутиб қўйган. Баъзан қулоққа чалинади: “ушбу филмнинг тарбиявий аҳамияти мана бунақа” ёки “тарбиявий жиҳатлари бор”. Жуда кулгили. Демак, шўрликнинг бошқа ҳеч нарсаси йўқ. Яна бир сўз урчиб кетган: “янги чехралар”. У менга “сипсиллик қиёфалар, бўм-бўш кўзлар...” бўлиб эшитилди. Бу “кашфиётға” қадар қаерларда бекиниб ётаркан бу “ноёб чехра”лар?

– Радиодаги суҳбатларнинг бирида “орзу-хаёллар инсонни гўзаллаштиради”, дедингиз. Армон-чи?

– Тарозининг бир палласида орзу-ҳавас турса, иккинчисида армон туради. Вазни биринчисиникидан сира кам эмас. Зеро, армон ҳаётға мантиқ кирилади. Ҳар бир нарсанинг баҳоси аслида қанча туришини англатади. Қадрнинг қимматини биласиз. Дард армоннинг иккинчи номи. Ижодкор ҳам инсониятға дарди-армони билан керак.

Эртага... Биргина мана шу сўз бизнинг бутун умримизға ўт қўйиб юборади...

Бутун эркаликларимни онам эмас, бувим Умирхон ая кўтарардилар. Дутор чалардилар, иссиққина кўйниларига кириб олиб тинглаб ўтирардим... Ҳатто дутор симларини бир неча марта узганман ҳам. Индамасдилар... У кишига нима керак эди ўзи? Пулим, мансабим, совғаларим-ми? Йўқ, асло!.. Фақат олдидарида ўтирсанг бўлди эди. “Кел, ўтир, мунча телевизор кўрасан, китоб ўқийсан, гаплашайлик”, дердилар. Ўзимча, бувим билан нимани гаплашим мумкин, деб ўйлардим. Борсам ҳам шоша-пиша “Яхшимисиз, ойи, мен яхши, келиниз яхши”, шу холос. Отамға нисбатан меҳрим ҳам армонға айлан-

ган. Ҳеч эркалатмасди. Чучмал филмлардагидек “қалайсан, болажоним, вой ундоқ-вой мундоқ” деб, ўтириб олиб насиҳат қилмасдилар. Лекин меҳрнинг кучини ҳамиша сезиб турардим. Бир-икки гап билан кўп нарсаларни ўргатарди. Тушкунликка тушган пайтларим “аввал бир ишни бошламагин, бошладингми, сидқидилдан қил, раҳмат эшитишни ўрган,” дердилар. Ўзи дунёда энг буюк муҳаббат ота-онанинг болага бўлган беғараз муҳаббати экан. Қолган бари – “Сен мени яхши кўрсанг, мен ҳам сени яхши кўраман”. Ҳайвонот дунёсини ҳам кузатсангиз бола онага овқат олиб келмайди. Бу эсигаям келмайди. Худога шукр, онам ҳаётлар. Улар учун нимадир қилмоқчи бўлсам, “керак эмас, болаларингни ўйла” деб туриб оладилар. Вақт ўтган сари армонлар ҳам келавераркан. Бу минг йиллик муаммо. Ягона таскин шуки, армоннинг армон эканлигини сезиб, афсус чекаётганимизда... “Ҳа энди, ўтди-кетди-да” демаётганимизга шукр. “Сув ёқалаб”да ҳам Болта Мардоннинг армони мени ўзига тортган. У на ўзининг қалбини, на болаларининг қалбини ўз вақтида тинглай олди. У хатосини даврдан излади. Яна ичида “Яхши ишларим ҳам бор-ку, беайб парвардигор”, деган таскин ҳам яшайди. Аммо...

– Ўзингиз режалар асосида иш кўрасизми, ёки орзу-хаёллар ортидан қувиб яшайсизми?

– Орзу – ўз номи билан орзу. Карьерани орзуга айлантириб олиб, олдин ундай қиламан, кейин бундай қиламан, дея режа тузиб яшашни ҳазм қилолмайман. Лекин ижодий имкониятларингни кўрсатиш учун, албатта, маълум бир режа асосида иш кўрасан. Мисол учун, институтга киришинг, китоб ўқишинг, миллий ва

жаҳон киносанъатидан хабардор бўлиб боришинг шарт. Бу жараён босқичма-босқич амалга ошади. Осмонга қараганча “ҳаҳ, бир кино олсам эди, бошлаб ташлардим-да”, дейиш билан иш битмайди...

– “Енгил-елпи муҳаббат темалари” деган жумлани кўп ишлатасиз. Янглишмасам, “енгил-елпи” сифатини айнан муҳаббатга – бу туйғунинг ўзига нисбатан ишлатмасангиз керак?..

– Муҳаббат – дард билан ёзиладиган, дард билан тасвирланадиган мавзу. Йиғлаш керак, деб айтмаяпман. “Мен сени севаман, қаердасан”, қабилдаги тўхтовсиз телефонлару учрашувлар, шунинг ўзи эмас-да! Бу бошқа нарса...

Ердан бир қарич баландда юрган ошиқ ҳаётни бошқача кўради, унга ёмонликлар кўринмайди... Гўё унинг душмани йўқ – ҳамма яхши. Ўзича ҳаётни фалсафий қабул қилади. Ана шундай инсонларгина Оллоҳ учун хизмат қила олади. Бунга ишонаман. Ўнг юзига урсанг, чап юзини тутиб берадиганлар ҳам айнан шулар... Ромео ва Жульеттани қаранг, оилалар ўртасида аёвсиз душманлик бор: “Ҳей қиз, у сенинг яккаю ягона акангни ўлдирди!” “Ахир, мен уни севаман!”. Ўлимдан-да кучли! Ҳавас қиламан. Бундаги юксак гуманизм фожиасини қарангки, йиллар давомида бир-бирига душман Монтеки ва Капульеттилар кўнглидаги адоватни ювиб, қалбини очиши учун энг гўзал норасидалар қурбонлиги керак бўлди.

Кейин истеъдодли инсонларнинг эҳтироси кучли, ўзгача бўлади, дейишади. Лекин мен бундай ўйламайман. Фақат истеъдод ўз туйғусини чиройли, таъсирчанроқ акс эттира олади. Уларда кўрсатиб бера олиш имконияти бор, холос. Серано де Бержерак балкон остида шундай куйларканки, аёллар эс-хушини йўқотиб қўяркан, унинг изҳорини тонгда сайраган булбул навосига ўхшатишган. Кечирасиз, ўша дард зоғчадаям бор, фақат у айтолмайди. Сиз кўрмайсиз уни. Маъшуқасига машина совға қилган бойваччаникидан, гул ҳам тухфа этолмаётган камбағалнинг ишқи кучли бўлиши мумкин. Масалан муҳаббат ҳақидаги китобларни ўқиб олиб, тун билан севаманми-севмайманми, у-чи, телефон қилдим, олмади, деб эрталабгача ухламасдан чиқиш “телбалик”-да! Афсус ҳаммаям бу касалга чалинавермайди. Ўзим ҳам қаерда бўлмасин Сайёрани ёнимда олиб юргим келарди, эркаклар чойхонасига ҳам олиб кираверардим. У бечора ҳам мен қаёққа етакласам кетаверган. Усиз саккизта эркакнинг гурунги татимаган... Мана сизга савдойилик!

– Баъзи режиссёрлар кинога адабиётдан кўра, тасвирий санъат яқин, дейишади.

– Кинодаги воқеани айнан олиб қоғозга туширсангиз, тасвирдан кам бўлмайди, таъсирли чиқади. Лекин қоғозга тушган ҳар бир сўзни экранга олиб чиқиб бўлмайди-да. Кинематографиянинг адабиётга етишишига бир қанча қовун пишиғи бор. Кинони кино қиладиган адабиёт. Агар ҳар бир персонаж диалогда бир фикр ётмаса, сиз уни кўрмайсиз. Биласиз, русларда умуман ижодкорга нисбатан “художник” ата-

маси ишлатилади. Бу сўз санъатнинг ҳамма турини ўз ичига олади. Шу маънода на кинони, на мусиқа, на тасвирий санъат ва на театрни драматургиясиз тасаввур қила оласиз. Бироқ шуларнинг орасидан адабиётга – сўзга яқини, бу – кино ва театр!

– **Маълумки, санъатнинг асосий вазифаларидан бири – гўзаллик дунёни кутқара олишига одамларни ишонтириш. XIX асрда юзага чиққан “телба” Мишкиннинг бу ишончи, ҳақиқатанам, эртаклар тарк этаётган бугунги ДУНЁни кутқара олишига Сиз ишонасизми?**

– Агар бевафо дунёни нимадир кутқара олса, нажот фақат – гўзалликдан! Барибир, бу қанақангидир идеал. Реал олиб қараганда, афсуски, бу орзу бўлиб қолиши эҳтимоли ҳам йўқ эмас. Агар бу эзгу хаёл ҳақиқий ҳаётда том маънода ўз тасдиғини топганида, биз яшаётган сайёра “ер” деб аталмасди. Мавҳумроқ бўлса-да, ўша нимагадир ишонганимиз учун ҳам нималардир қиламиз. Кўнгилда милт-милт ёниб турган мана шу ишонч дунёнинг мувозанатини бир амаллаб ушлаб турибди, деб ўйлайман. Тан олиш керак, “Санъат – одамзотни ваҳшийликдан асрайди” деган фикр сира муболаға эмас. Шунинг учун, биз муҳаббат – санъат қаршисида қанчалик қарздор эканимизни унутмасдан, УНГА миннатдорлик изҳор қилиб туришимиз зарур.

– **Сиз қайси режиссёрни ўзингиз учун санъатдаги “идол” деб биласиз?**

– Кино санъатнинг тез қарийдиган тури. Уни янги янги “урф”лар қаритади. Толстой, Чехов, Абдулла Қодирийнинг асарлари ҳар қандай даврдаям ўзининг замонавийлигини йўқотмаслиги мумкин, лекин киноасар... ўн минглаб кинолардан саноқлисигина классикага айланади. Шу маънода мени доимо ҳайратга соладиган санъаткор, бу – Чарли Чаплин даҳоси! Чаплинни юз йиллардан кейин ҳам томошабин кўради. Мени кўпроқ унинг монтажи ё суратга олиш услуби эмас, характерларни топиши, микроскоп каби инсон қалбининг жами тебранишларини кўриб, ҳис қилиб, кичик бир одам фожиасини очиб бериши, унинг жамиятдаги ўрнини тасвирлаши қойил қолдиради. Фирромликларсиз яшаш учун курашаётган одамнинг уддабуронлигини ўзгача юмор билан ифодалаган. Шу билан бирга сентиментал ва романтик. Санъаткорнинг ўзи ҳам қаҳрамонлари устидан кулган, ҳам уларга қўшилиб йиғлаган. Бундан ташқари Феллини, Антониони, Бергман, Спилберг, Орсен Уэллс, Франсуа Трюффо каби режиссёрлар ижодини ҳам кузатаман, бироқ, барибир, Чаплиннинг ўрни бўлакча.

– **Ҳақиқатанам, У: “Мен учун санъатда энг муҳими – инсонни тасвирлаш!” деб айтган. Чарли**

Чаплиннинг қизи Жеральдинага ёзган мактубларининг ўзиёқ унинг тилсимли қалб соҳиби эканини айтиб турибди. Шу маънода, шамолнинг ҳар бир эпкинида ижодкор позициясини ўзгартириб боришини қандай изоҳлайсиз?

– Биласизми, америкалик кинорежиссёр Орсен Уэллс одамларни икки турга бўлади: характер ва курбақа. Ҳатто курбақа ҳам ўзича “мен характерман” деб даъво қилади... Агарда энг оғир, синовли, қалтис паллада “вақ-вақ” қилиб юбормаса, ҳақиқатанам у характер, яъни шахс – охиригача ўзининг ҳаётий-ижодий позициясига эга бўлган одам!

– **Баъзида ижодкор ўз замонаси руҳига хирож тўлашдан озод бўлолмайди. Айниқса, оммавий санъат – кинода...**

– Албатта, ҳар бир давр ижодкорга ўзининг эҳтиёжларини юклайди. Биз демократик жамиятда яшаймиз. Телевидение ва интернет орқали бостириб келаётган оммавий маданият хуружини куч билан тўсолмаймиз. Бу акс таъсир қилиши ҳеч гап эмас. Чекимизга эса мана шу ўтиш даврида яшаш тушган. Бизнинг авлодни бирдан бир вазифаси кинони вақт ўтказиш учун керак бўлган шунчаки эрмак томоша эмаслигини исботлаш ва оммавий маданиятдан холи бир санъат борлигини кўрсатишдир. Бунинг учун филмларимиз мавзуси қанчалик миллийлик касб этса, ғоявий жиҳатдан ҳам шу қадар умуминсоний бўлиши зарур. Фақат дардгина барча миллатга бирдек тушунарли бўлади. Индира Гандининг “Ватан остонадан бошланади, лекин унинг айнан шу ерда тугаши ёмон”, деган гапи мени кўп безовта қилади. Филмларни ҳам халқимиз учун қиламиз, лекин энг қийнайдигани, қилаётган ишларингни бари икки дарё оралиғида қолиб кетса...

Сухбатдошимнинг бу фикрлари бир мақолани ёдга солди. Гарчи ўринсиз бўлса-да, келтираман: “Феллинини Феллини қилган унинг асарларида акс этган итальян миллатининг ғурури, шаън-шавкати дидир. Шу боис у мамлақати доврўғини дунёга чиқарди! Бизнинг киноижодкорларимизда эса ана шундай ифтихор ҳисси етишмайди” Имоним комилки, ҳамкасбимиз агар Феллинининг биргина фильмини кўриб, одамнинг ожизликларидан озорланган санъаткор ҳақиқатини туйганда эди, ҳеч қачон бундай демаган, унинг филмларида кўтарилган мавзулар эмас, Феллини шахсининг ўзи қай тариқа итальян миллатининг ғурурига айланганлигини тушунган бўларди. “Ифтихор!” – ҳарқанча чиройли, оҳанробо сўз бўлмасин, у Санъаткор орзулари учун манзил бўлолмас экан.

Иқбол ҚЎШШАЕВА суҳбатлашди.

ЧОРШАМЪ

Ғазаллар

Бўлсам эрди майлига қўлида қурбон бу кеча,
Хохи қул этсин мени, хохики султон бу кеча.

Ёнида турсам қани косагул-у, улфат бўлиб,
Май ичиб шод бўлса у лаъли-бадахшон бу кеча.

Нозу истигно ила рақси самолар айласа
Қуй чалиб берсам дутор, танбурда хушхон бу кеча.

Яйрасак дарду алам тўлган кўнгилларни ёзиб
Жўр овоз бўлса биза булбул ғазалхон бу кеча.

Ишиқ ила маст бўлсагу, дунё унут бўлса тамом
Ким билур ким ошигу, кимларки нодон бу кеча.

Асло парво этмасак элга кетиб овозамиз
Эртага эл ичида бўлса-да достон бу кеча.

Неки бўлса розидир Чоршамъ мунаввар тонггача
Ёр ила боқий бўлиб қолгай қадрдон бу кеча.

Рухни озод этгил бало-қазолардан,
Йироқ юргил гийбат, фитна, низолардан.

Ғофил банда умри ўтар ҳасад ила
Баланд тургил бундай ожиз казолардан.

Меҳр кўйгил ҳатто қурту-қумурсқага,
Ор этмагил қўли очиқ гадолардан.

Отаверма фақат ерга томирингни
Умрингга боқ гоҳо олис фазолардан.

Ҳар нарсани қадр айла, зое этма,
Эзгу иш деб воз кеч кайфу сафолардан.

Шодон яша, шарафли бил ҳаётингни,
Ибрат олгил донишлардан, даҳолардан.

Амал қилмас экансан бу шартга, Чоршамъ,
Қутулмассан у дунёда жазолардан.

Дунёни ҳис этурман туйғуларим етгунча,
Дарду алам чекурман қайғуларим етгунча.

Кўнгил деган неъматнинг сир-асрори беадад,
Қаърига кўз тикурман сезгиларим етгунча.

Етишимаса ҳаётда омад, бахту саодат,
Ҳаю ҳавас этурман орзуларим етгунча.

Тушларимга кирар гоҳ ўнгимда кўрмаганим,
Уйғонмайин ётурман уйқуларим етгунча.

Мени тушунмагувчи гофил, жоҳил, бемурод,
Одамлардан кулурман кулғуларим етгунча.

Бандасидан умидим қолмади бу жаҳонда,
Худога дод этурман ху-ҳуларим етгунча.

Зулмат қўйнида гарчи ҳаёти жаводоним
Чоршамъ бўлиб ўтурман ёғдуларим етгунча.

Уйғун РЎЗИЕВ

ИККИ ҲИКОЯ

РОБИЯ

Кўлида офтоба кўтариб, маъюсгина бош эгганча оёқ судраб келаётган аёлни кўрганлар унга ачиниш билан қарашар, саломига меҳрибонлик билан алиқ олишар, кейин ортидан қараб: “Эссизгина, шундай аёл бахт нималигини билмай ўтаяпти”, – дея пичирлаб кўйишар эди.

Бир кун кайвони кампирлардан бири уни йўлда тўхтатиб: “Робия, қизгинам, ҳадеб қабристонга бора-версанг одамлар сени эси оғиб қолибди, деб ўйлашади. Ғам-ташвиш ўткинчи, ўзингни қўлга ол, болам. Тўрт кунлик дунёда фақат ҳасратга тўлиб қолма”, – деди. Робия бош ирғаб қўйди-да, индамай йўлида давом этди.

У эри билан ўн беш йил бирга яшади. Ҳаётнинг аччиқ-чучугини бирга тотди. Оилаларда бўлиб турадиган одатий жанжаллар уларга бегона эди. Шундоққина бир девор қўшни яшайдиган Султоналиникида ҳақоратли сўзларга тўла бақир-чақирлар тинмасди, лекин буларнинг уйида эса мудом жимжитлик, пашша учса, эшитгулик эди. Шу боисданми, эр-хотин секин овозда гаплашиб ўтиришарди. Зотан, фарзандсизлик икковини ҳам изтироблар гирдобига солиб қўйган, буни бир-бирига сездирмасликка уринишса-да, иккаласининг ҳам ич-этини ана шу дард тимдалаб ётарди. Шунинг учун ҳам иккаласи бир-бирини ниҳоятда авайлар ва шунинг баробарида бир-биридан хавотир ҳам олар, энг сўнги сўз қачон айтилишини изтироб билан кутишар эди. Аммо эри “кет” демади, Робия “кетаман” демади, шу тахлит сўнги сўз то улар бир-бирларидан жудо бўлгунга қадар ҳам айтилмасдан қолаверди.

Эри кутилмаганда жигари хастраланиб бу дунёни тарк этди. Ана ўшанда Робия ёлғизлик қанчалар азоб эканлигини юрак-юрақдан ҳис қилди. Ҳайҳотдек ҳовлида якка ўзи қолди. Уйга кирса ҳар бир буюмдан

эрининг нафасини сезиб, кўзига жикка ёш куйиларди. Кечалари кўзларига уйқу келмай, юзини ёстиққа босиб юм-юм йиғларди. Дил ёрай деса дардини тинглайдиган, хасратига қулоқ тутадиган бирор кимса йўқ. Иш билан овунай деса, шу тобда қишлоқда иш тайёр турганмиди? Кундузи ҳовли этагидаги экин-тикинларга сув тараб, бегона ўтлардан тозалаб ўзини овултгандай бўларди. Лекин тун уни беаёв қийноққа соларди. Бош олиб кетай деса, ота-онаси ҳам аллақачон оламдан ўтиб кетишган. Акаси Бердимурод билан укаси Турдимурод эса бир ота-онадан туғилган жигарларга сира ўхшамас, кундакунора ораларида жанжал чиқиб турар, ҳай демаса бир-бирига болта кўтариб қолишдан ҳам қайтмас эди. Ёнма-ён ҳовлида яшашса-да, бир-бирининг ҳовлисига адашиб битта чўп ўтиб қолгудай бўлса ҳам аввал хотинлари даҳанаки жанжални бошлаб беришар, ортидан ака-ука енг шимариб бир-бирига мушт ўқталиб, жиққамушт бўлишар эди. Одамлар уларни мурасага чақиравериб чарчашди, охири уларнинг жанжалларига аралашмай қўйишди. Узоқдаги кишнашар, яқиндаги тишлашар, деганлари шу экан-да, дея қўлларини ювиб, қўлтиқларига уриб қўя қолишди. Ана шундай аҳволда яшайдиган ака-укасиникига Робия қайси юрак билан кириб борсин?

Эрининг акаси Султонали эса ичкиликка мукка-сидан кетган. Хотини Ойзода уззукун қарганишдан жағи чарчамайдиган аёл. Уларнинг саккиз нафар фарзанди бор, лекин ҳаммаси қиз. Биринчиси қиз бўлиб туғилганидаёқ Султонали хотинини сўккан, иккинчиси ҳам қиз бўлиб туғилганда эса қулоғи остига тарсаки ҳам туширган эди. Берганига шукр қилишни билмаган бандасининг феълидан худонинг ҳам қаҳри келган шекилли, уларнинг кейинги болалари ҳам қиз туғилаверди. Ойзода ҳар гал қорин боғлаганида ўғил туғаман, деб ният қилади. Аммо мана, саккизинчиси ҳам қиз бўлди. Ҳар гал чақалоқлар туғилганда, Султоналини қўятуринг, Ойзоданинг ҳам уларга қарагиси келмас, кўкрагини ҳам мажбурлиқдан уларга тутқазарди. Саккизинчисига Ўғилой деб ном қўйишди. Бу Ойзоданинг, ҳали яна туғаман, буниси бўлмаса кейингиси ўғил бўлар, деган илинжи борлигидан дарак берарди.

Робия картошка экилган эгатни чопиқ қилиб ерни юмшатаркан, юраги сиқилганидан кетмонни зўрға кўтариб ташлади. Султонали келди-ю, унинг сиқилган юрагини баттар вайрон қилиб кетди.

– Келин, – деди у маст бўлса-да, аллақандай босиқлик билан, – укам-ку бу дунёдан армон билан ўтиб кетди. Энди кўриб турибман, сен ҳам қийналаяпсан. Якка ўзинг бир ҳовлида яшасанг, баттар эзиласан. Ундан кўра, ана, бизникига ўтиб яшайверсанг ҳам бўлаверади. Ойзода овсинингга қарашиб юрасан. Бу ҳовлини энди сотсакмикан, деган режам ҳам йўқ эмас.

Робия ялт этиб унга қаради. Кейин ёш куйилиб кела бошлаган кўзини олиб қочиб, қўлидаги кетмонга суяниб қолди.

– Йўқ, тагин сен кўнглингга олма, бу бир режа, холос. Хоҳласанг, шу ерда яшайвер. Лекин аёл бошинг билан бир ўзингга оғир бўлармикан дейман-да.

Робия индамади. Султонали бир муддат ерга қараб каловланиб турди-да, кейин судралган кўйи изига қайтди. Робия кетмонга суянган кўйи узоқ йиғлади. Унсиз йиғлаганидан елкалари учиб тушар, кўрган киши уни ич-ичидан завқланиб кулаяпти деб ўйлаши мум-

кин эди. Ҳа, у унсиз йиғлаганида гўёки кулганга ўхшаб кетарди. Бир гал у одатдагидай сув тўла офтобани кўтариб қабристонга кетаётганида Ойзода минг бир шубҳага бориб, катта кизига унинг ортидан пойлаб бо-ришини тайинлаган, қиз эса бу ишни партизанлардек қойилмақом қилиб бажарган, дўмпайган қабрлардан бирининг ортига яшириниб уни роса кузатган эди. Робия эрининг қабри бошига келиб, тиловат қилган, чўккалаб ўтирган кўйи сассиз йиғлаган, сўнг қабр атрофини супуриб-сидириб, майсалар устига офтобадан сув куйиб келган эди. Унинг елкалари силкиниб-силкиниб йиғлаганини кўрган қиз онасига: “Робия янга овоз чиқармай роса кулдилар”, – деб айтиб берди. “Овсар бўлиб қолибсан, одам қабристонда ҳам кулади-ми, тагин бир умр суйиб ўтган эрининг қабр бошида-я?” – деди Ойзода. “Билмадим, балки чайқалиб-чайқалиб дуо ўқигандир. Кўзимга бу кулгандек кўринган бўлиши ҳам мумкин. Ахир, у ерда юрагим ёрилай деди-да. Қабристон жуда кўрқинчли жой экан. Энди ҳадемай лабларимга учуқ тошиб чиқса ҳам керак. Қаёқданам гапингизга кириб ўша ерга бора қолдим-а”, – дея қиз титраб-қақшаб гапирди.

Робия чала қолган эгатни чопиқ қилиб бўлай деганида кеч кирган эди. У кетмонни бир четга қўйиб, ариқдаги сувга юз-қўлларини чайди. Муздеккина зилол сув юзига хуш ёқди. У кафтига сув олиб юзини қайта-қайта чайверди. Гўё шу сув унга таскин бераётгандек, шу сув юзига қалқиб чиққан армонларни, алам ва изтиробларни юваётгандек туюларди унга. Бироқ дунёнинг дардини ювиб келаётган мана шу сув ҳам унинг хасратларини бутунлай пароканда қилолмади.

Нонуштага дастурхон ёзди-ю, томоғидан бир пиёла чой ҳам ўтмади. Кўзига уйқу келмаган, чироқ шуъласига термулиб узоқ ўтирди. Хаёллар уни тўрт томонга тортқиларди. Қўшни ҳовлидаги кечки шовқин-сурон ҳам аллақачон тинган, чигирткаларнинг чириллаши бир маромда давом этар, ариқ бўйидаги қурбақалар ҳам уларга жўр бўлаётган эди. У ана шу овозларга сеҳрланиб қулоқ соларкан, уйнинг тўрт бурчагига бир-бир назар ташлади. Мана шу тўрт девор ҳам, уни кўтариб турган мана шу ер, анави буюмлар, ҳатто чигирткаларнинг чириллаши-ю, қурбақаларнинг қуриллашлари ҳам унга омонат туюла бошлади. “Бу уйга келиб нимаики топган бўлсам, баридан айрилаяпман, – дея ўйларди у. – Ҳадемай мана шу тўрт деворни ҳам мендан тортиб олишади. Икки жоннинг иссиқ нафаси, қувончу ташвишлари, олам-олам орзулари сиққан шу уйга энди якка ўзим ҳам сиғмай қолаяпман. О, менинг ўтган кунларим. Бахтсизман деб ўйлаган кезларимда ҳам бахт менинг теграмда парвона экан. Мана эндигина мен бутунлай ёлғизман. Энди қайга бора, қайси остонага бошимни урай?”

У елкасига рўмолини ташлаб, ҳовлига чиқди. Оҳиста эсаётган шабада ариқ бўйидаги райҳон ва ялпизларнинг майин ифорини атрофга ёймоқда эди. Кўкда юлдузлар чарақлар, қўл чўзса етгудек пастлаганга ҳам ўхшарди. Робия хушбўй ҳаводан нафас олиб, юлдузларга узоқ термулиб қолди. Чигирткаю қурбақаларга жўр бўлиб юлдузлар ҳам “сим-сим” куй чалаётгандек туюлмоқда эди. Шу пайт гўдакнинг йиғлагани барча сеҳрли овозларни босиб кетди. Робия шартта йиғи келаётган томонга қаради. Ойзоданинг бешигидаги

чақалоғи одатдагидек ярим тунда йиғисини бошлаган эди. Робия ўша томонга бир неча қадам ташлади ва девор оша кўшни ҳовлига қаради. Ҳамма уйқуда, қимир этган шарпа кўринмайди. У алламаҳалгача деворга суюниб турди. Гўдак ҳамон чинқириб йиғларди. Йиғи авжига чиққан сайин Робия тоқатсизланаверди. Ўтирди, турди, ҳовлида у ёқдан-бу ёққа юрди. Чақалоқ зор йиғлаб уни чақираётгандек эди.

Робия кўшни ҳовлига ўтиб, уй олдига борди. Қия очиқ турган деразадан ичкарига мўралади. Ойзода ҳам, қизлари ҳам ҳеч нарсани парвойига келтирмай пишиллаб ухлашарди. Султонали эса чақалоқ йиғисига тоқати йўқлигидан бошқа хонада ухлар эди. Робия деразани оҳиста чертди. Титроқ овоз билан Ойзодани бир-икки чақирди. Гўдакнинг чириллаб йиғлашини эшитмаган аёл бунинг синиқ овозини қаёқданам эшитсин. Чақалоқ бир жойи оғригандек зорланиб-зорланиб йиғлади. Робия ташвишланиб, оёғи куйган товукдай у ёқдан-бу ёққа юраверди. Чақалоқ йиғлай-йиғлай бўғилди. Кейин овози хириллаб, йиғиси тинди. “Гўдаккина чарчади, ичи куйиб кетди бечоранинг”, – дея ўйлади Робия ва ундан хавотирланиб яна деразадан ичкарига мўралади. Ҳамма бир зайлда ухлар, чақалоқни ҳам уйқу элитган, лекин кўп йиғлагани боис тез-тез ҳикилламоқда эди. Робия ўз соясидан кўрқиб кетди. Уни шу алфозда Султонали ёки Ойзода кўриб қолгудек бўлса қиёмат қойим бўлиши турган гап эди. У астагина дераза тагига чўқди. Тиззаларини кучоқлаб, бошини деворга суюганча мудради.

Мана шу дераза тагида у кўпдан-кўп тунларни ўтказган. Боиси, Ойзоданинг қизлари бундан аввал ҳам кўп йиғлаган. Ярим тунда чақалоқнинг йиғиси учун бу уйқуларвар хотин ширингина оромидан сира ҳам кечгиси келмас эди. Шунда Робия чақалоқнинг йиғлашига тоқат қилолмай ўрнидан туриб, гўдак ётган уй олдига борарди. Бир гал тоқати тоқ бўлиб, ниҳоят деразани қаттиқ тақиллатиб, Ойзодани зўрға уйғотди. Ойзода уйғонишга уйғонди-ю, лекин Робиянинг деразадан мўралаб турганини кўриб юраги тарс ёрилай деди. У биғиллаб йиғлаётган чақалоғи бир ёқда қолиб, бемаврид ҳаловати бузилган девдек Робияга ўшқира кетди. Жанжал-тўполон кўтарилди. Шовқин-сурондан эри ҳам уйғониб кетиб, шоша-пиша етиб келди-да Робияни Ойзоданинг чағалидан қутқариб олди. “Бола уларники, қандай қараса ихтиёр ўзларида. Сен кўпам жонсарақ бўлавера. Мана кўрасан, Тангрим бизга ҳам фарзанд беради ҳали. Ўшанда болангни ҳумордан чиққунча парваришлайсан”, – деган эди эри. “Улар қиз болани фарзанд ўрнида кўришмётган бўлишса, айтинг, чақалоғини бизга беришсин. Ўзимиз катта қиламиз”, – деди Робия. Эри узоқ ўйланиб юрди ва ниҳоят янгаси билан акасига машақат солиб кўрди. Бу гапни эшитиб Ойзода тарашадек ловуллаб ёнди. Шундан сўнг бу мавзуда қайтиб оғиз очилмади. Аммо тунлари чақалоқ йиғиси эшитилганда Робия барибир дераза остида мук тушиб, унинг тинчланишини кутадиган, унга қўшилиб ўзи ҳам йиғлайверадиган одатини қанда қилолмади.

Гўдак яна ингради. Робиянинг қайрилма киприкларини майин патлари билан оҳиста сийпалаб ўйнаётган уйқу қушлари яна учиб кетди. Туннинг ҳам сийи битай деб қолган, ҳадемай тонг фаришталари эшик қоқиб қоладиган палла эди. Боягина чарчаб ухлаган гўдак

яна куч ғамлади шекилли, бор овозда йиғламоққа тушди. Робиянинг юраги яна ҳаприқди. Таваккал қилиб деразадан мўралади-да, Ойзодани чақирди, деразани тақиллатди. Жавоб бўлмади. У деворга бошини тираганча чора ахтара бошлади. Шунда кутилмаганда хаёлига бир фикр келди-ю, аввалига сесканиб кетди, кейин эса зум ўтмай, шу фикр унинг қатъий қарорига айланди. “Шундай бўлиши шарт”, – деди у ва очиқ турган деразадан юрак ютиб ичкарига кирди. Бешик ёнига энгашиб, эҳтиёткорлик билан чақалоқнинг юзини очди. Унинг кўл-оёқларини бўшатиб, эгнидаги кўйлақчасини ечди. Кўйлаги жикқа ҳўл бўлиб кетган эди. У чақалоқни бешик ёнида ётган латта-путталарга ўради-да, бағрига маҳкам босиб, ташқарига чиқди.

Тонг маҳали Султоналининг уйида тўс-тўполон бошланди. Ҳаммалари йиғи-сиғи қилиб чақалоқни қидира бошлади. Аввал уй ичини, ҳовлини обдон қараб чиқишди. Кейин кўни-кўшнилардан суриштиришди. Чақалоқнинг бир кечада бешиқдан ўғирлаб кетилиши бутун қишлоқни кўрқувга солиб қўйди. Ҳамма ҳайрон, ҳамма лол. Ниҳоят Робиянинг уйига кириб қарашганда ҳаммаси аён бўлди: бу ерда энди уни боғлаб турадиган ҳеч кими ва ҳеч нарсаси қолмаган аёл гўдакни бешиқдан ўғирлаган-у, боши оққан томонга қочган. Уйқуси сийрак бир-икки одам сахар чоғи бола кўтарган аёлнинг қуёшчиқар томонга қараб кетаётганини кўрганликларини айтишди. Миш-мишлар, ғийбатлар болалагандан-болалади. Ҳар ким хаёлига келганини ўйлайди, оғзига келганини гапирди. Бола ўғирлаган аёл эл оғзида дoston бўлди. Бу дostonнинг овозаси эса бу ерлардан жудаям олислаб кетган, сершовқин шаҳарнинг гадоитопмас жинкўчасида яшаётган Робиянинг қулоғига етиб бормади.

Қишлоқда эса ақл бовар қилмас ушбу воқеани одамлар бир неча йиллар кўпиртириб, семиртириб гапириб юришди. Аста-секин бўёғини йўқотиб, одамлар бутунлай гапирмай қўйганида орадан ўн етти йил ўтиб кетган эди. Бир куни чошгоҳ маҳали қишлоққа кириб келадиган йўл бошида одамлар оппоқ рўмол ўраб олган бир аёлни кўришди. Ёнида ой мисоли хушсурат қиз ҳам бор эди. Улар қишлоққа кираверишда аввал қабристонга йўл олишди. Майсалари қовжираб, қаровсиз қолган эски бир қабр атрофини супириб-сидиришди, қўлларини дуога очиб, узоқ тиловат қилишди. Аёл кафтлари билан юзини беркитиб йиғлади. Йиғлаганда елкалари учиб-учиб тушди. Бир қарашда у гўёки ич-ичидан кулаётганга ўхшаб кетарди.

Кейин улар қишлоққа оралаб кетишди. Султоналининг уйига етганда бир муддат тўхтаб, ўйланиб туришди. Бир-бирига далда бериб, ҳовлига астагина қадам қўйишди. Ерга тушган ўрикларни қарганиб-қарганиб тераётган Ойзода ҳовли ўртасида туриб қолган аёлни ва бу ерликларга сира ўхшамаган қизни кўриб, бир пас анграйиб қолди. Қаддини кўтариб, улар томонга аста-секин қадам ташларкан, хира торта бошлаган кўзларини қисиб тикилди.

– Робия! – дея бақириб юборди у ҳовли ўртасида мунгайиб турган аёлни таниб. Қўлидаги челак ерга тарақлаб тушди. – Қайтиб келдингми? Қизим қаёқда? – деди титраб-қақшаб.

– Ўғилой қаршингизда. Мана қизингиз, омонатингиз, – деди Робия кўзларидан ёш қуйилиб.

Султоналининг уйи бир зумда тўйхонага айланиб кетди. Унинг шаҳарлик бўлиб кетган таърифда тенги йўқ гўзал қизини кўргани бутун қишлоқ ёпирилиб келаверди.

– Тушимми, ўнгимми, азбаройи Худо, кенжамдан айрилдим деб, умидимни бутунлай узган эдим, – дея тинмай жаврар эди Ойзода.

– Болаларингиз яна кўпайгандир? – деди Робия.

– Йўқ, кенжамни ўғирлатиб қўйганимдан кейин Худо бизга бошқа фарзанд бермади. Лекин, ана, невараларимиз кўпайиб қолди.

Қизлар кенжа сингилларини бири олиб бири қўйиб қучоқлаб бағриларига босишар, ялаб-юлқашар эди.

– Ё Худоё қудратингдан, Робия, қизимни нима билан боқдинг-а? Бошқа қизларимга сира ҳам ўхшамайди. Кўз тегмасин, бунча гўзал бўлмаса бу қиз? – деб Ойзода терисига сиғмай қувонарди.

– Мен унга фақатгина меҳр бердим, холос. Бундан ортиқ ҳеч нарсам ҳам йўқ эди, – деди Робия. – Ўғилой – менинг бахтим, ҳаётим парчаси. Уни оқ ювиб, оқ тардим. Ўқитиб, хунар ўргатдим. Бундай қўли гул чеварни бутун шаҳарни айланиб ҳам тополмайди ҳеч ким. У билан овундим, дардларимга таскин топдим, ҳаётимга мазмун кирди. Лекин энди у вояга етди. Қиз бола бировнинг хасми дейдилар. У ҳадемай турмушга чиқади, ўз мақсади, ўз ҳаёти балан яшайди. Обдон ўйлаб кўрдим, ота-онаси тирик бўлатуриб худди етимчадек турмуш-

га узатсам, ўзимни у дунёю бу дунё кечира олмас эканман. Шунинг учун остонангизга бош уриб қайтиб келдим. У энди ҳамма сирдан хабардор. Ушанда уни ўғирлашга қандай журъат топдим, олиб қочиб тўғри қилдимми ёки йўқми, ҳанузгача ўйлаб ўйимга етолмайман. Илтимос, бир қошиқ қонимдан кечинглар. Нима бўлганда ҳам мен ҳар лаҳзада фақат унинг бахтини ўйлаб яшадим. У албатта бахтли бўлиши керак. Мен борманми, йўқми, сизлар ҳам унинг фақатгина бахтли бўлишига ёрдам беринглар.

– Сен оқила аёлсан, Робия, – дейишди ҳамқишлоқлар. – Ушанда чақалоқнинг ўғирланганини эшитиб, ваҳимага тушган эдик. Бироқ уни сен олиб қочганингни билганимиздан сўнг асло ҳавотирланмадик.

Қиз ҳовлига чиққанида кимдир доира олиб келиб чала бошлади. Ўйин-кулги бошланиб кетди. Ўғилой бениҳоя чиройли рақсга тушди, опалари унга қўшилиб қийқиришди. Атрофга қоронғулик чўкканда эса қиз одамлар орасидан Робияни қидириб қолди.

– Онам қани? Робия онамни топинглар, – деди у жонсарак бўлиб.

Робияни ҳеч қаердан топишолмади. У бу ерлардан бутунлай бош олиб кетганини эрталаб билишди. Қишлоқ чўпонлари кеча шом маҳали оппоқ рўмолли бир аёлни қуёшботар томонга қараб кетиб бораётганида ғира-шира кўрганликларини айтишди.

ТОНГДА ҚАЙТГАН КАПТАРЛАР

– Камол, анавиларни қара, зўр-а?

– Каптарларми, ҳа, зўр.

– Учишини қара, учишини, бир гала бўлиб учишадия.

– Ҳа, ҳақиқатанам чиройли.

– Анави қизили билан чипор рандагисини кузатгин. Учатуриб ўмбалоқ ошиб-ошиб олади. Эҳ, қанийди ўша каптарлар меники бўлса.

– Ҳар доим шуни орзу қиласан. Ундан кўра, ана, бозордан сотиб ол.

– Эсинг жойидами, қачон бизнинг бозорда каптар сотилганини кўргансан?

– Ўзимизда-ку сотилмайди-я, лекин шаҳарга борсанг бозорларда бўларкан.

– Э, бозордан бунақа каптарларни топиб бўлмайди.

Икки дўст ҳар куни дарсдан қайтар чоғ шу йўсин гаплашиб келишади. Мактаб анчагина олис бўлганлиги учун пахта пайкалини қоқ кесиб ўтган тупроқ йўлдан юришга тўғри келарди. Ёгингарчилик пайтларида бу йўллардан юриш жуда азоб. Этикларга ботмон-ботмон лой илашар, кейин мактаб ёнидаги қўлмакка етганларида нақ чорак соат этикларини ювиш билан овора бўлишарди. Айниқса, аёзли кунларда қўллари совуқдан ёрилиб, йиғлагудек бўлишар, шунинг учун ана шу йўлдан онда-сонда биронта трактор ўтиб қолгудек бўлса, улар дарров унинг тиркамасига осилиб олишарди-да, мактаб яқинида сакраб тушиб қолишарди. Дала ўртасидаги ташландиқ шийпон уларнинг кўпинча қўниб ўтадиган жойи эди. Бир пайтлар, бу шийпон колхозчилар дам оладиган жой бўлган. Колхозлар тугатилиб кетганидан кейин бу шийпон ҳам ҳеч

кимга керак бўлмай қолган чамаси, эндиликда бирон кимса қадам қўймайдиган харобага айланган эди. Мана бу иккала болакай учун эса бу нажот қалъасидек бир гап эди. Улар атрофида биронта дарахт кўринмайдиган шу бийдай дала йўлидан юришганида иссиқ кунлари қуёшнинг тафтидан ҳансираб қолишар, шунда шийпон соясида бироз нафасларини ростлаб олишар, совуқ кунларда эса шийпон ичига кириб, кичикроқ гулхан ёқиб исиниб олишар, сумкаларида нонми, майизми, нима бўлса ўшани еб, кейин яна йўлга тушишар эди.

Улар одатларига кўра йўл-йўлакай яна ўша шийпонга киришди. Баҳор келган бўлса ҳам, лекин ҳали қишнинг заҳри буткул кетмаган, айниқса, мана шу яйдоқ далада совуққина шабада эсарди. Икковлон ичкарига кириши билан сумкаларини бир четга қўйиб, гулхан ёқишга киришиб кетишди. Эски яшикларнинг ёғочларини ўртага қалашди.

– Камол, қоғоз олиб кел, – деди Турди сумкасидан гугурт оларкан.

Камол ичкаридаги бошқа хонадан қоғоз олиб чиқди. Бу ерда бир пайтлар колхозчилар учун мўъжазгина кутубхона ташкил қилинган бўлиб, шу хонага уч-тўртта жавон жойлаштирилган, жавонларга тўлдириб китоблар тахлаб қўйилган эди. Китобларнинг кўпи ўрмисча ёзилган, деярли ҳаммаси партия ғоялари ҳақида эди. Шунинг учун уларнинг энди ҳеч кимга кераги ҳам йўқ, чанг босиб сочилиб ётар, ойналари синиб битган деразадан кирган шамол қоғозларни учириб ўйнардди.

Гулхан «чирс-чирс» овоз чиқариб ёнди. Болалар гулхан атрофида қўллари ишқалаб, исиниб олишди.

– Камол, – деди Турди кўзлари порлаб, – биз ўша каптарларни ўзимизники қилиб олишимиз керак.

– Қандай қилиб?

– Айтишларича, Маша хола каптарларини ҳеч кимга сотмас экан. Ўзимиздан бир-икки синф юқориди ўқийдиган болалар бориб оғиз солиб кўришган экан, унамабди. Ўлсам мени шу каптарлар кўмади, сотсам уларга хиёнат қилган бўламан, дебди.

– Ундай бўлса ростдан ҳам ҳеч кимга сотмайди, Маша хола қайсар кампир.

– Сотиш-сотмаслигига қараб ўтираимизми.

– Бўлмаса нима қилмоқчисан?

– Шартта ўғирлаймиз-қўямиз.

– Йўқ, бу яхши иш бўлмайди.

– Нега энди, бундан осон иш йўқ. Кампир ёлғиз яшайди. Салгина қоронғи тушса ҳеч нарсани кўрмайди ҳам. Нафсиламрини айтганда, ўзи энди унга каптарларнинг нима кераги бор? Шарти кетиб парти қолган. Ҳадемай ўлса каптарлар эгасиз қолади.

– Ана ўшанда олақол уларни.

– Йўқ, каптарлар акли жониворлар. Эгаси ўлганини билганидан кейин ҳеч кимга тутқич бермайди. Ҳаммаси ҳар ёққа учиб кетиб, ёввойи каптарларга айланади.

– Э, барибир бўлмайди.

– Ҳа, сен билан ҳеч нарса қилиб бўлмайди. Сенинг онанг жуда яхши кўради ўша кампирни, – деди Турди ва пасайиб қолган оловни тепкилаб-тепкилаб ўчирди-да, йўлга тушди.

Улар йўлда индамай кетишди. Камол кампир ҳақида ўйлаб борарди. Ҳақиқатан ҳам унинг онаси ўша кампирни яхши кўради. Кўпинча нон ёпганида тандирдан узилган иссиқ нондан бир жуфтини унга илинарди. Баъзан ўзи олиб бориб берар, гоҳида Камолни жўнатиб оларди. Маша холани нега бунча яхши кўрасиз, деб Камол онасидан сўраб ҳам кўрган. «Сени туққанимда ўша аёл доялик қилган, – деган эди онаси. – Сал бўлмаса сендан айрилиб қолаёзган эдим. У сени ҳам, мени ҳам ўлимдан қутқариб қолган. Кейинчалик сенга қон қуйиш керак бўлганида унинг ўзи қон берган эди. Шунақа, у одамлардан қонини ҳам, жонини ҳам аямайдиган дўхтир эди». Камол азбаройи қизиқиб, асли ўзбек бўлмаган бу аёлнинг бу ерларга қандай келиб қолганлигини ҳам сўраган эди. У асли Одессада яшаган. Гитлерчилар уруш бошлаганида у ҳали ёшгина қизалоқ бўлган. Уларнинг уйи уруш алангаси ичида қолган. Ота-онаси ва яқинлари ана шу вайроналар остида қолиб ҳалок бўлишган. Шундан сўнг у эвакуация қилинганлар қаторида Тошкентга келиб қолган, урушдан сўнг тиббиёт техникумида ўқиган ва Байрам деган ўзбек йигитга турмушга чиққан эди. «Байрам бува ҳам содда, оқкўнгил одам эди, – деди онаси Камолга улар ҳақида ҳикоя қилиб бераркан. – Маша холани юқоридагилар йўлланма билан бизнинг қишлоғимизга жўнатишган. Ўшанда қишлоғимизда эндигина касалхона қурилган эди. У билан бирга Байрам бува ҳам келиб, мактабда ҳарбийдан дарс бера бошлаган. Уларнинг ўғли Рустам шу ерда туғилган. Лекин Байрам бува кўп яшамади. Урушдан ярадор бўлиб келган экан, шу яраси унга кўпдан-кўп азоб берди. Шу жароҳат туфайли ҳаётдан кўз юмди». «Ўғличи, ўғли, у қандай қилиб ўлган?» – қизиқиб сўрарди Камол. «У ҳам урушда ўлган», – гапни лўнда қилиб қўяқоларди онаси. Камол барибир ҳоли-жонига

қўймай сўрайверарди: «Қанақасига, ахир, уруш пайтида Рустам ака туғилмаган-ку?» «Э, болам, яқин ўтмишда ҳам уруш бўлган. Афғонистонда бўлган. Рустам аканг аскар бўлиб ана ўша урушга борган, у ердан эса тирик қайтиш унга nasib этмади. Бечора ўғлон, кампирнинг яккаю ёлғиз боласи эди».

Рустамни Турди ҳам, Камол ҳам яқиндан кўрмаган. Рустам армияга кетганида улар ҳам кичкина бола эди. Лекин мактабда унинг аскарликда тушган каттагина суратини ҳар куни кўришади. Сурат ёнига у ҳақдаги кўп яхши гаплар ёзилган. Одамлар ҳам Рустам тўғрисида кўп гапиришади. Турдини қизиқтирган гап шуки, Рустам болалигидан каптарларга ишқибоз бўлган. Аввалига унинг тўрт дона каптари бўлган, сўнг ўша каптарлар ўз-ўзидан кўпайиб, ҳозир ўттизтагача етган.

– Менга қара, Турди, – деди Камол ниҳоят қишлоққа етишганида. – Балки ҳозир бориб Маша холадан каптарларни бизга сотишини илтимос қилиб кўрармиз-а?

– Фойдаси йўқ дедим-ку сенга, – деди Турди бурнини тортиб.

– Кўнглим сезаяпти, хўп дейди, юрақолгин энди.

– Қўймадинг-қўймадинг-да, майли.

Улар тўғри ўша томига каптарлар қўниб турган уйга боришди. Ҳовлида нималардир қилиб ивирсиб юрган кампир болаларни кўриши билан мункайиб қолган қоматини бироз кўтариб, кафтини пешонасига соябон қилиб қараб турди. Болаларнинг саломига бошини ирғаб алик олди.

– Маша хола, биз, ҳалиги.. – чайналди Камол, – каптар сотиб олмоқчи эдик...

Кампирнинг юзи буришди. У кулдими ёки ижирғандими, болалар буни англай олишмади. Кейин бир оғиз ҳам гапирмай уйга кириб кетди.

– Айтгандим-ку сенга, – деди Турди норози бўлиб.

У том устига қўниб турган каптарларга суқланиб қаради. Қанийди ҳозир ҳовли бурчагида ётган анави нарвонни қўйиб томга чиқса-ю, каптарларни битта-битта ушлаб олса... Турди бармоқларини оғзига солиб чўзиб-чўзиб ҳуштак чалди. Каптарлар аввалига бир нарсани эслагандек бўйинларини чўзиб бир-бирларига аланглади, безовталанди, кейин бошқа тоқат қилолмай, потирлаб қанотларини қоққанча осмонга кўтарилди. Улар ҳуштак чалинган сайин завқланиб учишарди. Турди алам билан чўзиб-чўзиб ҳуштак чалди-да, қўлини силтаб, то уйига етиб олгунча осмонга қарамади.

Улар кампирдан хафа бўлиб юришди. Орадан бир ҳафта ўтгач, мактабдан қайтатуриб яна ўша шийпонга кирганларида Турди атрофга сирли аланглаб, шивирлади:

– Камол, сенга бир нарса кўрсатайми?

Камол унга ҳайрон бўлиб қаради. Чамаси Турди унга жудаям сирли ниманидир айтмоқчидек, гўё ҳозир киприк қоқиб юборса айтмай қўядигандек туйилди.

– Бу ёққа юр, – деди Турди ва ертўланинг қопқасини эҳтиёткорлик билан очди.

Ертўла деярли қоронғи, фақат ойнали туйнуқдан тушаётган ёруғлик бу ерни ғира-шира ёритиб турарди. Улар қийшайиб қолган ёғоч нарвонга оёқ қўйиб секин ертўлага тушишди. Димоғига урилган ачимсиқ зах ҳидидан Камолнинг кўнгли айниди. Лекин шу заҳоти потирлаб учган каптарларни кўриб кўнгли айниганини ҳам унутиб юборди.

– Ўғирладингми? – деди Камол ажабланиб.

– Ҳа, шанба куни кечкурун томга чиқиб инларига қўл тиксам, ҳаммаси донг қотиб ухлаб ётган экан. Мана бу қопга ҳаммасини жойладим-да, жуфтакни ростладим, – деди Турди бир четда ётган эски қопни кўрсатиб.

– Бекор қилибсан. Энди кампир билиб қолса нима бўлади?

– Билмайди. Бу ерни искович ит ҳам тополмайди.

– Ҳар доим шу ерда сақламоқчимисан?

– Улар то менинг кўлимга ўргангунча шу ерда сақламасам бўлмайди. Ҳозир уйга олиб борсам, ташқарига чиқаришим билан кампирнинг уйига учиб кетади, ўша ёққа ўрганиб қолган. Кейин, уйдагиларга ҳам бирон жўялироқ баҳона топиб қўйишим керак. Ўғирлаганимни сезиб қолишса соғ қўйишмайди.

Каптарлар ўзларини ёруғлик тушаётган туйнукка уришарди. Шунда Турди улардан бирини осонгина ушлаб олиб, Камолга кўрсатди. Камол ҳам уни авайлабгина ушлаб кўрди. Каптар ҳақиқатан ҳам гўзал жонивор эди. Болалар унинг патларини силашди, қанотларини ёзиб кўришди, бениҳоя завқланишди.

Кампир тонгда ҳовлига чиқди. Ноодатий жимжитликдан хавотирга тушди. Айвондаги челақдан бир косача дон олди-да, ҳовлига сочди. Ҳар гал дув ёгилиб тушадиган каптарлар бугун кўринмади. Кампир ҳайрон бўлиб атрофга, кейин том устига қаради. Қир ортидан эндигина кўтарилган қуёш нуридан унинг кўзлари қамашди. Сўнгра у кафтини соябон қилиб яна томга қаради. Каптарлар эса ҳеч қаерда кўринмас, сас-садо ҳам бермас эди. Кампир аъзойи-бадани жимирлаб, бир зум ўйланиб қолди. Қўллари шалвираб, коса ерга тарақлаб тушди. Унинг кўзларига ёш қалқиди. Қулоқлари шанғиллаб, ғалати шовқинлар, аёллар ва болалар чинқириғи, бомбаларнинг даҳшатли портлашлари эшитила бошлади. Кампирнинг нурсиз кўзлари кўрқувдан катта-катта очилиб, чор-атрофга аланглади. Кейин кафтлари билан қулоқларини бекитиб, уйга деярли чопиб кирди ва ёстиққа юзини босиб узоқ ётди. Қулоқларидаги шанғиллаш анча вақтгача тинмади. Кўп йиллардан бери бундай шовқин ва даҳшатлар уни безовта қилмай қўйган эди аслида. Унинг қулоқларига каптарларнинг «қукур-қукур» овози эшитилиб турар, кампир ҳовлига дон сочганида каптарларнинг бирваракайига учиб тушиб, «тик-тик» овоз чиқариб дон чўқишлари уни яйратиб юборар эди. Бугун улар учиб тушмади, ўша «тик-тик» овозлар эшитилмади. Аллақачон қуёш чарақлаб кетган бўлса-да, атрофда кўрқинчли сукунат ҳукм сурарди.

Кампир ўзига ишонқирамай яна ҳовлига чиқди. Барибир каптарлар кўринмади. Ерга сочилган донларни эса чумчуқлар ва мусичалар чўқимоқда эди. «Каптарлар мени ташлаб кетишибди, – дея ўйлади у. – Энди шу фариштамонанд жониворларга ҳам керагим бўлмай қолибди».

У телбасифат гандираклади. Яна ичкарига кириб, ўрнига чўзилди. Эридан ҳам, ўғлидан ҳам айрилгач, ана ўша каптарлар кампирнинг суянчиғи бўлиб

қолган, у ўша қушлар билан тиллашиб, ҳасратлашиб кун ўтказиб келаётган эди. Улар билан гаплашганда гўё рўпарасида шунчаки қуш эмас, ўғли тургандек туюлаверарди. Рустам шу каптарларни жон-дилидан яхши кўрар, уларга атаб инлар ясаган эди. «Каптарлар тинчлик бор жойда учади, болам, каптарларингнинг бориға шукур», – дер эди кампир уларнинг учишини кўрганда.

Кампир энди бутунлай ёлғизланиб қолганини ич-ичидан ҳис этар, тақдир унга тақдим этган барча мушкулликларни хаёлидан ўтказиб, юм-юм йиғларди. Қулоқлари тинмай шанғиллади. Уч кун давомида уни бирон тирик жон йўқламади. У бир чимдим туз тотмади, бир қултум сув ичиш ҳам эсига келмади. Телбасифат бўлиб ҳовлига чиқар, уйга кирар, челақдан дон олиб ерга сочар, чамаси, нима қилаётганини ўзи англай олмаётган эди. Кейин у ёстиқдан бутунлай бош кўтармай қўйди.

Турди билан Камол эса шу уч кун мобайнида ҳар куни эрталаб ҳеч кимга билдирмай сумкаларига бир ҳовучдан дон солиб чиқадиган, мактабдан қайтишида кечгача шийпон ертўласида қолиб кетадиган бўлишди. Учинчи куни эса Камолнинг онаси ҳали ҳовлига кирар-кирмас кўлига бир жуфт иссиқ нонни тутқазиб, кампирни кикига жўнатди. Камол кампирнинг уйига иккиланиб-иккиланиб борди. У аввал кампирни чақирди, жавоб бўлмагач, секин ичкарига мўралади. Кампир тўшагида донг қотиб ётарди. Камол бир лаҳза кампирга тикилиб турди-да, кейин кўрқиб кетиб, ортига тисарилди. Қўлидаги нонни хонтахта устига қўйиб, югурганча ортига қайтди. «Маша хола ўлиб қолибди, – дея ўйлади у. – Агар каптарлари ўғирлангани аламига ўлиб қолган бўлса-чи? У ҳолда уни биз ўлдирган бўлиб чиқамиз. Нима қилиб қўйди-я бу ландовур Турди». У ҳозироқ шийпонга қараб югурмоқчи бўлди-ю, лекин юраги дов бермади. Қоронғилик чўка бошлаган, бундай кезларда ҳувиллаган даладаги харобага бориш кўрқинчли эди. У кечки овқатни ҳам безовталиқ билан еди. Кечаси деярли ухламади. Кўзларини юмиши билан кампирнинг қотиб қолган мурдаси кўринаверди. «Каптарларни жойига қайтариш керак, – ўйлади у, – йўқса эртага Маша холани кўмишга олиб кетаётганларида каптарлари йўқлигини билиб қолишса, ҳамма қидиришга тушади. Кейин каллам кетди деявер».

Ниҳоят у тонг ғира-ширасида шийпонга қараб чопди. Ертўлага тушганида каптарлар ҳали мудраётган эди. Уларни осонгина ушлаб, қопга солди-да, ортига қайтди.

Кампир қанча ётганини билмади. Деразадан тонг шуъласи туша бошлаганда қулоғига таниш овозлар эшитилди. Бу каптарларнинг «қукур-қукур» овози эди. Шунда кампирнинг жонсиз бармоқлари оҳиста қимирлади. Бадани билинар-билинемас жимирлаб, сўлғин юзига қон югурди. Унинг аллақачон мурдага айланаётган танасига жон кирди. У секин-аста ёстиқдан бошини кўтариб, деразадан ҳовлига қаради. Каптарлар дон ахтариб, ерга «тик-тик» тумшуқ уришаётган эди. Кампирнинг юзига табассум ўрмалади. У соғиниб қолган каптарларига дон сочмоқ учун айвонга чиқди.

Зумрад МАШАРИПОВА

Менинг исми мажнунтол

* * *

Кўзга жуда иссиқ, гўзал кўринди,
Ёраб, бундай малак яна қайда бор?!
Баҳорга ўхшайди кийган кийими,
Ой каби жамоли бирам беғубор.

Номини қўшиқда жўшиб куйлайман,
Сурати хаёлда жонланар такрор.
Туну кун шу гўзал қизни ўйлайман,
Сирларини ҳеч кимга этмайди ошкор.

Кокили товланиб ер юзин силар,
Самога бир бора кулиб боқмайди.
Ўзини ям-яшил кўйлакка безар,
Қишининг бўронлари унга ёқмайди.

Тавба, хислатлари жуда галати,
Ўйланиб ўйига етмайди зинҳор.
Дўстим, менинг исми мажнунтол эрур,
Бошқа бирор нима сўрама бекор...

ЙЎЛ ТААССУРОТИ

Гулдирос овоз-ла елади поезд,
Йўллар ҳам, боғлар ҳам қолар орқада.
Бекатларда кутиб турар одамлар,
Қаранг, дўстлар, поезд келяпти, ана!

Гулдурос овоздан чўчиб гунчалар
Яшил рўмолига беркиниб олди.
Кўкни чирмаганда қоп-қора қурум
Издан нимадир пичирлаб қолди.

Сойдаги тўлқинлар чайқалиб хумор,
Поездлар мисоли шошқин чопарди.
Гуллар ҳам иболи қиздек уялиб,
Алвон матоларга юзин ёпарди.

Яйраб, самоларда янграйди кўшиқ,
Дилимда жўш урди бир ажиб шеърлар.
Юрак сатрларга бўлганда интиқ,
Дилда уйғонади ширин туйғулар...

СУКУНАТ

Атрофда сукунат эрур ҳукмрон,
Богда хазонларнинг йўқолди тинчи,
Гўё менга сукунатдир меҳрибон,
Куйлаш япроқларнинг ёлғиз илинжи.

Қариши турди менга хазон боғлари,
Сукут сақлолмадим ортиқ бир нафас.
Куз билан мулоқот қилган чоғларим
Барги хазон голиб, фақат мен эмас.

Сукунат ҳам кетди охир йироққа,
Унут бўлсин жим-житликнинг хошири.
Куйлаб-куйлаб қолсам оташ титроқда
Ўртанмасин ёлғизлик хавотири.

Сукут, энди сенга қўл силтайин мен,
Бир юракнинг мусиқасин чалаяпман.
Ўзинг билан ўзинг фақат дўст бўл сен,
Қувончларга пешвоз чиқиб бораяпман.

Илҳом КАРОМ

Дунё павоф қилса арзиди, эркам

* * *

Эсимга тушади, пудина-ялпиз,
Димогимни ёриб бўй ўтганида.
Кўргим келаверар кимнидир ёлғиз,
Кимнидир бир фаслаб унутганимда.

Кеча тўполончи тойчоқми эдим,
Дердилар: ҳали эс кириб қолади.
Кафтимда оловранг қуёшни тутиб,
Кийилган кўйлақдек эскириб қолдим...

Бугун ҳамма безор, керак эмасман,
Бўғзимда чаёнгул, тўнг чангали бор.
Нечун, ўчакишиб кулади осмон,
Одамлар ҳавойи, серзарда, кибор.

Мендан нима истар ақраб боласи,
Нимани истамас, бу ҳам номаълум.
Эрта не қиламиз, юрак қонади,
Эрта не бўлади, ҳаёт-муаллим?!

Киприк суянган ой ўрогидаги,
Турфа хил лаҳзалар, турфа хил расм.
Сен совуқ, самонинг димогидаги,
Мен эса тупроқнинг битта зарраси!

* * *

Нигоҳим гуллади, хушнаво керак,
Лаб очинг, менга хўплам ҳаво керак.
Дийдорингиз кўзимдаги кўнглимда,
Рухсорингиз кўнглимдаги кўзимда.
Орада не бор, асли орамиз йўқ.
Бечоралиқдан ўзга чорамиз йўқ.
Бизнинг ўртамизда кимлар ўртанди,
Ришталар ўртанди, симлар ўртанди.
Кўнгил ҳар туйғуни кўзга илмади,
Баҳорнинг кеп-кетганин ҳам билмади.
Яхшиямки, сиз борсиз борлигимда.
Исмингиз ичимдаги ёрлигимда.
Энди фақат кўнгилга қул бўламиз,
Бир бор лаблар туташса, қул бўламиз...

Холмуҳаммад акага

Йигитга бу дунёда
Парча ҳалол нон керак.
Бўлса ҳамки пиёда
Замину осмон керак.

Ўпса лаблари оташ,
Титраб кетса қаламқош.

Кучса жонига жондош
Бўларли жонон керак.

Кўнглини ёритсин шам,
Йиғласа ҳам, қулса ҳам.
Қирқ йил қирғин келса ҳам
Омону омон керак.

Қўлида гул хунари,
Ризқи, зийнати-зари.
Омад кетмасин нари,
Дардига дармон керак.

Ёлгонларга учмасин,
Арзонларга учмасин.
Майли, битта душману
Мингта қадрдон керак.

Ой, юлдуз керак шомга,
Гулоб керакдир жомга.
Илҳом учун Илҳомга
Бир даста райҳон керак.

* * *

Кулиб боқдинг, кўнглим ўсди гўдакдай,
Яна янгиланди янги куртакдай.
Наҳотки, мени кутгансан эртакдай,
Наҳотки?.. Ўзимга ишонганим йўқ.

Қарогингда қуёш акси қуёшим,
Юзингдан юлдузлар тўкилгай шошиб.
Шунча кезиб юриб муаззам Шошни,
Сендек дилдор, дилдошни топганим йўқ.

Мен учун дунёда ёлғиз висол бор,
Олисларга олиб кетар хаёл бор.

Ёлғиз ўшанинг лабларида хол бор,
Бир кун унинг ёдисиз ўтганим йўқ.

Эсингдами, кеча ёруғ ахтарим,
Кўкка ўт қўйгандим сени ахтариб.
Тирногинга арзимас қолган бари,
Ёт қучоқда тонг бўлиб отганим йўқ.

Энди фақат дудогингдан бол ичиб –
Яшасайдим, майли, умримдан кечиб.
Кейин тушулмадим, аразлар нечун?..
Мен сени ҳеч кимдан камситганим йўқ.

Сизни . . .

Кўкка иддаом йўқ, ойдан кўнглим тўқ,
Юрагимда гулнинг ифори, иси.
Бир кунни кўраман кўзлари сузук,
Сиз нигоҳи нарғиз, лаби қирмизни.

Беҳад чиройлисиз, гўзалсиз, кўркам,
Нима десам оздир, нима десам кам.
Соғиниб кетаман танимасам ҳам,
Сиз зулфи райҳону, ёди ёлғизни.

Кечаги кечада нималар дедим,
Кечиккан севги, бу – энг гўзал удум.
Кўнглини ололсам шодумон эдим,
Сўзлари болдан ҳам ширин, лазизни.

Ҳавойи хаёлим бир қогоз экан,
Кўрганим, кечганим ҳали оз экан.
Дунё тавоф қилса арзийди, эркам,
Мендайн ошиқни, сиздек гулюзни.

Юлдуздек тўкилинг, тонг бўлиб отинг,
Кўксимда шафақдай қизаринг, ботинг.
Бармоғиздан тутсам титрайсиз, айтинг,
Севмай бўладими сиздайн қизни?!

Келдиёр ТҮЛИЕВ

ДУНЁНИНГ ДАРВОЗАСИ

Ҳикоя

Саратоннинг иссиғига чидай олмаган қишлоқ одамлари кеч тушиб, ҳаво салқин бўлишини кутиб ётган маҳал Назар домланинг уйидан қий-чув овоз эшитилди. Бу ғала-ғовурларга кўникиб қолган кўшнилар: «Назар ичиб келиб хотинини яна дўппосляпти, ҳеч ақл кирмади-да, бу бетавфиққа, Худонинг берган куни шу ҳол. Фарзандлари бўй чўзсаям, уруш-жанжалини канда қилмайди-е, тавба», дея жанжалга аралашиб бефойдалигидан ғўлдирашиб кўйдилар. Орадан бир кун ўтиб, тонгда Назар домланинг уйидан яна йиғи товуши эшитилди. Девор-дармиён кўшни Шомурод уйдан чиқаётган овозни эшитдию, жаҳлланиб ўрнидан турди. Кўшнисининг уйига етгач, дарвозасини тепиб кирди. Уйқусини бузганларни энди ҳақоратлаш учун оғзини жуфтлаётган эди, ичкаридан, «Вой отам-ов, вой отам-а-а», деган йиғи эшитилди. Ҳовлиқиб овоз чиқаётган уйга кирди ва тек қотди. Ерда Назар домла ярим чалқанча ҳолда боши орқасига теша қадалганча ўлиб ётарди.

Бақувват, мўйлови лаблари устига осилиб қолган, кўзлари чақчайган, билакларини тук қоплаган Қосимнинг чойхонада бемалол ўтирганидан ранжиган Нормат ака чидай олмай, гап қотди:

– Ов, Қосимбой ака, эсингиз борида кетсангиз бўларди, уйингизда хотинингиз иккиқат. Отангиз шўрликнинг кўзи ожиз бўлса, кўлидан нимаям келарди. Худо кўрсатмасин, мабодо хотинингизни тўлғоқ тутиб қолса борми?

Кайфи ошиб қолган Қосимнинг гўштдор юзлари беўхшов кўпчиди.

– Сен энағар, қачондан бери одам бўлиб қолдингки, бировнинг ғамини ейсан? Ўзингни эплаб ол, жулдурвоқи. Тупурдим сендай ақлбозга. Бор, аччиқ чойингдан олиб кел, – деб бир отим носни капалади.

Орага сукунат чўқди. Ўтирганлар бир Қосимга, бир ундан ёши анча кичик Норматга боқарди. Кўринишидан озгин, кўзлари атрофи ичкарига ботинкираган, новчадан келган Норматнинг асабийлашгани афт-ангоридан билиниб турса-да, у босиқлик билан «ҳайф сенга гап», деган оҳангда хонтахта устидаги чойнакни ижирғаниб олди. Энди орқага ўгирилган эди ҳамки, Қосимнинг «Тез кунда оқсоқол бўлсанг ажабмас, ўзингники қолиб, бировнинг кетини тозалайсан», деган беписандлик билан айтилган гапига чиқолмади.

– Сен ношукурсан, ифлоссан, ўғри, ялангоёқ!

Норматнинг қандай қилиб орқага ўгирилганини, кўлидаги чойнакни Қосимнинг нақд юзига отганини ҳеч ким пайқамай қолди. Девдай савлати бор одам ўтирган жойида таппа йиқилди. Барчанинг капалаги учди. Қосимнинг оғзи-бурнидан қон шариллаб оқди. Юзидан кафтларини олиб, қонни кўргач, важоҳат билан Норматга ўзини отгандагина ўтирганлар «ҳай-ҳай»лаб орага кўшилишди. Қосимнинг чангалидан бир амаллаб Норматни ажратиб, ташқарига олиб чиқишди.

Чироқлари ўчирилган зим-зиё уйда калима қайтариб ўтирган Ўрозкул чолнинг елкаси бир учиб тушди. Ўз-ўзидан қулоқлари шанғиллади. Қайта-қайта калима қайтарди. Ярим тунда ҳам ўғли келавермагандан безовталанди.

Келинининг тез кунларда фарзанд кўришини кўнглидан ўтказаркан, ҳали туғилмаган бўлса-да, хаёлан жужуққина неварасини кўз олдига келтирди. Кўзи ожиз бўлса ҳам набираларини ўзи тарбиялашни ўйларкан, ўғли Қосимга ҳечам ўхшамаслигини дилдан истади...

Хотинининг Қосимни қийналиб туққани-ю, бу оламдан кўз юмар чоғида айтган сўзлари хаёлига бот-бот келаверди.

– Отаси, ўғлимизни эсон-омон катта қилинг. Менинг ўрним билинмаслиги учун уйланинг. Она меҳри барибир бошқа бўлади. Уни ҳеч нарсага зориқтирманг, кўнглини ўкситманг. Бировларга хўрлатиб ҳам қўйманг. Сиздан розилигим мана шу...

Ўрозкул чолнинг нурсиз кўзларидан ёш оқди. Унсиз, ияклари титраб, йиғлаб ҳам олди.

Сўқир одам бутун борлиқни кўришини қанчалик истагини тасаввур этар экан, туйқус кўнглидан кечган фикрдан аламзада бўлди: Худонинг иродаси билан ожиз туғилган бандалар бир умр ёруғ оламини кўриш истагида армон билан яшайди. Менинг-чи?! Менинг кўзим очиқ эди-ку?! Агар бу гуноҳим учун жазо десам, кўнглимда ёмонлик йўқ эди-ку!

Мени кечир, кампир! Сенинг васиятингни бажаролмадим. Ўғай она, барибир ўғай дедим. Яхшисими, ёмоними, икковиям бир гўр, дедим. Уйланмадим. Ўзим тарбиялаб, катта қиламан, дедим. Афсус, кампир, ҳаддан зиёд меҳрнинг ҳам касофати бўларкан. Қосимни одам эмас, ҳайвон қилиб ўстирибман. Ўғирлик қилиб қамалиб ҳам чиқди. Уйланса одам бўлар дегандим...

Бетавфиқ ўғилга ким ҳам қиз берарди. Қосимнинг ёши ҳам ўттизидан қоралаб қолди. Ўрозкул чол ўйлай-ўйлай охири кўшни қишлоқдаги Тиркаш ўрнинг ўтириб қолган қизига совчиликка борди. Унга рўй-рост бор гапни айтди. Тиркаш ўр аслида ўр эмас экан, биринчи гап боргандаёқ иш битди-қолди. Тўй ҳам элникидан кам бўлмади.

Келини тилла чиқди. Ҳаммасига чидайди. Бир ой ўтар-ўтмас, ўғил ичиб келиб келинни сўкадиган одат чиқарди. Кейин дўқ-пўписа аралаш шапалоқ тортадиган бўлди. Бора-бора бу кун-кунора такрорланувчи одатга айланди. Ўрозкул чол бировнинг ойдай қизини бадбахт қилиб кўйганидан ўқинди. Келинига «кет» деб, айтгиси келди. Аммо айтолмади. Ориятни ўйлади, зурриёдини ўйлади. Орада ғам-аламданми, Худонинг иродасими, чолнинг кўзи кўрмай қолди. Тилла келиннинг иккиқатлигини билгач, бироз кўнгли ёришгандай бўлганди. Балки, ўғлим ота бўлганда, оталикни ҳис этганда, вазминроқ бўлар, деб ўйларди. Аммо...

* * *

Уйда ёлғиз ўз-ўзига унсиз сўзлаётган Ўрозкул чолнинг сукунатини ташқаридан жиғибийрон бўлиб, сўкиниб келаётган ўғли Қосимнинг овози бузиб юборди.

– Сен ит эмганларнинг эналарингни учқурғондан кўрсатаман...Ҳиқ...

Одатдагидек, ўғлининг ичиб келаётганини билган ота ўтирган жойида ғашланди. Юраги така-пука бўлди, ўтирганича ғудранди: «Эй Худо, келинимга кўл кўтармасин-да, ишқилиб...»

Иккиқат аёл эрининг келишини кута-кута кўзи энди илинган эди. Эрининг шовқин-суронидан чўчиб уйғонди ва милтиллаб турган фонуснинг ёруғини баландлатиш учун ўрнидан турган эдиямки, кўз олди жимирлаб кетди, боши айланиб, чўк тушди.

Қосим ҳар гагидек қичқирди:

– Турмайсанми, қизталоқ. Сенга айтаяпман, ов...

Бўғоз заифа эрининг важоҳатидан кўрқиб, қанча уринмасин, ўрнидан туришга мадори етмади. Бунинг устига қорнида пайдо бўлган санчик ҳам туришига имкон бермади.

Ўрозкул чол оромини йўқотганди. Ўрнидан туриб, девор суянганча овоз чиқаётган томонни тусмоллади. Очиқ турган эшикка етар-етмас келинининг инқиллаган овозини эшитди. Юраги ҳаприқириб кетди. Хавотири яна-да ошиб, бўғиқ овозда бақириб юборди:

– Келиннинг кўзи ёрмоқчи, Қосимжон. Ҳаракатингни қил, болам, – деди-ю, аммо, кайфи бор ўғилга гап қилмаслигини ҳис қилиб, ночорлигидан йиғлаб юборди. Қалтираб-қалтираб ичкарилади. Кўзи кўрмаса-да, ўғлининг келинини тепкилаётганини ҳис этгач, жон ҳолатда овоз томонга ўзини отди. Бир амаллаб ўғлининг оёғига ёпишишга аранг улгурди.

– Жон болам, ундай қилма. Боланинг уволига қоласан...

* * *

Қосимнинг чангалидан қутулганига шукур қилган Нормат ёрилган лабини тили билан пайпаслади. «Ҳа, кўрнамак, ношукур, яхшилиқни билмаган, ҳайвон..!» У ўнқир-чўнқир тош кўчали сой ёқалаб кетаркан, ўзича сўйланарди. Аммо уйига етар-етмас, юраги шув этиб кетди ва шошиб Ўрозкул чолнинг уйи томон жўнади.

Нормат Ўрозкул чолнинг уйига яқинлашгач, узоқдан элас-элас келаётган овозни эшитиб, бир дам тўхтаб қулоқ тутди. Атрофида ахён-ахёнда бойўғлининг ваҳимали товуши, қурбақаларнинг қуриллаши эшитиларди. Бироз юргач, тин олиб атрофга яна қулоқ тутди. Туннинг сокинлигидан шитир этган овоз ҳам аниқ эшитиларди. Шу вақтда қулоғига Ўрозкул чолнинг ялинганнамо ва аччиқ гаплари эшитилди:

– Илоё зурриёдиндан қайтсин...

Бўғоз хотинини ураётган Қосим орқасидан пойлаб келиб, жон ҳолатда бўйнига арқон солган чайир

ва навқирон Норматни илғамай қолди. Нафас олиши қийинлашиб, мадори қуриди. Нормат барзанги ҳамқишлоғи гурсиллаб йиқилгандагина арқонни бироз бўшатди.

– Садқайи одам кет-э. Ҳомиладор аёлгаям кўл кўтарадимми-а, тавба, – деб ҳар эҳтимолга қарши унинг оёқ-кўлини боғлаб ташлади.

Кейин ингранаётган заифага ёрдамга ўтди. Аҳволни сезгач, шоша-пиша қишлоқдаги доялик қилувчи кампирга чопқиллади. Алламаҳалдан сўнг кампир билан кириб келгач, вазият енгиллашди. Кампир заифа учун билган амалини қилишга киришиб кетган эди. Бу вақтда анча енгил тортган Нормат Ўрозкул чол билан алламаҳалгача дардлашиб ўтирдилар. Бироқ Ўрозкул чолнинг тез-тез уҳ тортишини ғам-ташвишидан деб ўйлаган Нормат фақат таскин бериш билан чекланарди. Лекин..

Тонг ёришар-ёришмас, бу хонадонга қувонч билан бирга ташвиш кириб келганида, одамлар Ўрозкул чолнинг аччиқ ва хунук қисматига ачиндилар. Ота юрак хуружи тутиб, у дунёга рихлат қилган эди. Нормат жанозада ўзи бош-қош бўлди. Боши эгик Қосим нима қиларини билмай гарангсирди.

* * *

Олманинг тагига олма тушади, деганлари рост экан. Қосим отаси ўйлагандек, ўғил фарзанди туғилгач, одамшаванда бўлди-қолди. Орадан йиллар ўтиб, фарзанди ҳам худди ўзи каби бақувват, қорувли йигит бўлди. Ўғлининг хатти-ҳаракатлари қуйиб қўйгандек ўзига ўхшаганидан Қосим тугул одамлар ҳам ҳайратланарди.

– Ё тавба, одам боласи ҳам шунчалик отасига ўхшайдими, – деди чойхонада ўтирганлардан бири.

– Нимасини айтасиз, – деб гапга кўшилди, чойни дамлаб келиб, қайтараётган Нормат.

– Ота қони бор-да. Бир вақтлар шўрлик раҳматли Ўрозкул чол чойхонага келиб, ичидаги дардини ёрган эди. Мен ўшанда ёш, навқирон эдим. «Болам она меҳрисиз ўсганиданми ёки яккаю ягона ўғлим бўлганиданми, билмадим... табиати енгил бўлди. Тенгқурсизлар, сенларам панд-насиҳат қилиб туринглар. Зора, бироз ўзгарса» деганди...

Суҳбат орасида кимдир Нормат акага кесатди.

– Ўшанда ўзингиз ҳам оппоқ бўлмагандирсизки, «оқ чой» ичадиган жой қуригандай чойхонани маишатхонага айлантиргансизлар. Эшитганман тарихини...

Бу гапдан Нормат аканинг ранги оқариб кетганини кўриб, ўтирганлардан бири вазиятни юмшатиш учун, гапни яна Қосим ҳақидаги ҳангомага бурди.

– Ҳа, тўғри айтасиз, Нормат ака, қон-қонига сингиб кетгандан кейин на ота, на она меҳри ҳам қор қилмас экан. Исбот ана, сиз айтган раҳматли Ўрозкул чолнинг неварасининг отаси ҳам, онаси ҳам бор. Лекин ҳамма ундан безор. Қилган иши қинғирлик. Тунов кунни Қосимбой аканинг уйи ёнидан ўтаётган эдим, уруш-жанжалнинг овозини эшитиб қолдим. Кирсам,

Қосим ака ўғлини оғилга киргизиб, роса савалаётибди. Бола пақирнинг кўкармаган жойи йўқ. Бориб ажратдим... Ҳовуридан тушган Қосимбой акага болани бунчалик урманг, ураверса эти қотади, десам сенинг ишинг нима, деб жеркиб берди. Қўл силтаб чиқиб кетдим. Кейинчалик билсам, ўғлингиз Шомурод Қосим аканинг ўғлини кечаси кўрасида ушлаб олибди.

– Ҳм... шунақа денг, аттанг – деб бош чайқади гапдан чалғиб, ҳовуридан тушган Нормат ака бу гаплардан аллақачон хабари бўлса-да, билмаганга олиб. Негадир ён қўшнисини ёмонлашни ўзига эп кўрмади.

Қосимбойнинг ўғли эса қинғир ишларни қилаверди. Ота уни савалайверди. Калтақдан фарзанднинг эти, отанинг эса боши қотди. Ўғлининг қилиғидан тўйиб кетган мактаб директори ҳам кунора чақиргани-чақирган. Ялонғоч қилиб ҳам савалади.

Она аввал бошда эрининг, сўнг эса эти қотган фарзандининг дастидан куйинди. Касалхонага тушди...

Ўғил институтни бир амаллаб тугатиб, қишлоқ мактабига ўқитувчи бўлиб, ишга кирганида ҳамманинг оғзида анча вақт гап бўлиб юрди. Қариб қолган Нормат ота ривоятнамо гап қилди.

– Э-эй, одам боласини ҳаётнинг ўзи тарбиялайди. Отанг боласи бўлма, одам боласи бўл, деганларича борда-а... Эҳ, бу кунларни ота-онаси бир кўрганда бормиди. Ўғлини энди одам қилиб эди-я. Аттанг...

Аммо бу хурсандчилик кўпга чўзилмади. Янги келган ўқитувчининг кўпол ва беўхшов ҳаракатидан мактаб болалари тугул, бошқалар ҳам ҳайиқадиған бўлди. Кунларнинг бирида дарсда болалардан бири шўхлик қилган эканми, янги ўқитувчи қулоғидан тортиб доскага бир-икки силтаб қапиштирган. Боланинг қулоғи йиртилиб кетиб, роса уруш-жанжал бўлганида, Нормат ота бир амаллаб босди-босди қилишга улгурди...

Кунора жанжалдан тўйиб кетган фарзандлар эл олдида ароқхўр отасининг дастидан бош кўтаролмай қолди. Катта ўғил ҳар жанжал сўнгида «Эна, отам нега бунақа бўлиб қолган? Нега гапимизга қулоқ тутмайди. Биз ҳам ҳамма қатори яшашни истаймиз», деганди, она шўрлик пиқ-пиқ йиғлашдан нари боролмади. Қариндошларнинг панд-насиҳатларини бир пулга илмайдиған отанинг бу ҳулқ-атворини кўпчилик тушунмасди ҳам. Фақат кўпни кўрган қарияларгина гоҳи-гоҳида гап келганда: «Қони шунақа», дерди холос...

Мактабдан эртароқ қайтаётган ўртанча ўғил оиласидаги бир кун олдинги жанжални эслаб, уйига оёғи тортмади. Узоқларга кетиб қолгиси келди. Аммо онасининг бетоблиги учун бу қароридан қайтди. Устига-устак акалари бозорга кетган эди. Куннинг

иссиқлиғидан бошидан офтоб ўтдим, бурнидан шаррос қон оқди. Юзини оқаётган ариққа бориб ювар экан, сувга томчилаған қонни кўриб, негадир эти увушди. Икки кун олдин акалари отасига «Энди яна онам билан жанжал қиладиған бўлсангиз ёмон бўлади, ота», деган гапларини эслади.

... Бола уйига яқинлашган эди. Онасининг увлаган йиғи овозини эшитди. Дарвозаси олдиға бориб, кирарини ҳам, кирмасини ҳам билмай қолди. Лекин онасининг:

– Ёрдам беринглар, ким бор? – деган дод-войини эшитгач, ичкарига югурди...

Фирт маст ота касал хотинининг сочини қўлларига ўраб, калтаклаётган эди.

– Ҳали сенми ўғилларимни менга қарши қилдиған. Кўрсатиб қўяман, энағар!...

Югуриб бориб отасининг қўлиға ёпишган ўғил, бир зум ўтмай икки метр нариға юз тубан йиқилганини англамай қолди. Бироз олдин қонаған бурнидан яна қон оқди. Боши айланиб гандираклаганича онасини беаёв уриб-тепкилаётган отасига нафрат билан тикилди. Қўрқувдан кўзини юмди. Кейин очди. Кўзлари олдиға аввал тип-тиниқ бўлиб оқаётган ариқ кўринди. Сўнгра ўша ариқда қип-қизил оқаётган қон намоён бўлди. У бечора онасининг «Болам, кутқар», деган ноласини эшитгандан кейингина ўзига келди. Кейин кўзларини кафти билан бекитганча шошиб ташқарига чиқди. Дарров ортиға қайтди. Қўлидаги тешаға бир зум тикилиб турди ва уни азот кўтарди. Зум ўтмай кўз ўнгида яна ўша қонли ариқ намоён бўлди.

Эшик очилиб Назар домланинг фарзандлари кириб келганида, она-бола остонада бир-бирини кучоқлаганча ўтирарди. Аввалиға улар бу ҳолатни тушунишмади. Кейин даҳшатдан донг қотди...

Қўрқувдан титраған она ва фарзандлар «энди нима қиламиз», дегандай бир-бириға жавдираб боқишди. Совуқ сукунатни калтакнинг зўридан баданлари қорайиб, узун сочлари тўзғиған она бузди.

– Нима бўлса ҳам ҳозир «отам» ламанглар. Мавриди эмас...

Бу кеча на онанинг, на фарзандларнинг кўзи илинди. Эрта азонда падаркуш ўғилнинг беихтиёр «отам» лаған овози қўшниларининг тинчини бузди. Бу пайтда қишлоқнинг энг кексаларидан бўлган, ёши юзни қоралаған оқсоқол Нормат отанинг ўғли Шомурод кириб келган эди...

Шомурод олди-ортиға қарамай, бу кўнгилсизликни кекса отасига етказиш мақсадида оёғини қўлиға олиб уйига қараб чопди. У уйига келган чоғ Нормат оқсоқол бомдод намозига таҳорат олаётган эди. Ўғлининг туйқус келиб, шоша-пиша айтган сўзларини эшитиб, ранги ўчди.

– Ё алҳазар, ё алҳазар, астағфуруллоҳ... Тавба қилдим, тавба қилдим. Бу не кўргулик, – дея калима қайтара кетди.

* * *

Воқеадан воқиф бўлган Нормат оқсоқол, бир муддат ўйланиб турди. Кейин мархумнинг хотини ва фарзандларини, ўзи билан бирга келган Шомуродни ҳам ёнига чақирди.

– Жудаям хунук иш бўпти, хунук, – Нормат ота чуқур нафас олди. – Гап шу ерда қолади, эшитдиларингми?! Мурдани тўғирлаб, жойига ётқизинглар... қолганини менга қўйиб беринглар...

* * *

Қуёш кўтарилмасдан қишлоқда мотам овози кўкка ўрлади... Тушга яқин мархумни мазорга қўйиб келишди...

Мозор бошида оқсоқол ўйлаб ўйига етолмади. «Қосим билан боласи ўртасида нима бўлган экан-а?!»

Мархумнинг иси куни умри бўйи воқеаларнинг гувоҳи бўлиб келаётган Нормат оқсоқол тиловат қилиб, кетар чоғи падаркуш фарзандни ёнига чорлади. Боши ҳам бўлганча, аранг юриб келган, ранглари бўздай оқариб, виждон азобида қийналаётган болага сал юмшатиброқ муомала қилиб, барчасини сўраб олди.

– Отанг ўлар чоғи сенга бирор нарса демади-ми?!

Бу кутилмаган саволдан довдираб қолган бола йиғламсираб:

– Йўқ, фақат ... мен орқадан келиб урганимда... ярим бурилиб елкамга кўлини қўйиб кўзимга тик боқди. Қайтди, қайтди деди. Кейин эса чуқур уҳ тортиб йиқилди... – деганида Нормат оқсоқол узоқ ўйга толди. Ўтмишга қайтди. Сўнгра овозсиз ичида сўзланди. «Раҳматли Қосим билан Назарнинг ўртасида бир гап ўтган экан-да! Раҳматлик Ўрозкул чолнинг қарғиши... Қайтар дунё, деб шуни айтсалар керак-да?!»

* * *

Бўлиб ўтган бу воқеани аслида қандай содир бўлганини кўпчилик билмас эди. Фақат ёши бир жой-

га бориб қолган қарияларгина гап келганда чойхонада тусмоллаб аҳён-аҳёнда эслаб қолишарди...

Қишлоқ оқсоқоли Нормат ота ўзи тенги ва сал кичик чолларнинг ҳангома мавзуси шу воқега тақалиб қолса, гапни бошқа томонга буриб юборар эди. Кейинкейин эса ким шу мавзунини бошлагудек бўлса, жеркиб берадиган бўлди.

* * *

– Нормат оқсоқол оғирлашиб қолди.

Негадир оқсоқол кунининг сўнги пайтларида ҳам Назар домланинг болалари ҳақида яна қайғурди. Шундай. Оқсоқол умр бўйи бўйнимда гуноҳ билан юрибман, деб ўйлагандир. Ўзини кўриш учун келганларга яна ўша воқеани рўй-рост айтиб берди. Гапининг сўнгида бир сўз қилди:

“Дунёнинг дарвозаси битта. Шу битта дарвозадан кириб келсан ва кетасан. Лекин келиш бошқа-ю, кетиш бошқа экан. Кимдир ўша дарвозага қайтиб киргунича умрининг мазмунини ҳисоб-китоб қилиб ўтказади. Бундай кишилар инсоф-диёнат, яхшилиқ, меҳр-оқибат, вафо деган нарсаларга амал қилиб яшайди. Айримлар эса шайтонга дўст тутишиб, ўзлигини унутиб, номақбулликлар қилади. Ҳа, ҳаммамиз ҳам хомсут эмган бандамиз-да. Қизиғи шундаки, яхшисиям, тавба қилдим, ёмони ҳам шу битта дарвозага дуч келади. Буни ҳаёт дер экан-да. Бугун бир вақтлар сир бўлиб келган воқеани сизларга айтишимнинг сабаби шуки, зора билиб-билмай қилган гуноҳларим камаяр. Ўшанда элга жариди қилганимда бир оиланинг парокандага юз тутишига сабабчи бўлмасмидим, биродарлар?!

Сизлардан илтимосим, Назарнинг болаларига қаттиқ гап қилманглар...».

Ҳамма йиғлаб юборди.

Жума куни оқсоқолни бутун қишлоқ аҳли тупроққа қўйиб қайтди...

Абду НАБИ

Тун ҳақида кўшиқлар

(Туркум)

1. Илҳом огушида

Чаросим – Тун
Яна келдингми?
Ёлғизлатиб қўймай, дебсан-да.
Сездим. Зор талпиндим, мен ҳам,
Кўрдинг-ку, сурбет субҳ, азонда...

Қуёш сени
Мендан қизганди,
Догда қолдим, доғларда қолдим.
Вужудимда бир алам ёнди
Ва инградим, йиғлаб юбордим.

Кундуз, сен ҳам йиғлатгил эди.

2. Шундай севсин

Тун, чаросим,
Илҳом сиёҳим,
Туйғуларда гуллаган оҳим.
Сокингинам, соҳирсўзгинам.
Ёлғизликда ёлғиз паноҳим.

Мени – кундузлардан безорни,
Жонингда асрадинг бунчалар?
Меҳр шунча нафис бўларми,
Бўйла дилсўз бўларми, изҳор?!
Шундай севсин эди, Кундуз ҳам.

3. Биз гина қилмаймиз

Қутгандим
Орзиқиб сени, тун,
Шукр мана, яна биргамиз.
Энди тонгни уйғотмоқ учун
Йўлни Шарққа, Шарққа бурамиз.

Биз
Гина қилмаймиз – бу ҳаёт,
Керак бўлса тикамиз бошини.
Қутқарамиз бугун албатта,
Мағриб қамаб қўйган қуёшни.

4. Тонглар қутади

Тун, исмингни
Ҳануз билмайман,
Оқшом иниб, наҳор кетасан.
Бу қандай умрзоқ имтиҳон,
Ҳар гал юрагимдан ўтасан.
Эллик беш йил
Синогингдаман,
Кун-кун нураб боряпман ўтиб.
Қанча шошмай шум ажал томон,
Мени тонглар олади кутиб...

Мени тонглар қоладир кутиб.

5. Унутма мени

Яхши бор. Тун,
Унутма мени,
Биз тонгларга содиқ яшадик,
Шомлар озор топмасин учун
Йўлларига ойдин тўшадик.
Ай,
Шабистон – нолон кечмишим
Яйрамадинг бу дам очунда.
Энди салоҳ тонглар пайти, деб
Ҳушхабар ёзамиз келаётган кунга.

Биз тонгларга интиқ яшадик,
Биз тонгларга ўзни тўшадик...

Гулчеҳра АШУРОВА

Бизнинг қалбимизда Ҷсо эди олам

Бухоролик ёш шоира Гулчеҳра Ашурова бир шеърида “Умид огушида ёришмоқда тонг...” дейди. Умидли тонглар инсон умридаги энг ажойиб тонглардир. Айниқса ёш ижодкорлар қалбида бундай палла ёруғ из қолдиради.

Гулчеҳра адабиётга катта орзулар билан кириб келаётган шоира. Унинг қалби ранго-ранг ва бокира туйғулар билан лиммо-лим. У қайси мавзунини қаламга олмасин, ўзининг эркин ҳис этади. Шу боисдан сатрлар унинг қалбидан қуюлиб тушади. Истеъдоднинг биринчи аломати мана шу енгил парвозда, ҳаётга сурурли боқишида бўлса, не ажаб!

Тонглариинг умрингга нурлар тўшасин, Гулчеҳра!

Мирнўлат МИРЗО

* * *

Умрим баҳорларга тортиқ эди-ку,
Нечун бошлаб келдинг кузни бемаҳал.
Ҳали яшилликка ташна эдим-ку,
Энди-чи, хонамни сукунат талар.

Оҳиста юряпман тикан йўллардан,
Ҳар фурсат боқяпман гурбат чўлига.
Оламни суяган тоза қўлларда,
Энди ҳаққим йўқдек туюлар нега?

Ҳали юрагимни дарёга ташлаб,
Бўлди, оқиб кетди, воз кеч ҳам дерсан.
Ҳаёт! Кеча олгум сендан кўз юмиб,
Зинҳор юрагимдан кеча олмасман.

Майли, ҳаётимга кузни олиб кир,
Майли, юрагимда тонглар кезмасин.
Нени қилсанг майли, унутма фақат,
Улғайган қалбгинам ўкинч сезмасин!

Умр фаслларга этилган инъом,
Бугун дарчадан қиш, бир лаҳзада куз...
Мен чидашим аниқ барига, ишон,
Фақат яқинларим ўғирмаса юз!

БИР ОСМОН ОСТИДА...

Бир осмон остида кўришидик бир кун,
Орзулар кўзларда нақш бўлди шу дам.
Бизнинг қарашларда бор эди учқун,
Бизнинг қалбимизда Ҷсо эди олам.

Ойлар ўтиб аста юз очди баҳор,
Ташна кўнглимизга кирди эринмай.
Бизлар каби у ҳам ўзи учун ёр –
Ойнинг дудогидан бол эмди тинмай.

Йиллар умримизни сув каби ичди,
Мен аста ўсяпман, қалбимда иймон.
Мурғак орзуларим осмонга кўчди,
Телба юрагимда умидли тугён.

Гоҳо тугён билан ўпишар қозоз,
Ҳар битта мисрада улкан муҳаббат.
Токи ўша байтлар кўрмасин завол,
Тирикмиз, ҳаётда яшасин абад.

КЕЧИКИШ

Зиқ кўча боради тўрт тақдир билан,
Қай бири бахтиёр, қай бири маъюс.
Хазонни силкитар қадамлар шу дам,
Тақдир изида хайрлашар куз.

Улар орасида масофа яқин,
Улар орасида бор чексиз уммон.
Оҳиста юришар
Хаёллар тўзгин,
Гоҳо қай тақдирга жилмаяр осмон.

Узун йўлакдаги кекса чинорлар,
Тақдирлар боғлайди ҳар лаҳза, ҳар он.
Фурсатин ҳисобга олади дамлар,
Айрилиқ яқиндир, яқин қолди тонг.

Энди курашмоқ-чун вақт калитини,
Орқага товламоқ мумкинмас зинҳор.
Хазонни силкиган хаёллар ини,
Тоza муҳаббатга берганди озор.

Осмоннинг остида йиглади соғинч,
Айрилган пайтида тўрт тақдир ночор.
Энди улар учун юракда ишонч,
Орқага қайтишига йўл ҳам йўқ бекор.

ЭШИГИНИ ЁПДИ

Эшигини ёпди тор, зиқна йўлак,
Ночор тиниб қолди ҳар кунги оҳанг.
Маъюс боқмай тургин бир нафас бекаат,
О! Кўнгилгинам, борар йўлинг танг.

Баҳорни соғинган илҳом малаги,
Ойнага ўзингни солма бир нафас.
Сенинг хуш атрингни ўзингдан бўлак,
Бошқалар ҳам аста қилсинлар ҳавас.

Мен ўша йўлакдан юрдим бу оқшом,
Илҳом малаклари кузатмади...
Жим.
Балки ўзга гулнинг бағрида ором –
Кувноқ кўзларида топгандир кўним.

Балки юрагимнинг севгани етар,
Унинг тор феълдан тўйгандир балки...
Лекин ишонаман, бир куни келар,
Ўша йўлакчани соғиниб ҳали.

МАНГУЛИК ҚЎШИҒИ

Қуриган ниҳолга ачинма, қуёш,
Мангулик қўшиғи чорлади уни.
Энди ҳар кўкламда кўтармайди бош,
Мева тугмас бошқа, кут, бардошини.

Қуриган ниҳолга ачинма, ҳилол,
Сен уни бағрингда асрай олмадинг.
Кечагина тугилган капалак мисол,
Бугун юрагига Алвидо дединг.

Қуриган ниҳолга ачинма, ойим,
Яшиллик пайтини ҳеч дам унутма.
Осмонга боқарди жилмайиб доим,
Гўзаллик шу эди,
Энди-чи кутма.

Қуриган ниҳолга ачинма, гулим,
Биламан, сен боғда қолганинг ёлғиз.
Тушун, қимир этсанг, сенга ҳам ўлим,
Сени ҳам узишар ҳаётдан сўзсиз.

Мархабо ҚҶЧҚОРОВА

«ОЗОДЛИК» ВА «ФИЕСТА» АСАРЛАРИДА РАМЗ ВА ПЕЙЗАЖ

Адабиётшуносликда инсон ва табиат тасвири муаммосини ўрганиш доимо долзарб масала бўлиб келган. Зеро, “ёзувчи ўз гоёвий ниятини фақат қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари орқали эмас, балки уларни ўраб турган табиат манзараларини тасвирлаш орқали ҳам амалга оширади. Пейзаж тасвири орқали ўқувчига таъсир этишни, ундаги гўзаллик туйғуларини тарбиялашни ҳам кўзда тутуди”, деб ёзган эди таниқли олим М.Султонова.

Истеъдодли ёзувчи Шукур Холмирзаевнинг “Озодлик” ҳикояси ҳамда америка ёзувчиси Эрнест Хемингуэйнинг “Фиеста” романини кузатганда қаҳрамон руҳиятига мутаносиб равишда пейзаж тасвирининг ифода этилишини кўриш мумкин. Жумладан, ҳар икки асарда ҳам воқеалар тасвири ов жараёнида (каклик ови – “Озодлик”да, балиқ ови – “Фиеста”да) баён этилиши, гўзал табиат манзараларининг чизилиши жиҳатдан асарлар услуби ниҳоятда бир-бирига яқин ва ҳамоханг. Ҳар икки асарда ҳам дўстлар давраси, уларнинг дўстона самимий гурунги ҳикоя этилади. Чунончи, “Фиеста”да Жейк Барнс, Майкл Кембэл, Билл Гортон, Роберт Кон, Брет Эшли ва бошқа образлар, “Озодлик”да эса Мансур, Шотўра, Шоберди муаллим, Абулқосим, Ўтбосар сингари қаҳрамонлар иштирок этади. “Фиеста” асари қаҳрамонлари биринчи жаҳон урушининг жабрланувчилари, “завол топган авлод” вакиллари Испаниянинг миллий байрами Фиеста байрамини нишонлашиб, сўнгра балиқ овига боришади. “Озодлик”да эса дастлаб каклик овига келган Шотўра, Шоберди муаллим, қоровул чолларнинг ваҳшийларча ов жараёнига гувоҳ бўлиб қолган Мансур, ҳикоянинг иккинчи қисмида Мансур, Эшқувват, Ўтбосар, Шотўра, Шоберди, қоровул чол, Абулқосимлар Қизил жарга какликлар ҳаётини яқиндан таниш ва билиш учун келишади. Аслида, ов, табиат кўйига саёҳат Э.Хемингуэй ва Шукур Холмирзаевнинг асардаги бадиий ниятини ошириш учун бир восита холос. Демак, ҳар икки адиб асарда пейзаж тасвирига эркин муносабатда бўлиб, табиат манзараларини, хусусан, ов лавҳаларини ўз истакларига кўра бўйсундиришган.

“Фиеста” қаҳрамонларининг ҳаёти бемаъни уруш туфайли издан чиққан. Улар кўнглини кўтариш учун қаҳвахона ва ресторанларда бемақсад дайдиб, кўнгилихушлик қилишади. Ёзувчи уруш асоратларидан сўнг оғир тушкун кайфиятдаги ёшларнинг бетартиб ва бемаъно ҳаётини тасвирлайди.

“Озодлик” қаҳрамонлари эса гарчанд қонли уруш азобларини бошидан кечирмаган бўлса-да, улар етмиш йиллик эртанамо ҳаётга ишониб, эътиқодлари чилпарчин бўлган. Улар ҳам “Фиеста” қаҳрамонлари сингари ўз қайғу-аламларини май билан ювмоқчи бўлишади. Назаримизда, бош қаҳрамонлар тақдири, оғир кечмишида ҳам бироз бўлса-да ўхшашлик кўзга ташланади. Бинобарин, Жейк Барнс – журналист, уруш етказган жисмоний заҳмат туфайли носоғлом эркак бўлиб қолган. Шу сабабли кўнглига ёққан бирор-та аёл билан жисман боғлана олмайди. Мансур эса жисмонан соғлом ва бақувват бўлса-да, маънавий-руҳий оғир жароҳат олган. Чунки Мансур ноҳақ тухмат туфайли ўн йил озодликдан маҳрум бўлиб, қамоқ муддатини ўтаб келган. Унинг пешонасига “одам ўлдириб қамалган” деган адолатсиз тамға босилган. Ҳатто ҳикоя давомида дўстлари унга бу мудҳиш кўргиликни тез-тез эслатиб туришади.

“Озодлик” ҳикоясида рамзий психологик тимсоллар мавжуд. Жумладан, Хоин бека лақабли Мансурнинг каклиги – ўзбек миллатининг рамзий тимсоли, қафас – тутқунлик, инсон эркига раҳна солувчи рамз. “Хоин бека” деб аталишида иккинчи рамзий маъно ўз миллати қадриятларидан, анъаналаридан кечиб, ўзга халқ эътиқодига бош қўшган миллат тақдири назарда тутилган. Хоин бека ўз дўстларига сотқинлик қилиб, хуш овозда сайраб, дўстларига тузоқ қўйиши ўз миллатининг тутқунлигига сабабчи бўлган баъзи кимсаларнинг рамзий тимсоли. Ўзбек халқи собиқ шўро тузуми даврида узоқ йиллар эрксизликда мутъеларча яшади, Хоинбеканинг яна ўз қафасига қайтиб келиши эрксизликда яшаб ўрганиб-кетган манқурт инсон рамзи ҳам саналади. Демак, кўриниб турибдики, Ш.Холмирзаевнинг “Озодлик” ҳикояси ижтимоий-

фалсафий-рамзий асар. Какликка кўз олайтирган тулки – ёвуз, йиртқич, мустамлакачи миллат тимсоли. Қолаверса, Хоинбека рамзий образи билан тулкининг хатти-ҳаракатларида тор маънода табиатдаги, кенг маънода жамиятдаги ички курашлар жараёнида ўзини ҳимоя қилиш, яшаш учун кураш фалсафаси бўй кўрсатади. Ҳикояда каклик ҳаёти билан ўзбек миллати ҳаёти параллел равишда рамзий-фалсафий таҳлил этилади. Ўз қафасига қайтиб келган Хоин бека аслида, собиқ шўро даврида боқимандалик кайфиятига тушиб қолган ўзбекнинг рамзий тимсоли. Ўзбекистон 1991 йилда мустақил давлат сифатида эълон этилди. Ёзувчи ҳикояда узок йиллар давомида боқиманда бўлиб, мустақил ҳаёт кечиришдан маҳрум бўлиб қолган, мияси занглаган, ишчанлик ва тадбиркорлик, эпчилликни унутган халқнинг оғир қисматидан чуқур қайғуга тушиб, ижтимоий-фалсафий мазмундаги “Озодлик” ҳикоясини яратган. Сунъий шароитда яшаган миллат мустақилликдан сўнг табиий шароитда нечоғли яшаб кета олади, яна бирор бир мустамлакачи мамлакатга ем бўлмасдан умр кечира оладими деган саросимали, таҳдидли фикр ҳикоянинг ўзак-ўзагини ташкил этади. Сунъий шароит – бу қафас, табиий шароит – мустақиллик.

Ҳикояда бир қатор ижтимоий, маънавий-ахлоқий, экологик, фалсафий муаммолар ўртага ташланади. Асарда аввало табиатни муҳофаза қилиш муаммоси марказий ўринда турган асосий муаммо сифатида кўриниш берса-да, ундан ташқари жамият келтириб чиқарган адолатсизлик, боқимандалик, эрксизлик, ҳақ-ҳуқуқсизлик, ахлоқсизлик, маданиятсизлик, қадрсизланиш каби ижтимоий муаммолар ҳам танқид остига олинади. Истеъдодли ижодкор шахслар доимо ўз замондошларидан илгарилаб юради. Шу маънода, Ш.Холмирзаев ўз мустақиллигини қўлга киритган Ўзбекистон тақдирдан чуқур қайғуга тушади. Энди тетапоя бўлаётган давлат, жамият янги тизим, сиёсат, иқтисод йўлини тутиб кета оладими? – деган залворли савол ҳикоянинг тагматнига яширин қилиб берилган. Аммо асардаги коса тагига яширин нимкосани топиш унчалик қийин эмас. Хуллас, “Озодлик” ҳикоясида озодликка чиққан ўзбекнинг келажак ҳаёти ҳақида теран мулоҳаза этади. Аслида қамалиб чиққан Мансур тақдир ҳам бежиз асарга бош қаҳрамон сифатида киритилмаган. Ҳикояда айтилишича, баъзи кимсалар бир марта қамоқхонага тушгач, уларга шундай тутқун ҳаёт ёқиб қолиб, атайлаб, яна қандайдир жиноятларга қўл уриб, ўз уйига айланиб қолган турмахонага қайтиб келаверишади. Мансур эса ўн йил давомида юрагининг туб-тубида озодлик ва эркин ҳаёт кечириш ҳақидаги инсоний орзусини авайлаб-асрай олган илғор фикрли шахс тимсоли. У қамоқхонадан қайтиб келгач, инсон оёғи етмаган тоғ этагида уй қуриб, ўзига бошпана яратади. Оила куради, фарзандли бўлади, сигир, қўй-қўзи, ит-мушук қилади. Бу биринчидан, Мансурнинг меҳнатсеварлигидан далолат берса, иккинчидан, инсон ўлароқ ҳақиқий ҳаёт кечира олганлигидан дарак

бериб турибди. У мустақил ўз оёқларида туриб олади. Қишлоқдошларини уйига чорлаб меҳмон қилади.

Ш.Холмирзаев ҳикояда қаҳрамонлар руҳиятини очишда ташқи портрет деталларидан унумли фойдаланмайди. Ҳикоя давомида қаҳрамоннинг ташқи чизгиларига у ер –бу ерда қисқа изоҳлар бериб кетади. Адиб қаҳрамон руҳияти ва дунёқарашига оид чизгиларни тўғридан-тўғри қаҳрамонларнинг ўзаро полилог-суҳбатидан, қилаётган хатти-ҳаракатларида кузатади.

Ш.Холмирзаев ҳикояда “Озодлик” сўзига бот-бот урғу бериб борар экан, овчиларнинг Бўрижардаги, Қизилжардаги ўзаро гурунгини бериш билан этакдаги милтиқ товушлари, какликлар овози ва каклик қанотларининг сасини табиий бир фон сифатида келтирадими, китобхон гўё ўзини асар қаҳрамонлари билан бирга табиат қўйнида ўтиргандек ҳис этади.

Умуман, “Озодлик” ҳикоясида каклик психологик тимсоли асарнинг ғоявий-эстетик йўналишини белгилаган. Ҳар иккала асар қаҳрамонлари “завол топган авлод” вакиллари ҳисобланади. Шахсан ўзи жанг майдонларида бўлган ва бемаъни уруш оқибатларини чуқур ҳис этган Эрнест Хемингуэй хатто асарини “Завол топган авлод” деб атамоқчи ҳам бўлган. Аммо ёзувчи романи “Қуёш барибир чиқаверади. Фиеста” деб номлаб келажакка умидли қараган.

Э.Хемингуэй ва Ш.Холмирзаев табиат манзараларини асар мазмунига мослаб, ўз бадиий ниятларига кўра акс эттиришади. Зеро, бадиий адабиётда пейзаж манзараларини акс эттириш расмга хос ранглари нозик қалб билан ажрата олиш маҳоратини кўрсатади. Э.Хемингуэй “Фиеста” асарида кўпинча тун ва тун рангларига тез-тез мурожаат қилади. Адиб учун кундуз куни кўзга ташланмайдиган энг нозик ҳиссиётлар тунда бўй кўрсатади. Жумладан, роман қаҳрамони Жейк Барнснинг куйидаги монолоғида худди шу ҳолатни кузатишимиз мумкин: “Кундузи ҳис-ҳаяжонсиз юриш оппа-осон, тундагиси бутунлай бошқа гап экан”. Шунингдек, асарда ўрмон, дарё, балиқ ови сингари пейзаж тасвирлари кучли лиризм билан суғорилганлигини яққол кузатиш мумкин.

Э.Хемингуэйнинг “Фиеста” асарида Испаниянинг гўзал табиат манзараси тасвир этилган бўлса, Ш.Холмирзаевнинг “Озодлик” ҳикоясида Сурхондарёнинг Қизилжари, унинг тоғу-тошлари, арчалари, шу юрт табиати ва иқлими ёрқин бўёқларда чизилганини кузатиш мумкин. Бинобарин, асардаги ҳар бир пейзаж тасвири, фасллар, унга хос турли ҳолатлар, мавсумий ўзгаришлар, қаҳрамон ҳолати, кайфияти, кечинмалари ва ҳиссиётларига монанд ифодаланади. Шунингдек, табиат манзаралари ва лавҳалари қаҳрамон ички кечинмаларини янада жонлантириб, кучайтириб ифода этувчи восита ҳамдир.

Ш.Холмирзаев ва Э.Хемингуэй табиат ҳодисалари билан боғлиқ ўхшатишлардан унумли фойдаланган ҳолда асарда ижтимоий умуминсоний ғояларни илгари суради. Хуллас, пейзаж яратиш санъати ҳар бир ижодкордан улкан маҳорат ва меҳнат талаб этади.

ПАРОВИЯЛАР

Абдураззоқ ОБРҰЙ

УЧИБ ҚАЙГА БОРАДИНГ?

Учар қизнинг ноласини тинглагин,
Сен энди бутунлай ёлғизсан, англагин,
Энди мени самодан излагин,
Хайр, алvido, хайр, алvido.

Нилуфар УСМОНОВА кўшигидан.

Вертолётда изладим сени, йўқсан самода,
Самолётда изладим сени, йўқсан самода.
Ракетада ҳам учиб кўрдим, йўқсан ҳавода,
Юрибсан ўзи айтгин-да, жоним, қайси мавода?

Бир ҳафта тинмай ёққан ёмғир охири тинди,
Ойга учсаммикан деб ўйлаб юрибман энди.
Мен ҳам бораман деб онам ҳам ёнимга минди,
Харажатин қоплашга бир миллионер кўнди.

Ботиб қолсам ҳамки мен анчагина қарзга ҳам,
Излаб сени бордим оймомога, гунг Марсга ҳам,
Адвокатга бордим, кейин бир талай дарсга ҳам,
Шундан сўнг бордим-да мелисахонга арзга ҳам.

Дараги чиқди, – деди бир кун бир милиционер, –
Топилди ёрингиз қулаб тушган зўр юмшоқ ер.
Шу атрофда юрган экан, кўрсангиз дейсиз тигир,
Ҳозирча қўлга тушган, Африкадан қочган негр.

ҚИЗҒАНИШ

Мен сени юракдан севаман,
Мен сени ҳеч кимга бера олмайман.
Севара НАЗАРХОННИНГ кўшигидан.

Минай десанг, от кўп экан, от йўқ экан,
Олай десанг, зот кўп экан, зот йўқ экан,
Лек ишқибоз ёт кўп экан, ёт уқ экан,
Мен сени ҳеч кимга бера олмайман.

Билмадим, ниманга бунчалар ошиқлар,
Ишқингда ёнмоқда бир талай маъшуклар,
Сени дер ҳатто коса, товоқ, қошиқлар,
Мен сени ҳеч кимга бера олмайман.

Сени яхши кўрар шердай итимиз ҳам,
Тарсақисиз қолар наҳот бетимиз ҳам,
Сенсиз очилиб қолади кетимиз ҳам,
Мен сени ҳеч кимга бера олмайман.

Четда кўрдим йигитларнинг бир иши йўқ,
Тушиб кетган, оғизда битта тиши йўқ,
Уларни ўйлайдиган бирор киши йўқ,
Мен сени ҳеч кимга бера олмайман.

Келганлар эшикда қатор туришди,
Билагингни ушлаб обдон кўришди,
Бериб юбор деб отам роса уришди,
Мен сени ҳеч кимга бера олмайман.

ЙИГИТ БЎЛСАНГ

Йигит бўлсанг, шунқордек бўл,
Бўл лочину бургутдек,
Жонон қизлар, гулрухсорлар,
Тушларига киргудек!

Охунжон ҲАКИМ, “Шунқор бўл!”

Йигит бўлсанг, йўлбарсдек бўл,
Ўлжасини тишлаб олар.
– Арслоним, – деб йўлбарсойлар,
Қўлларингдан ушлаб олар.
Йигит бўлсанг, хўкиздедек бўл,
Узиб ташла, тош арқонни.
Майсазорга ёлғиз қўйма,
Ғунажинни – ёш жононни.
Йигит бўлсанг, қўчқордек бўл,
Семизгина думбалари.
Ёт назардан асраб юрсин,
Бўйдоқ кўйлар – ҳаммалари.
Йигит бўлсанг, серкадек бўл,
Сакраб чиқеунг томга ҳам.
Эчкининг қасами йўқ,
Иш қолмайди шомга ҳам.
Йигит бўлсанг, хўроздек бўл,
Кўрган товуқ дон-дун сочсин.
Ким экан деб бу паҳлавон,
Бари сенга кучоқ очсин.
Йигит бўлсанг, мушукдек бўл,
Миёвлайсан баҳор чоғи.
Мошой сакраб туриб кетсин,
Эрта тонгда – сахар чоғи.
Ҳар йигитнинг ўз ҳолига,
Ака шоир, кўйинг, майли.
Ҳайвон бўлиб қолишмасин,
Сиз лутф этган шеър туфайли.

